

E. REHE

VESTLUSI MAITSEST

Inimene ja ilu — igivana, ent igavesti uus teema. Inimese ilu on kujutatud lõuendil, raiutud marmorisse, valatud helide keelde... Ent ometi otsib inimkond veel tänini nende küsimustele vastust. Ühiskond toodab mitmesugust. Aegade jooksul tehakse kõigest, mida ühiskond on loonud, teatav valik: ühed nähtused kui tarbetud heidetakse kõrvale, teisi kui vajalikke säilitatakse ja kantakse põlvest põlve edasi. Nii on lugu ka tõelise iluga.

Iga inimene omab teatavat suhet nende või teiste nähtustega. On küsimusi, mille puhul inimene võib jääda neutraalseks, ent alati pole see võimalik. Seejuures aga tuleb vahel otsustada, kas ese või nähtus meeldib või mitte. Paljude arvamuste kõrval avaldab inimene just nende väljendite: meeldib — ei meeldi abil ka oma esteetilist maitset. Piltlikult öeldes on esteetiline maitse nagu isiklik, salajane mõõdupuu, mida igaüks enesega kaasas kannab ning selle või teise otsuse langetamisel märkamatult kasutab. Esteetiline maitse on seega nagu inimese visiitkaart, mille kaudu ta reedab oma esteetilisi arusaamasid, tõekspidamisi, suhtumisviise.

V - 35473

E. REHE

VESTLUSI MAITSEST

inv 5674

5 SISSEJUHATUSE ASE MEL

9 ESIMENE VESTLUS

ESTEETILISE MAITSE PROBLEEMI AJALOOST

21 TEINE VESTLUS

ESTEETILINE MAITSE KUI HINNANGUKATEGOORIA
TEOREETILINE KÄSITLUS

40 KOLMAS VESTLUS

MAITSE KUJUNEMISEST

57 TSITAADID

60 KUNSTIKOMMENTAAR

Inimene ja ilu — igivana, ent igavesti uus teema. Mis on ilu? Milline koht on ilul inimeste elus? Mis teeb inimese ilusaks? Miks? Missugust osa etendab inimese juures tema väline ilu, missugust sisemine? Kuidas on nad omavahel seotud? Kõigi nende probleemide kohta on kirjutatud suurepäraseid traktaate ja ülevaid poeeme. Inimese ilu on kujutatud lõuendil, raiutud marmorisse, valatud helide keelde... Ent ometi otsib inimkond veel tänini nendele küsimustele vastust.

Paljude põlvkondade jooksul on ilusast ja inetust, heast ning halvast tekkinud omapärased tõekspidamised. Ent kuna need nähtused on äärmiselt keerukad ja tihti üksteisest läbi põimunud, siis nende vahele kindlat piirjoont tõmmata on sageli raske. Ilus pole ju alati hea, nagu inetu pole alati halb. Ajalugu tunneb perioode, mil ilus rangelt samastati heaga ja inetu halvaga. Näiteks antakse vana-kreeka müütides vahel ilusale kangelasele paljudki patud andeks, samal ajal aga inetut inimest ei kujutata kunagi hea ning üllana.

Rahvaste loomingus võib ilu kohta leida kõige erinevamaid, isegi täiesti vasturääkivaid seisukohti, näiteks «ilu ei panda padaje», või «ainult vaatamisest kõhtu täis ei saa». Tihti eelistatakse ilule õnne, s. t. need mõisted vastandatakse teineteisele. Õeldu põhjal võib kerkida küsimus: kas rahvas siis alati ei hinnanudki ilu? Vastus sellele küsimusele on keerukas. Inimesed on alati püüelnud ilu poole. Looming ilu seaduste järgi on ainult inimesele omane eriline võime, mis teda kvalitatiivselt kõigist teistest elusolendeist eraldab. See pärast ei tule ilusse pessimistliku suhtumise põhjusi otsida rahvas eneses, vaid neis tingimustes, milles ta elab. Hundimoraaliga ühiskonnas sai ilu nautimine sageli osaks ainult neile, kes kasutasid teiste orjatöö hüvesid. Tööinimesele võis aga ilu vahel pahandusi kaela tuua. Pole siis imeks panna, et ilu suhtes ettevaatlik oldi.

Sellele vaatamata tunnetasid inimesed juba väga ammu ilu imelist võlu jõudu, tema võimet esile kutsuda rõõmu ja siirast armastust. Eks sellest kõneleka vanasõnad, nagu «näha ilu — see on tükike paradiisi» (turkmeeni), «veidi ilu on parem kui palju rikkust» (pärsia). Paljudes vanasõnades märkame ilu ja armastuse lahutamatu.

Rahva suhtumine ilusse ei avaldu mitte ainult tema tõekspidamistes, vaid ta olustikus, töös ja loomingus. Rahvas on kõikide materiaalsete ja vaimsete väärtuste looja. «Ise ma ilu tegija», väidab ka eesti rahvalaul. Inimene tundis rõõmu ilu loomise oskusest, olgu see lihtne ornament savikausil, nikerdus õllekannul või värvideharmonia esiemade kootud vaipadel. Rahvas kandis oma

Iluprintsiibid ja loomevõime uhkustundega läbi sajandite, ükskõik kui kallist hinda see tal maksis.

Ühiskond toodab mitmesugust. Aegade jooksul tehakse kõigest, mida ühiskond on loonud, teatav valik: ühed nähtused kui tarbetud heidetakse kõrvale, teisi kui vajalikke säilitatakse ja kantakse põlvest põlve edasi. Nii on lugu ka tõelise iluga. Ilu jõudu on inimkond kogenud aastasadu. Ilu peeti õpetajaks ja arstiks. Ilu võis rahvaste pärimuste järgi taltsutada metsloomi, alistada loodust ja kalke südameid. F. Schiller nägi ilus kogu inimkonna ühtekuuluvust. A. Rodin rõhutas tõe ja ilu omavahelist seost. Sama toonitas Ed. Vilde: «Januneb inimesehing loodusesundlikult ilu järele, siis januneb ta ühes sellega tõe järele — ilutõe, kunstitõe järele.»¹

Inimkond on alati unistanud ideaalsest ühiskonnast, kus kõik oleks kaunis. Paljud filosoofid on ilu abil tahtnud inimestevahelisi suhteid, vahel isegi kogu ühiskondlikku korda paremaks muuta.

F. Schiller näiteks arvas, et esteetiline kasvatus on see imevahend, mis kogu inimkonna suudab paremaks teha. Taoline mõte võis aga jääda ainult unistuseks. On ju ajalugu korduvalt tõestanud, et inimkonda moraali vahenditega parandada pole võimalik.

Alles K. Marx ja F. Engels suutsid avastada inimühiskonna arenemise objektiivsed põhjused (pro seaduspärasused) ja luua ettekujutuse ideaalsest tulevikühiskonnast, kus inimene võib täielikult arendada ainult temale omaiseid võimeid, kus loov töö muutub inimese esmaseks vajaduseks ja rõõmude allikaks, kus ilu ei ole mitte äravalitute jaoks, vaid kuulub kogu ühiskonnale ja on ühiskonna arengu üheks vajalikuks tingimuseks. See on ühiskond, kus inimesed võivad «osa saada kõigest sellest ajalooliselt pärandatud kultuurist — teadusest, kunstist, kooseluvormidest jne. —, millel on tõeliselt väärtust, ja mitte ainult osa saada, vaid ka muuta see valitseva klassi monopolist kogu ühiskonna üldiseks hüveks ja soodustada selle edasist arengut»². Alles siis saab lõkkele lüüa teaduste ja kunstide enneolematu areng. Ent selline ühiskond — kommunism — saabub ainult sotsiaalse revolutsiooni tulemusena, mis peab purustama igasugused ebainimlikud suhted inimeste vahel ja looma võimalused täiesti uute suhete tekkimiseks.

K. Marxi arvates on kommunism inimese tagasipöördumine tõeliselt inimliku juurde. Ainult kommunismi ajal seostuvad harmooniliselt loodus, inimene ja ühiskond, moodustades maailma ilu ühtsuse. Ühiskonna elu saab inimese ilu allikaks, inimese ilu aga omakorda ühiskonna ilu lätteks.

Seega võimaldab ainult kommunistlik ühiskond saavutada ideaali, millest inimkond on ammu unistanud. Selleks ideaaliks on igakülgsest arenenud inimene. Ent mida tähendab olla igakülgsest arenenud? Selle üle on aegade jooksul palju vaieldud. Igakülgse arengu all mõeldakse tavaliselt inimese vaimset rikkust, moraalset puhtust ja füüsilist täiuslikkust. Ent nendele tavakohastele inimest iseloomustavatele külgedele tuleks tingimata lisada hea, arenenud esteetilise maitse nõue. Miks?

Iga inimene omab teatavat suhet nende või teiste nähtustega. On küsimusi, mille puhul inimene võib jääda neutraalseks, ent alati pole see võimalik. Seejuures aga tuleb vahel otsustada, kas ese või nähtus meeldib või mitte.

¹ Ed. Vilde. Artikleid ja kirju. Tallinn 1957, lk. 203.

² K. Marx ja F. Engels. Valitud teosed, I kd., lk. 451.

Paljude muude arvamuste kõrval avaldab inimene just nende väljendite: meeldib — ei meeldi abil ka oma esteetiliselt maitset.

Piltlikult öeldes on esteetiline maitse nagu isiklik, salajane mõõdupuu, mida igaüks enesega kaasas kannab ning selle või teise otsuse langetamisel märkamatuks kasutab. Esteetilisest maitsest me kõneleme seega kui subjektiivsest kriteeriumist, mille abil tehakse teatav valik esteetiliste nähtuste valdkonnas.

Esteetilise maitse kaudu väljendab inimene oma esteetilist ideaali (või ideaale). Nimetatud nähtused on omavahel funktsionaalses sõltuvuses: nende vastastikune suhe on üldise suhe üksikusse, kusjuures esteetiline ideaal on üldine, esteetiline maitse — üksik. Siinkohal võib kerkida küsimus: aga kuhu jääb poliitiline ja eetiline ideaal? Kuigi poliitilised ja kõlbelised tõekspidamised omavad tõepoolest määravat osa inimese kui teatava konkreetse isiku kujunemisel, on mõttetu nende vahetut väljendust otsida esteetilisest maitsest. Teatavasti suunab ning korrigeerib esteetiline maitse ainult inimese esteetilist tegevust. Seda rõhutab väga õigesti O. Larmin³, kes väidab, et esteetilisest maitsest me saame kõnelda ainult seoses esteetilise sfääriga. O. Larmini arvates on naljakas kõnelda näiteks kõlbelisest või filosoofilisest maitsest. Niisiis esteetilise maitse seosed poliitiliste ja eetiliste printsiipidega võivad olla vaid kaudsed.

Esteetiline maitse on seega nagu inimese visiitkaart, mille kaudu ta reedab oma esteetilisi arusaamasid, tõekspidamisi, suhtumisviise.

Esteetiline maitse iseloomustab teatavat inimest kui konkreetset isikut: ta on igaühel individuaalne, kordumatu. Sellest tehaksegi vahel järeldus, et maitse on iga inimese isiklik asi. Seesugustest suhtumistest tulenevad küllaltki levinud väljendid: maitse asi, maitse üle ei vaielda jne. Siinkohal meenutaksin ühel esteetikaloengul kuulnud kujukat näidet. Oletagem, et kaks inimest lähevad lõunatama. Kui serveeritud toit ühele neist ei meeldi, ei hakka ta lihtsalt seda sööma. Kui aga samad inimesed väljuvad kinost ning selgub, et ühele nähtud film meeldis, teisele mitte, siis pole vaja palju aega, et puhkeks printsiipaalne vaidlus, milles kumbki iga hinna eest püüab teist veenda oma seisukoha õigsuses. Näide oli toodud maitsevallast, silmas pidades asjaolu, et sõnal «maitse» on igapäevases kõnepruugis mitu tähendust. Maitsest kõneldakse kui maitsemismeelega seotud nähtusest, kui esteetilisest maitsest ja kunstimaitsest. Kui nüüd lähtuda rahvasuus levinud väljendist — maitse üle ei vaielda, siis gastronoomilise maitse puhul tõepoolest pole vaja pikki dispuute. Keegi ei hakka ju teid süüdistama maitsetuses, kui teile ei meeldi näiteks hernesupp. Teine lugu on esteetilise maitsega, mille üle on alati vaieldud ja vaieldakse tulevikuski.

Esteetilise maitse teatavat n.-ö. agressiivsust märkas juba 18. sajandi saksa filosoof Immanuel Kant, kelle arvates iga inimene püüab oma maitset kohustuslikuks teha ka teistele.

Sageli ollakse veendunud oma esteetilise maitse ainuõigsuses ega suudeta leppida sellega, et keegi võiks arvata teisiti. Harva leidub inimesi, kes ise märkaksid puudusi oma esteetilisest maitsest. See aga ei sega neid otsustamast teiste «maitselageduse» üle. Põhjuseks on asjaolu, et maitseotsustusi langetatakse alati iseenele vaatevinklist, mis aga alati ei tarvitse kõige õigem olla.

³ Vt. O. Лармин. Эстетический идеал и современность. Изд-во МГУ, 1964, стр. 132.

Kellele jääb maitsealastes vaidlustes õigus, seda on sageli raske otsustada. Kust leida pidepunkti, mida võtta dispuudi aluseks? Kuidas argumenteerida oma seisukohta nii, et see kummutaks vastase oma? Selle kohta pole võimalik anda mingit kindlat retsepti. Ent abistada nii tähtsas asjas, nagu seda on vaidlused esteetilise maitse üle, saavad meid kindlasti teatavad eelteadmised selle kohta, mis esteetiline maitse on, kuidas ta kujuneb, kust võib leida maitse objektiivset kriteeriumi jne. Seda püüamegi järgnevalt teha.

ESIMENE VESTLUS

ESTEETILISE MAITSE PROBLEEMI AJALOOST

Inimeste erinevat suhtumist loodusesse, teistesse inimestesse, kunstidesse ja tarbeesemisse täheldati väga ammu. Selle kohta on säilinud huvitavaid andmeid.

Vana-kreeka filosoofid, püüdes lahti mõtestada ilu olemust, panid aluse selliste filosoofiliste kategooriate (hiljem esteetikakategooriate), nagu harmoonia, mõõt, esteetiline hinnang, maitse jt. uurimisele. Põhirõhk antiikfilosoofide töödes langes mõõdukategooriale, mida seostati sageli teiste, muu hulgas ka esteetilise maitse kategooriaga.

Antiikfilosoofias kohtame mitmesuguseid mõõdukategooria käsitlusi. Protagoras, näiteks, pidas kõige olemasoleva mõõduks inimest.⁴ Seejuures vaatles Protagoras mõõtu kui tunnetuse printsiipi. Demokritose järgi on mõõt meelelise tunnetuse normiks. Seejuures ta sidus mõõdu vahetult ilumõistega, öeldes, et «ilu seisneb mõõdukuses».⁵ Platoni õpetuse järgi on mõõt juba kõikehõlmavaks printsiibiks: «iga asja jaoks on oma mõõt».⁶ Ta seostas mõõdukategooria ka esteetilise kasvatusega, väites, et «õigesti kasvatatud inimesed väldivad seda, mis on rohkem või vähem kui mõõt... ja niimoodi, säilitades mõõdu, saadavad korda ainult head ja kaunist.»⁷

Antiikfilosoofid märkasid ka erinevate inimeste poolt antud esteetiliste hinnangute mitmekesisust. Demokritos⁸ ütles, et tõe on kõigile inimestele ühine, kuid meeldiv on ühele üks, teisele — teine asi. Aristoteles⁹, arvestades inimese psüühika iseärasusi, märkis, et igaüks tunneb mõnu sellest, mis on omane tema natuurile. Platonilt ja Aristoteleselt pärinevad küllaltki huvitavad esteetilise kasvatuse süsteemid, mille eesmärgiks oli orjandusliku ühiskonna vabade kodanike esteetilise maitse arendamine. Kahjuks polnud vanaaja mõtlejad piiratud maailmakäsitusest tingituna võimelised

⁴ История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли, том I, стр. 69.

⁵ Sealsamas.

⁶ Sealsamas, lk. 70.

⁷ Vt. Материалисты древней Греции. М., 1955. стр. 155.

⁸ История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли, том I, стр. 123.

⁹ Vt. А. Лосев. История античной эстетики (ранняя классика). М., 1963, А. Лосев. История античной эстетики. Софисты. Сократ. Платон. М., 1969.

esteetika kategooriaid, muu hulgas ka esteetilist maitset igakülselt käsitlema. Ent oluline on seegi, et just antiikfilosoofid panid aluse esteetilise maitse uurimisele.

Antiigile järgnes üsnagi pikk ajajärk, mil maitse probleemile ei lisatud teoreetiliselt midagi uut. Keskaja filosoofide käsituses omandas maitse mõiste põhiliselt kanoniseeritud iseloomu. Kui uskuda autoriteetseid allikaid, siis võeti just keskajal tarvitusele kõnekäänd «maitse üle ei vaielda» (lad. k. «de gustibus et coloribus non est disputandum»)¹⁰, mida Vana-Kreekas ja Roomas ei tuntud. Võib oletada, et seda tänapäeval laialt levinud ütlust kasutati keskajal mitte ainult esteetilise maitse, vaid maitsete puhul üldse. Alles 18. sajandi inglise filosoofist D. Hume'ist alates muutus nimetatud väljend maitse suhtelisuse vormeliks.

Keskajale iseloomulik objektiiv-idealistslik filosoofia viis selleni, et tollaegsed esteetikateooriad, sealhulgas ka esteetilise maitse käsitus seisis tunduvalt madalamal tegelikust kunstipraktikast.

Sügavamat teoreetilist huvi hakati esteetilise maitse vastu tundma XVII sajandi lõpul ja XVIII sajandi algul. See oli täiesti seaduspärane, sest eelneva filosoofia tase ei võimaldanud inimese psüühikaga nii tihedalt seotud probleemi lahendada. Alles J. Locke'i filosoofilised uurimused meie teadmiste tunnetuslikest allikatest võimaldasid asuda esteetilise maitse kategooria üksikasjalikumale käsitlemisele. Ühiskonnas toimunud põhjapanevad muutused — kapitalistlike tootmissuhete areng ja klassivõitluse teravnemine ning sellega kaasnenud eri kunstivoolude vaheline võitlus — sundisid kunstnikke ja teoreetikuid otsima esteetilise maitse ühtset kriteeriumi, mis võimaldaks selgitada, mis on hea, mis halb ja mis võiks olla aluseks ka maitsealastes dispuutides. Seega muutus esteetiline maitse üha enam ühiskondliku tähtsusega probleemiks, milles leidis kajastust võitlus uue — progressiivse, ja vana — aegunu vahel. Veel enam, just esteetilise maitse kategoorias ristusid kõik tähtsamad esteetika mõisted, nagu kaunis, ülev, inetu, traagiline ja koomiline. See omakorda tingis vajaduse koondada kõik senised ilu- ja kunstialased teadmised tollaegse filosoofia tunnetusteoreetiliste saavutuste seisukohalt ühtseks terviklikuks õpetuseks. Nii sündis XVIII sajandi keskel uus iseseisev teadus — esteetika, mis sai oma nime saksa filosoofi A. Baumgarteni¹¹ ühe teose pealkirja järgi.

Seega näeme, et esteetilise maitse olemuse uurimise vajadus tingis teataval määral ka esteetika kui eri distsipliini väljakujunemise.

XVIII sajandil ei jäänud peaaegu ükski kunstnik, kirjanik ega filosoof kõrvale esteetilise maitse kui päevaprobleemi käsitlemisest. Eriti elavalt astusid maitseküsimuses välja prantsuse, saksa, inglise,

¹⁰ Н. Овруцкий. Крылатые латинские изречения в литературе. Киев 1962, стр. 42.

¹¹ A. Baumgarten kasutas mõistet esteetika (kreeka k. aisthētikos — meeleline tunnetus) oma tunnetusteoorias tunnetuse madalama astme tähistamiseks. Tunnetuse kõrgemat astet nimetas ta loogikaks. Esteetika eesmärgiks oli meelilise tunnetuse abil täiuslikkuse saavutamine, mida Baumgarten nimetas iluks.

itaalia ja vene valgustusfilosoofid. Ilmus palju teoseid ja kirjutisi, milles käsitleti esteetilise maitse eri külgi. Üha enam veenduti esteetilise maitse kui ühiskondliku tähtsusega probleemi äärmiselt keerukas ja paindlikus iseloomus, mille avaldused erinevates olukordades inimeste suhtumisest olenevalt võivad olla kõige mitmekehisemad. Tolle aja üks põhjalikumaid esteetilise maitse uurimusi kuulub kahtlemata D. Diderot'le, kes käsitles esteetilist maitset kui suhet ja loetles terve rea põhjusi, mis pärast inimeste maitseotsustused üksteisest erineda võivad.

Üks oma aja huvitavamaid teoseid ongi D. Diderot' «Traktaat kunstist» (1751), milles jõutakse järeldusele, et kauni aluseks on suhte tajumine. Seejuures määratles Diderot suhte kaksteist võimalikku varianti, mis põhjustavad meie otsustuse erinevuse. Kahe silma vahele ei jäänud ka eetika kategooriate osa maitseotsustuse uurimisel. Nii rõhutas Diderot korduvalt, et hea maitse pole mõeldav ilma üllate eetiliste printsiipideta.

Valgustussajandil peeti maitseotsuse objektiks nii loodust kui ka kunsti. Vaieldi selle üle, kas maitse on inimese kaasasündinud võime või on ta muutuv, arendatav. Püüti määratleda, milline osa maitseotsustustes on mõistusel, milline — tundmustel. Eritleti head ja halba maitset. Maitsete erinevuse üheks oluliseks põhjuseks peeti looduse enese mitmekesisust.

XVIII sajandi mõtlejad hindasid kõrgelt rahva maitset ja kritiseerisid valitsevate ringkondade rikkuse- ja hiilgusejanu, mis nende arvates kaugeltki ei vastanud hea maitse printsiipidele. J.-J. Rousseau, tõstes esile rahva maitse kõrgeid väärtusi, rõhutas, et harilikult on rikkusetaotlus ja halb maitse teineteisest lahutamatud. Ka püüti esteetilist maitset defineerida ja otsiti pingsalt maitse usaldusväärset kriteeriumi.

Näeme, et valgustussajand oli esteetilise maitse käsitlemise osas üsnagi viljakas, ent öeldut kokku võttes tuleb rõhutada järgmist: kuigi tollal kirjutati palju esteetilisest maitsest, oli kõigil uurimustel üks oluline puudus — nende autorid ei tundnud dialektikat.¹² See tõttu kannatasid uurimused harilikult ühekülguse ja teatava ühe või teise aspekti absolutiseerimise all, mida tingis metafüüsiline käsitlusviis.

Esteetilise maitse uurimisel ja teoreetilisel käsitlemisel tegi kvalitatiivse sammu edasi saksa XVIII sajandi silmapaistvaim mõtleja I. Kant, kes oma filosoofilise süsteemi viis n.-ö. katuse alla teosega «Otsustusvõime kriitika»¹³. Nimetatud teos, milles pearõhk on asetatud esteetilise tunde iseärasustele, on suurepäraseks teoreetiliseks tööks ka esteetilise maitse alal. I. Kanti eesmärgiks oli välja selgitada esteetilise otsustuse spetsiifika: selle erinevus inimese kõikidest teistest suhtumisviisidest. Seejuures lähtus Kant printsiibist, et esteetiline otsustus ei ole tunnetusliku iseloomuga, ka ei eelda ta

¹² D. Diderot'le, kelle vaated olid prantsuse valgustussajandi mõtte tipuks, kohtame mõningaid dialektika elemente, ent see ei tähenda veel dialektilise meetodi järjekindlat rakendamist.

¹³ Vt. И. Кант. Критика способности суждения. Соч. в 6-ти томах, т. 5, М., 1966.

loogilist käsitlust, mille ülesandeks on tõe saavutamine, vaid esteetiline on subjektiivne nähtus. Keerukate arutluste tulemusena jõudis Kant neljale järeldusele, mille põhjal esteetilise otsustuse esimene «moment» seisneb tema omakasupüüdmatuse, huvivabas iseloomus, objekti puhtas meeldimuses. Kant rõhutas, et mõnuttunne, mis tekib esteetilise puhul, on täiesti erinev sellest tundeist, mille kutsub esile kokkupuude hea või halvaga. Seega eraldas ta esteetilise mitte ainult loogilisest, vaid ka eetilisest.

Teine «moment», millele Kant tähelepanu juhtis, seisneb selles, et kui keegi nimetab teatud nähtust kauniks, siis ta eeldab, et see nähtus omab samasugust tähendust kõikide jaoks. S. t., kui ma nimetan roosi kauniks, siis ka iga teine inimene, kes puutub kokku sama roosiga, peab teda kauniks nimetama. Siinjuures tundub esteetiline otsustus lähenevat loogilisele otsusele. Ent Kant rõhutas, et see on ainult näiliselt nii, kuna loogiliselt mõistelt polevat võimalik üle minna meeldimustundele. Viimaseta aga pole esteetiline tunne üldse mõeldav. Siit tegi Kant järelduse, et maitseotsustuse omapära seisneb maitse nn. kõikehõlmavuses. See aga ei põhine nähtuste objektiivsetel omadustel, vaid «kõikehõlmavus» esteetilise sfääris omab üksnes subjektiivset tähendust. Siin peitubki põhjus, miks Kant eitas maitse objektiivse kriteeriumi olemasolu võimalust. Kanti arvates me võime eeldada vaid maitse subjektiivset pretensiooni üldsusele.

Esteetilise maitse kolmanda «momendi» määratles Kant seoses eesmärgikategooriaga. Ta rõhutas, et maitseotsustus on seotud ainult formaalse ja subjektiivse eesmärgipärasusega. Ka vaatles Kant esteetilist tunnet kui eranditult intellektuaalset nähtust, mille puhul saadud rahuldus on üksnes mõistuse ja fantaasia vaba mängu tulemus. Kant nimetas seesugust maitset, mis inimest võiks vähemalgi määral sisemiselt erutada, barbaarseks maitseks.

Maitseotsustuse neljanda «momendina» vaatles Kant selle modaalsust. Kant viitas asjaolule, et harilikult seostatakse esteetilise puhul tekkinud mõnuttunne üksnes ilukategooriaga. Ent esteetilise maitse omapära seisneb selles, et puhtast meeldimusest tekkinud mõnuttunne ei tarvitse seotud olla ainult kauniga, vaid ka selle antipoodi — inetuga. S. t. — inimesele võivad rahuldust pakkuda ka inetud nähtused, mis ongi halva maitse ehk maitsetuse põhjuseks.

Immanuel Kanti suureks teeneks on see, et ta avastas esimesena maitseotsustuse dialektilise vasturääkivuse ehk antinoomia. Kanti poolt sõnastatud esteetilise maitse antinoomia koosneb teesist ja antiteesist. Tees ütleb, et maitseotsustus ei põhine mõistetal, sest vastasel korral oleks tema üle võimalik vaielda ja lahendada küsimus tõestuse teel. Antiteesi järgi aga põhineb maitseotsustus just mõistetal, sest vastasel korral poleks võimalik maitse üle vaielda ega nõuda ka teistelt meie isikliku arvamusena nõustumist. Niisiis: maitse üle saab vaielda ja maitse üle ei saa vaielda. Seesugune vasturääkivus peitub Kanti järgi eranditult igas maitseotsustuses ja mingisugust võimalust seda kõrvaldada ei ole, sest Kanti arvates on nimetatud vasturääkivus vaid näiline. Idealistina ei suutnud Kant

maitseantinoomiat lahendada ja tema arutlustes omandas see lõppkokkuvõttes ainuüksi illusoorse iseloomu.

Eespool põgusalt tutvustatud Kanti lähenemine esteetilise maitse probleemile pakub hinnatavat materjali ka nõukogude esteetikale, seda eriti maitse subjektiivse aspekti uurimise seisukohalt.

Siinkohal oleks vääri mitte peatuda G. W. F. Hegelil, kelle üldfilosoofilised ja esteetilised vaated kujutavad endast saksa klassikalise filosoofia hinnatavamat osa. Hegel pärandas meile esteetika loengud, mida ta möödunud sajandi algul Heidelbergi ja Berliini ülikoolis pidas. Need loengud kujutavad endast Hegeli esteetikateooriat, mis võrreldes näiteks Kanti ja Hegeli kaasaegsete õpetustega on tunduvaks sammuks edasi. Uueks sõnaks filosoofias on Hegeli dialektiline meetod, mida ta rakendas ka esteetika probleemide käsitlemisel, ja historismiprintsiip, mille järgi ta vaatles inimühiskonda ajaloolise arengu seisukohalt ning mille abil ta suutis märgata kapitalistliku ühiskonnaga kaasneva progressi vastuolulist iseloomu. Kuigi Hegelilt ei pärine spetsiaalset esteetilise maitse uurimust, on ometi vajalik teada tema sellealaseid põhiseisukohti. Oma esteetikateoorias jõudis Hegel järeldusele, et inimeste arusaamad ilusast ja inetust on lõpmatult mitmekesised ning selle tõttu ei saagi mingeid ilu ja maitse üldisi seaduspärasusi olla.¹⁴ Kuna puuduvat kriteerium, mida me looduses leiduvate lõputute vormide hindamisel võiksime rakendada, siis seda kasutum on Hegeli arvates otsida kriteeriumi kunstis kujutatavate esemete ja nähtuste valikul, ilusa ning inetu üksteisest eristamisel. Seepärast tulevat juhinduda üksnes subjektiivsest maitsest, millele pole võimalik ettekirjutisi teha ja mille üle ei saa vaielda.¹⁵ Hegel juhtis tähelepanu ka sellele, et kuna me märkame niivõrd suuri erinevusi individuaalsetes maitsetes, siis seda suuremad peavad olema lahknevused tervete rahvaste esteetilistes maitsetes, mis võivad isegi vastupidisteks osutada.¹⁶ Kuigi Hegel juhindus kunstinähtuste vaatlemisel objektiivsest kriteeriumist, milleks oli kujundi vastavus üha arenevale konkreetsele ideele, eitas ta nii nagu Kantki esteetilise maitse objektiivse kriteeriumi võimalikkust.

Hinnatavaima osa Hegeli esteetikateooriast moodustab see, mis on pühendatud kunstniku isiksusele — s. o. õpetus geeniusel. Kunstniku loominguvabaduse probleemi lahendamisel jõudis Hegel mõtteni, et kapitalistlikus ühiskonnas on ainuvõimalik tee vabadusele — «sulguda iseendasse». Seega märkas Hegel kapitalistliku ühiskonna vaenulikkust kunstiloomingule ja kunstile, millest ta tegi vääri lõppjärelduse kunsti hukkumise kohta üldse.

Pilku üle esteetilise mõtte ajaloo libistades näeme, et ka XIX sajandi progressiivsed kunstnikud ja teoreetikud avaldasid huvitavaid mõtteid kunsti ja ilu vahekordadest, kunsti osast esteetilises kasvatuses, rahva tervest maitsest jne. Ent nii üksikasjalikku esteetilise maitse olemusse tungimist, kui seda täheldasime I. Kantil, ei kohta me päris pika ajajärgu vältel.

¹⁴ Vt. Гегель. Лекции по эстетике. Соч., т. XII, М., 1938, стр. 7.

¹⁵ Sealsamas, lk. 47.

¹⁶ Sealsamas, lk. 48.

Hegeli poolt õigesti märgitud inimese ja ühiskonna vaheliste suhete üha süvenev vastuolulisus jätsid ka ilu ja esteetilise maitse käsitlustele oma jälje.

Et mõista esteetilise maitse probleemi edasist saatust kapitalistliku ühiskonna tingimustes, teeme oma arutluses põgusa kõrvalepõike üldfilosoofilise ühiskonnakäsituse valdkonda.

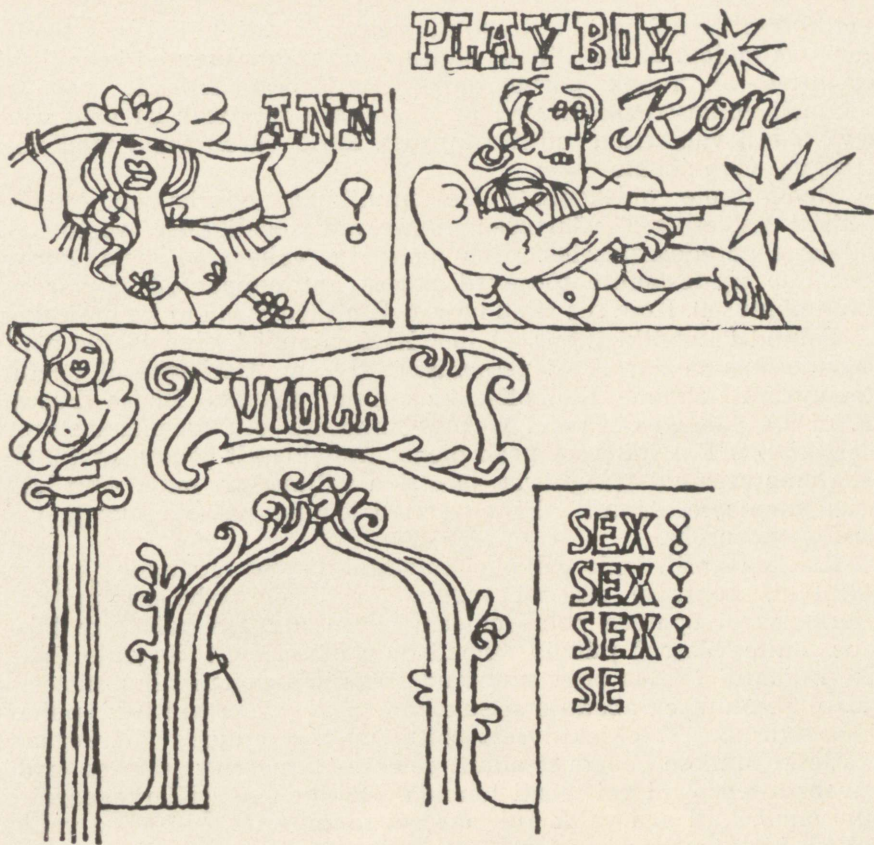
Orienteeruda äärmiselt keerukas antagonismiderikkas ja inimese olemusele vaenulikus tegelikkuses polnud teoreetikutel kaugelki lihtne. Selle kujukaks tõenduseks võib tuua paljud XIX sajandi algul tekkinud sotsialistide-utopistide ühiskonnateooriad, mis taotlesid inimühiskonda paremaks muuta moraalsete mõjutusvahendite abil. Ent Saint-Simoni, Oweni ja Fourier' teooriate utoopilisus leidis üsna pea kinnitust. Tegelikku vastuolude tõelisi põhjusi õnnestus leida alles K. Marxil, kes oma 1844. a. kirjutatud «Majanduslik-filosoofilistes käsikirjades»¹⁷ võõrandumise kategooria abil tõestas, milles tegelikult seisneb kapitalistliku ühiskonna inimvaenulik olemus. Marx näitas, et inimene, kes antagonistlike klassidega ühiskonnas oli muudetud masina osaks ja kasumite hankimise vahendiks, hakkas paratamatult (töö võõrandumise ja inimese enda olemuse võõrandumise tõttu) järk-järgult kaotama ainult inimesele omaseid jooni. Tal, s. t. inimesel, polnud enam mingisuguseid võimalusi huvi tunda millegi muu kui toiduhankimise ja loomalike tungide rahuldamise vastu. K. Marx jõudis järeldusele, et olukorda tuleb muuta: inimene tuleb vabastada ja näidata talle kätte tema tõeline kutsumus. Sellise otsuse tegi Marx juba 1845. a., mil ta kirjutas teesid L. Feuerbachi kohta. Üheteistkümmes tees kõlab järgmiselt: «Filosoofid on maailma ainult mitmeti *seletanud*, kuid asi seisab selles, et teda *muuta*»¹⁸ Kuidas maailma muuta, selleni jõudis K. Marx veidi hiljem, nimelt 1848. a., mil ta koos F. Engelsiga avaldas «Kommunistliku partei manifesti».

Sügavalt vastuolulised tegelikkuse nähtused leidsid kajastust Marxi kaasaegsete ning ta järglaste, kunstnike ja teoreetikute töödes. Kapitalistlike suhete stabiliseerumine peegeldus kunstis kriitilise realismi kui ühiskonna pahesid sügavalt paljastava kunstimeetodi väljakujunemise kaudu. Kuigi kriitiliste realistide positiivsed ideaalid olid sageli võrdlemisi ähmased või isegi idealistlikud (näiteks H. Balzacil ja L. Tolstoil), suutsid ometi just nemad kujutada elu kõige karjuvamaid vastuolusid ja pahesid, luua tõepäraseid pilte erinevate klasside elust. Raske on üle hinnata kirjanike H. Balzaci, Ch. Dickensi, L. Tolstoi, maalikunstnike W. Hogarth'i, I. Repini või vene revolutsioonilis-demokraatlike kirjanike N. Nekrassovi, N. Tšernõševski jt. elutööd. Ent mitte kõikidel kirjanikel ega kunstnikel polnud küllaldaselt kodanikujuulgust, võib-olla ka tahet avalikult elu pahede vastu välja astuda. Seepärast tekkiski XIX sajandi teisel poolel kõrvuti kriitilise realismiga omapärane «puhta kunsti» ehk «kunst kunsti pärast» suund. See suund tugines I. Kanti estee-

¹⁷ Вт. К. Маркс. Экономико-философские рукописи 1844 г. К. Маркс и Ф. Энгельс. Из ранних произведений. М., 1956.

¹⁸ K. Marx ja F. Engels. Valitud teosed, II kd., lk. 334.

tilisele kontseptsioonile nn. kasvabast kunstist, mille järgi kunst peab vaba olema nii moraalist kui ka poliitikast. Seesugune teooria sisaldas kahtlemata protestiivakese kaasaegse ühiskonna vastu, ent õige varsti sai ta äravalitute kunsti õigustajaks. Selle sajandi nimekamaid prantsuse kirjanikke Albert Camus on «puhta kunsti» taotlust väga täpselt iseloomustanud, öeldes, et see pole midagi muud kui lahtiütlemine kunstniku tõelisest kohustusest. «Kunst kunsti pärast», olles üksildase kunstniku meelelahutuseks, on kunstlik, ebaloomuliku ja abstraktse ühiskonna (nii iseloomustab A. Camus kaasaja ühiskonda) kunst. Kunst, mis seisab väljaspool ühiskonda, nagu seda on looming «kunst kunsti pärast» printsiibil, kaotab varem või hiljem oma elavad juured. Seepärast viib «kunst kunsti pärast» kontseptsioon paratamatult salongide ja «puhta» formalistliku kunsti kujunemiseni. 1957. a. Nobeli preemia vastuvõtmisel peetud kõnes ütles Albert Camus, et väheseid «puhta kunsti» teoseid imetlevad vähesed äravalitused, samal ajal aga kõige odavamad väljamõeldised rikuvad pidevalt rahva maitset. Siinkohal tuleb meelde, et Lääne-Euroopa maades ja Ameerikas

levitatakse tänapäevalgi ohtrasti nn. pseudokunsti, millel pole tõelise kunstiga midagi ühist. Näiteks olgu toodud mitmesugused koomiksid, varjatud või avalik pornograafia kinos ja teatrilaval, pop- ja opkunsti viimased saavutused jt. Meenutada tarvitseb ka vaid veidi aega tagasi valitsenud biitlite kultust, mille järellaineid meil veel praegugi võib kohata.

Kodanlikule ühiskonnale iseloomulikuks jooneks on see, et senised esteetilised väärtused muutuvad tegelikkuse vastuolude valguses paradoksaalseiks. Ilus ja inetu vahetavad oma kohad, ideaalide pjedestaalile tõusevad hoopis antihumaansed ja värdjalikud nähtused. Kõik see leiab kajastust nii teoorias kui ka praktikas.

Polnud kaugeltki juhus, et just XIX sajandi keskel tekkis paradoksiderikas ja äärmiselt pessimistlik Søren Kierkegaardi õpetus. Pessimismi kohtame filosoofias ka varem, näiteks Blaise Pascali (XVII s.) vaadetes. Pascal võrdles inimeste elu surmamõistetute olemisega. Ent inimesel peab olema küllaldaselt jõudu, et tunneta oma seisundi traagilisust ja otsida väljapääsu, mida võib leida usus jumalasse. Ainult viimane annab lootuse pääsemiseks ja igaveseks õndsuseks.

Kierkegaardil, keda eelkõige huvitas inimese elu mõte ja perspektiivid, kohtame eespool toodud arutlusele lähedasi mõtteid. Kierkegaardi õpetuse põhiprobleemiks sai inimese vabaduse küsimus, mille filosoof püüdis lahendada vastupidiselt Hegelile (kogu Kierkegaardi õpetus oligi suunatud Hegeli ratsionalistliku süsteemi vastu) absoluutse vabaduse seisukohalt. Selleks aga tuli isik «puhastada» igasugusest objektiivsest sõltuvusest. Seejuures Kierkegaard vaatleski inimese vabadust ainult eetilise aspektist: inimese «valikuvabadusena» nii või teisiti toimida. «Valiku» sisu Kierkegaardi ei huvitanud, küll aga valik kui akt või toiming ise.¹⁹ Tõelise valiku hetkel, kirjutas Kierkegaard, jääb hing iseendaga omaette, eraldub kogu maailmast ja tunnetab... Igavest Jõudu. Seega leiab Kierkegaardi järgi inimene enda alles jumalas. Hirm, mis valdab inimest, kui ta seisab surma palge ees, ongi inimese intiimseim elamus, mida ta ei saa kellelegi teisele edasi anda, seepärast kuulubki just hirm Kierkegaardi järgi inimese tõelise olemise valdkonda, vastupidiselt ebatõelisele, mida võidakse jagada teistega.²⁰

Inimese tõelise olemisena käsitas Kierkegaard irratsionaalset «eksistentsi» — olemist, mida pole võimalik lahti mõtestada. Kierkegaard tõi filosoofiasse eksistentsikategooria (ld. existentia — olemasolu), mille all tuleb mõista inimese tunnetamatut olemist.

Pärast Esimest maailmasõda, millal inimkonna hädad ja viletsused olid haripunkti saavutanud, tekkis vajadus leida vastus küsimustele, milles on inimese elu mõte, missugused on tema tegutsemismotiivid, mille poole inimene püüdleb jne. Tegelikkuse enese poolt põhjustatud pessimismi ja skeptitsismi meeoludele leiti teoreetilist kinnitust S. Kierkegaardi õpetusest, mis saigi tollal tekkinud eksistentsialistliku filosoofia üheks teoreetiliseks allikaks. Uue filo-

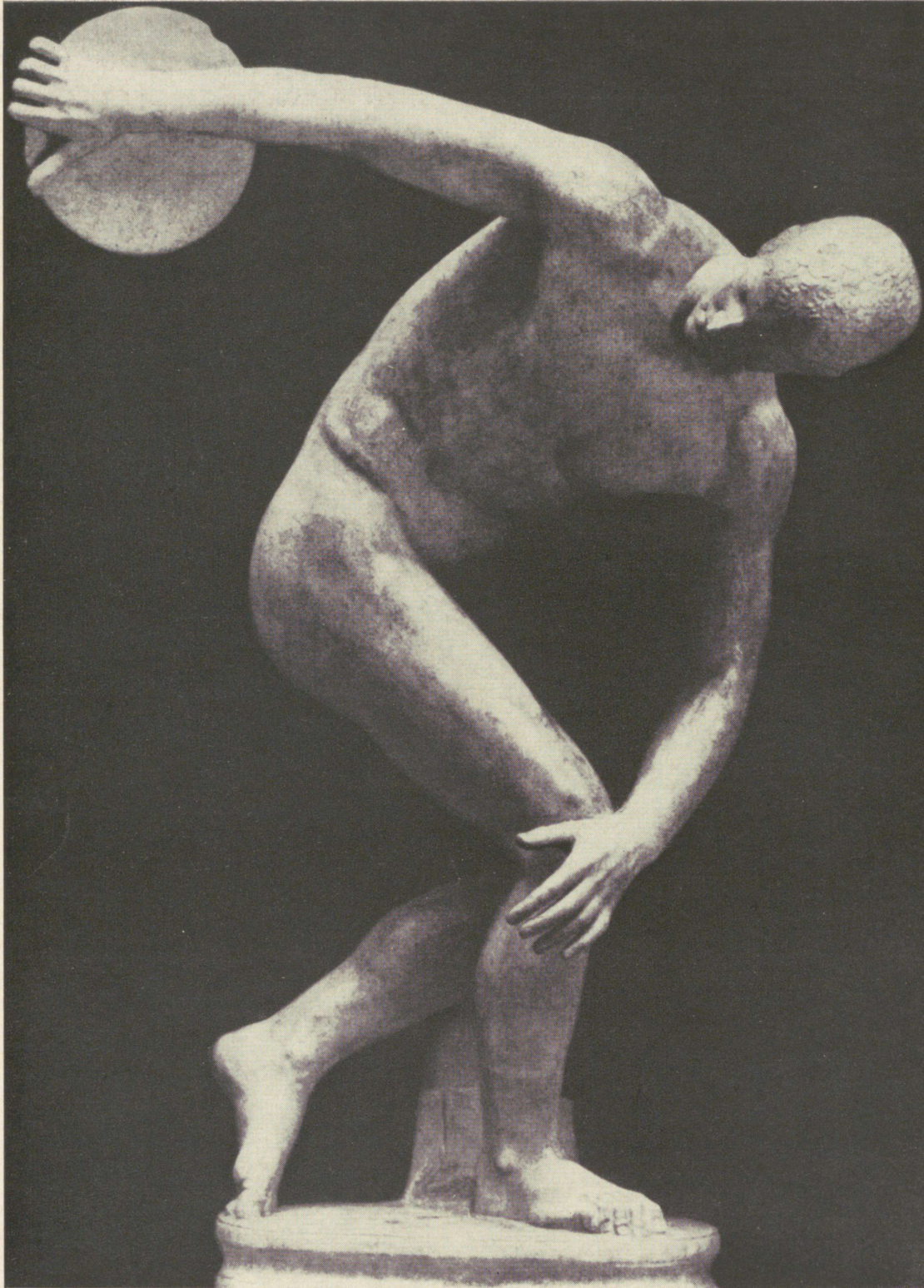
¹⁹ С. Кьеркегор. Наслаждение и долг. С-Пб., 1894, стр. 247.

²⁰ S. Kierkegaard. Begrebet angst, 1844.

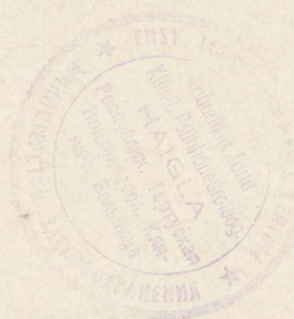

3

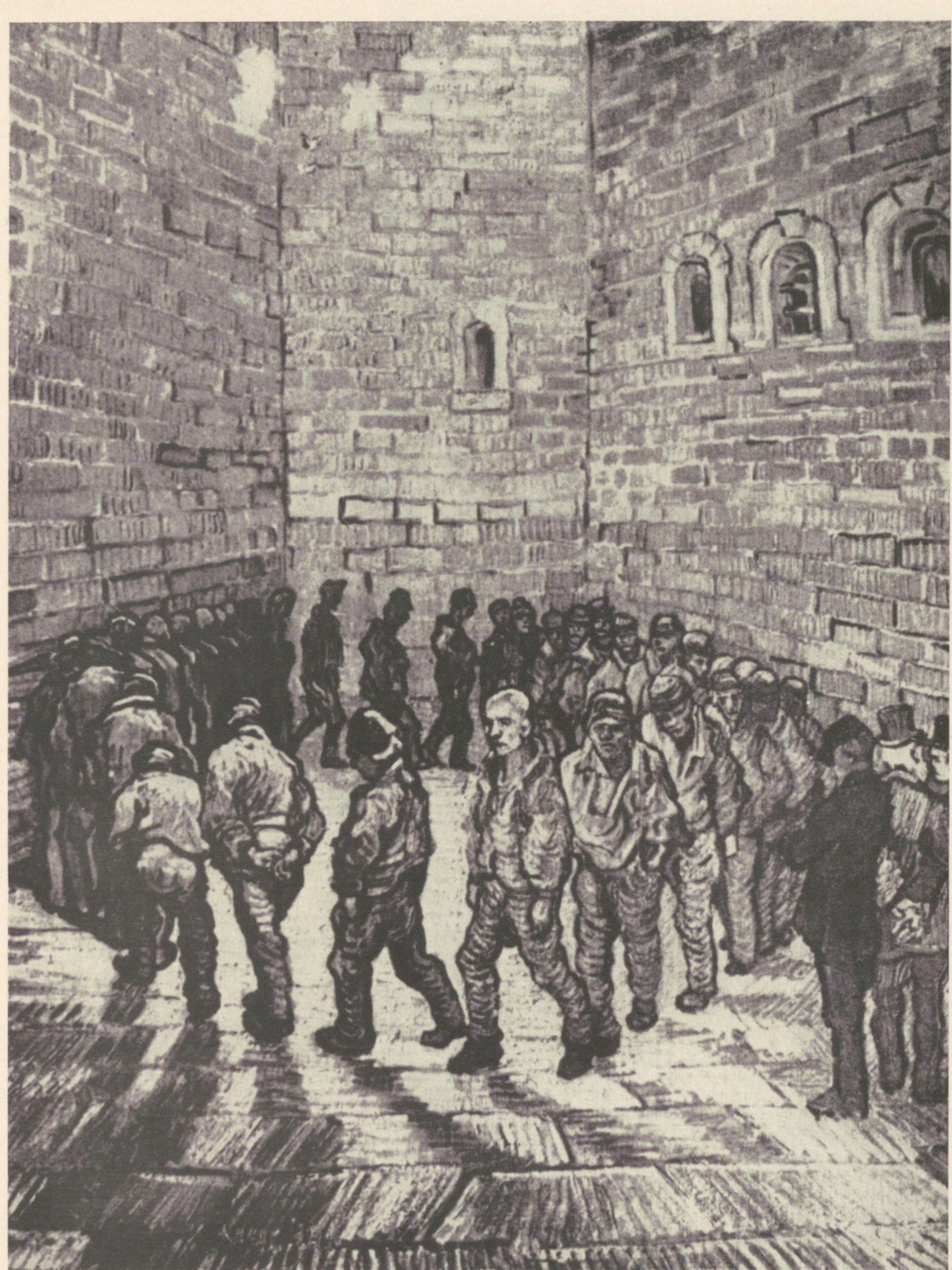

1 2

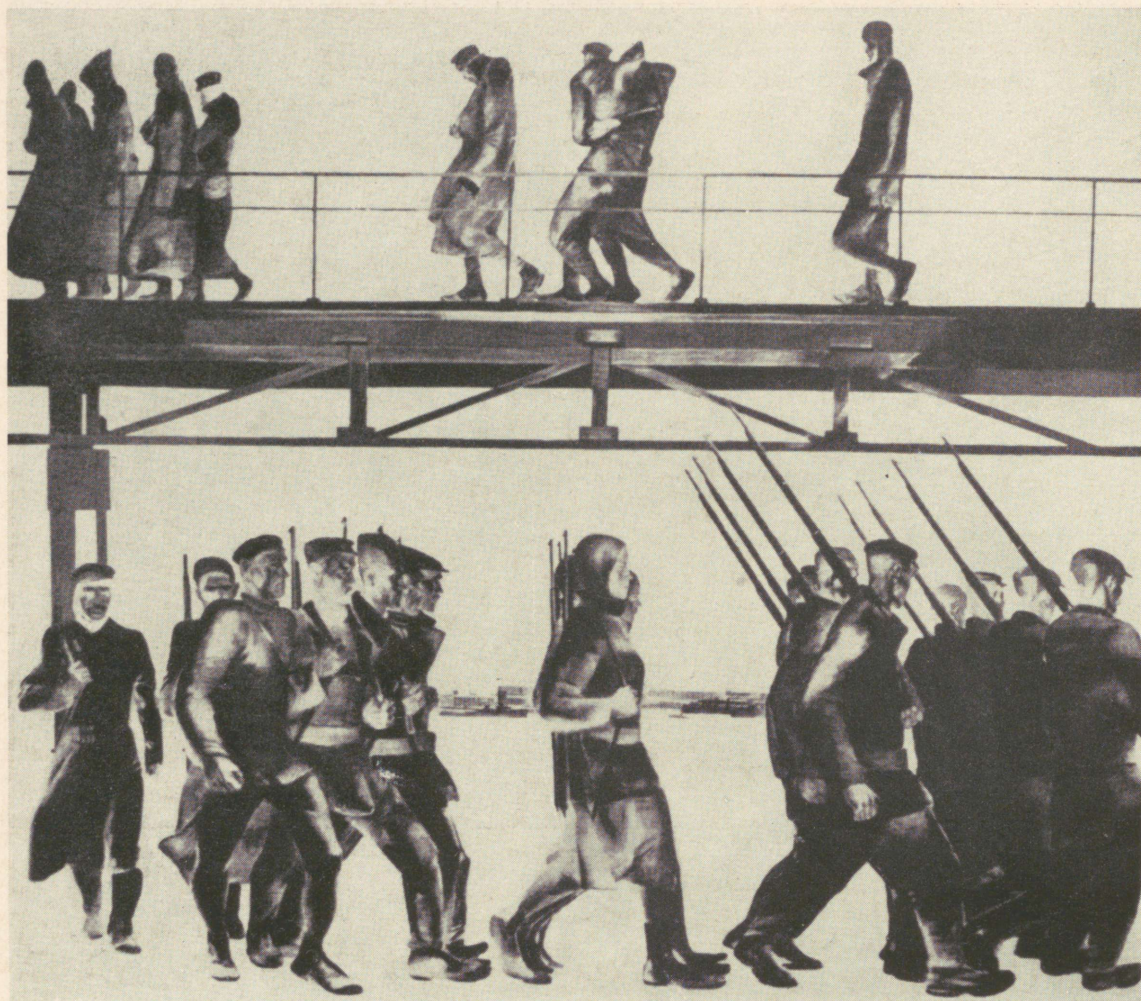

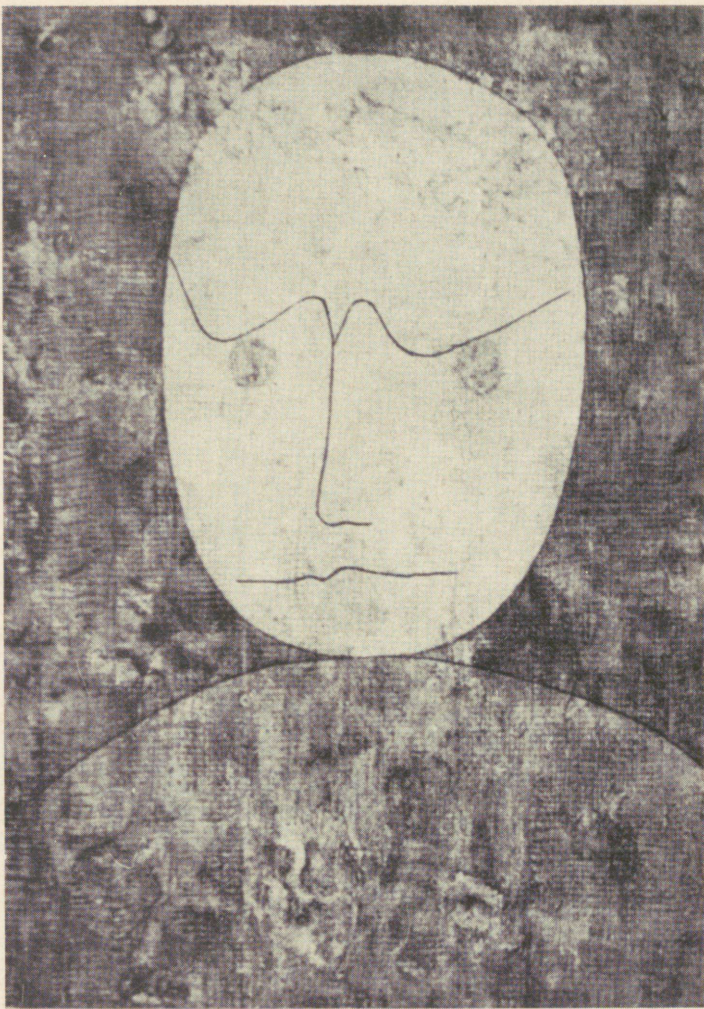

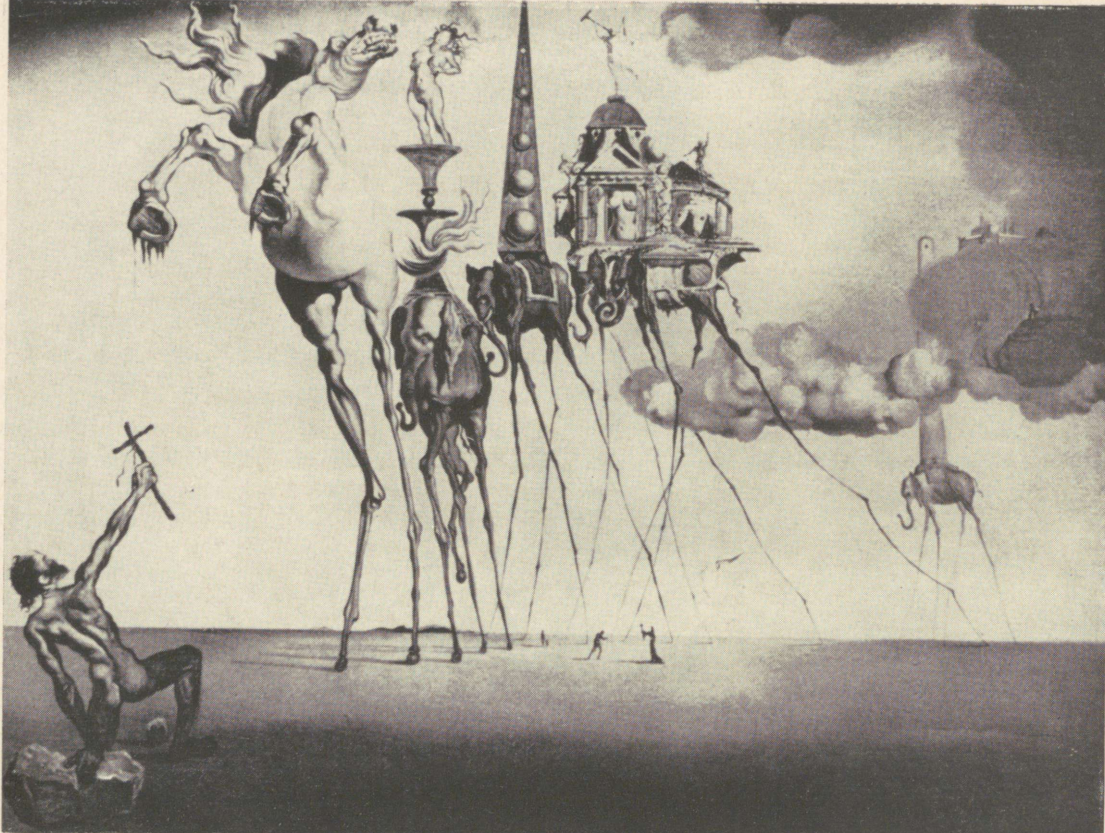

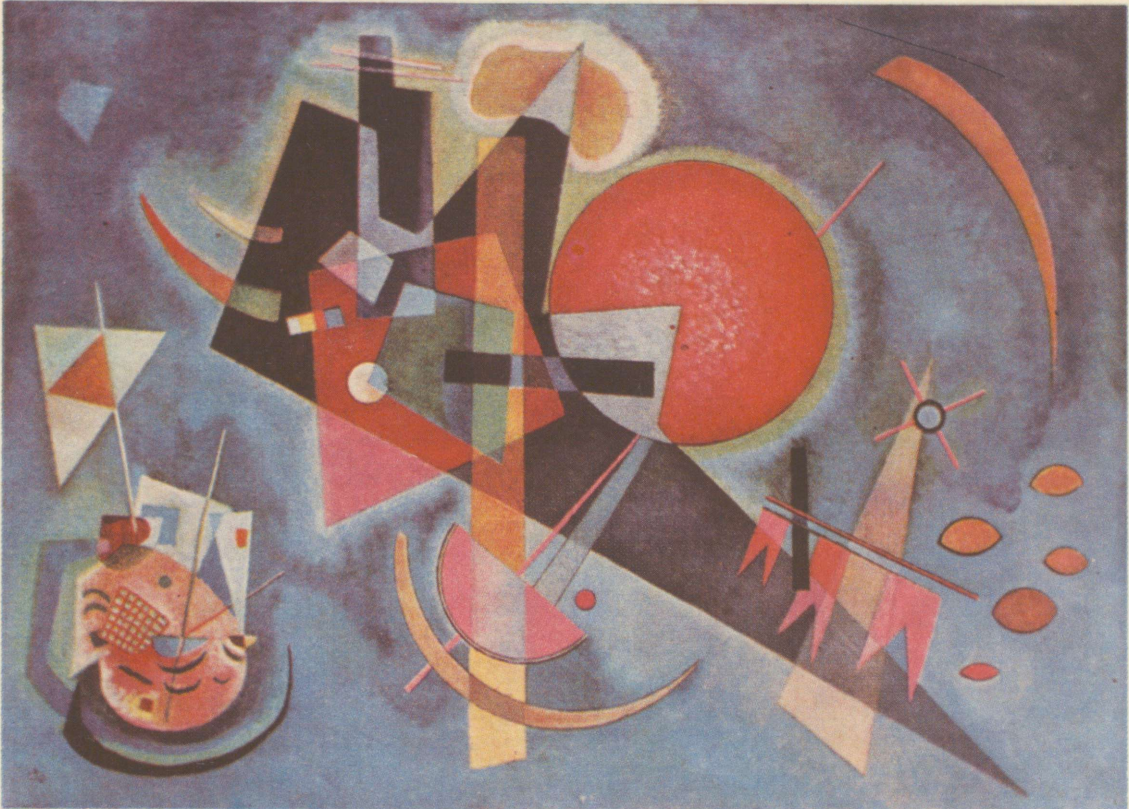

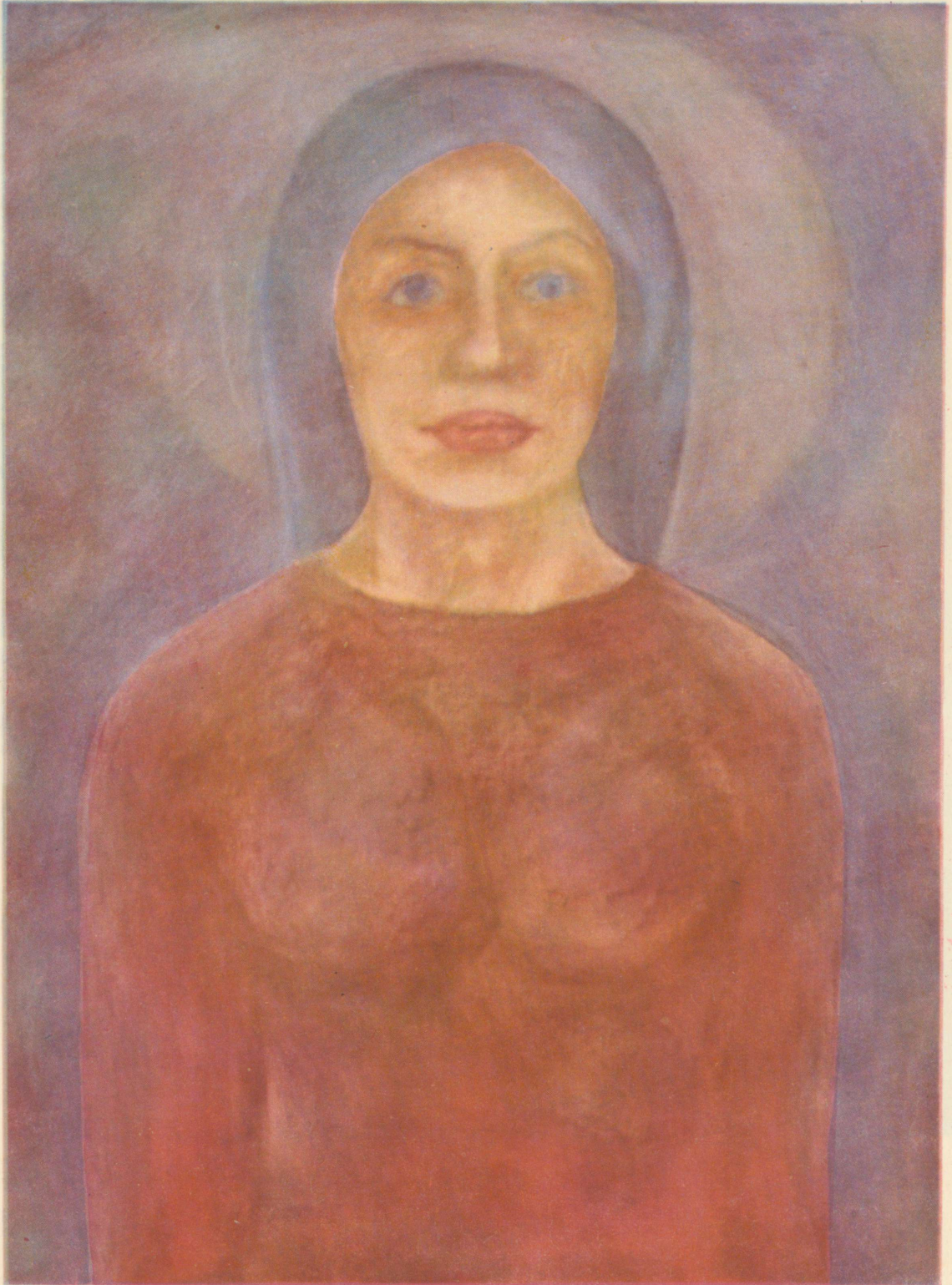

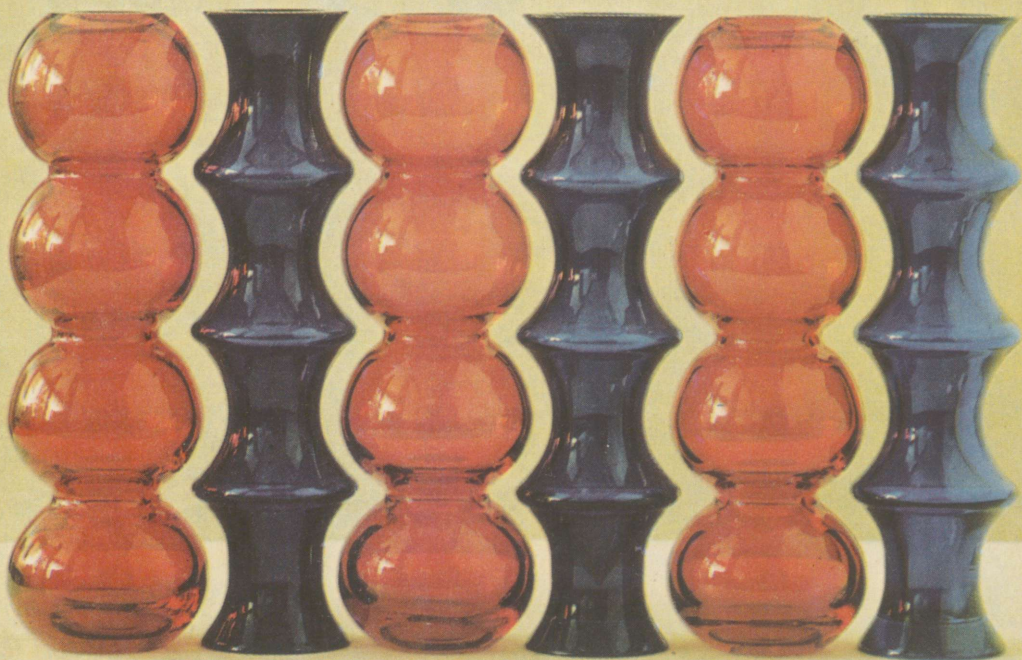

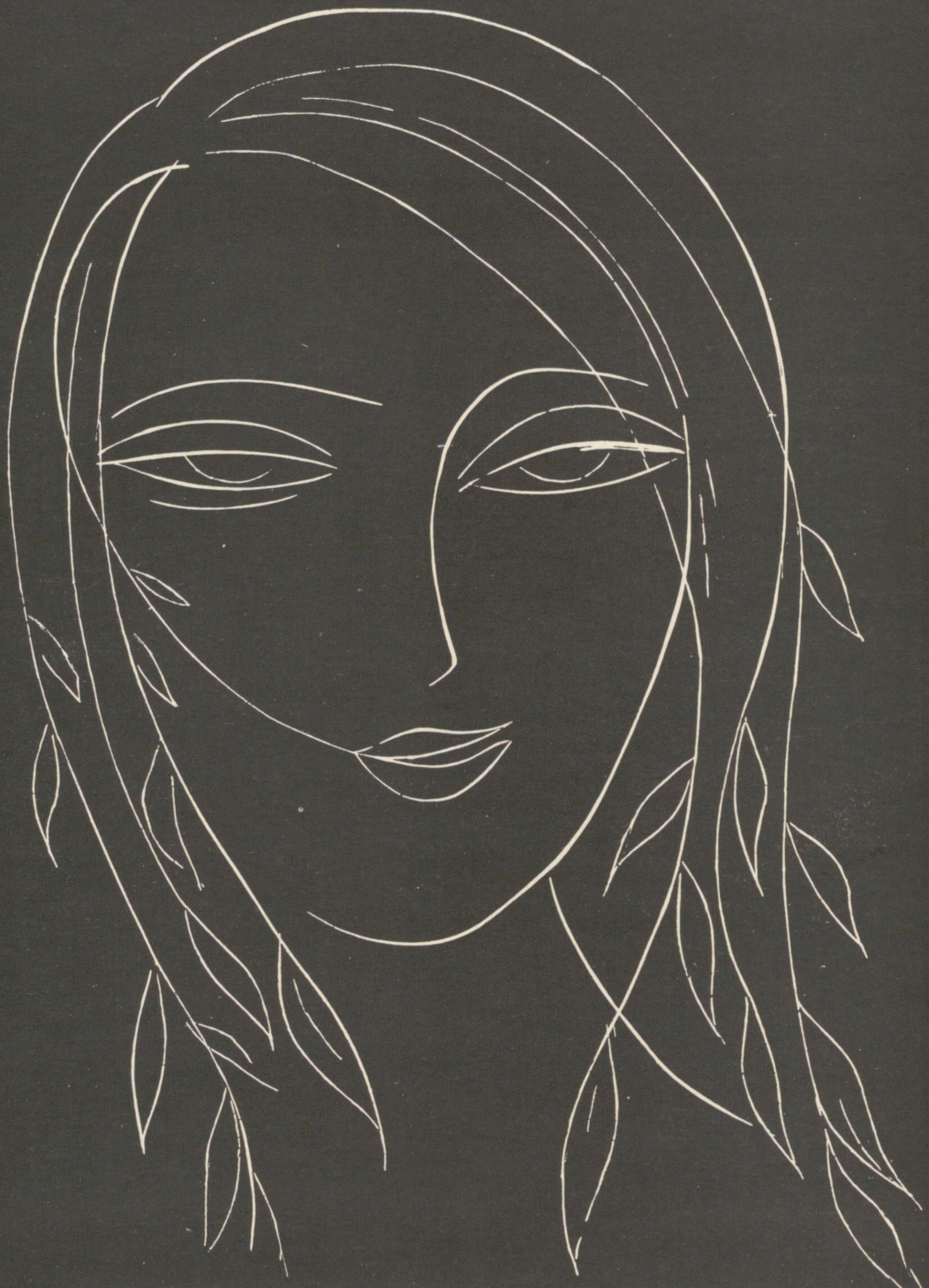

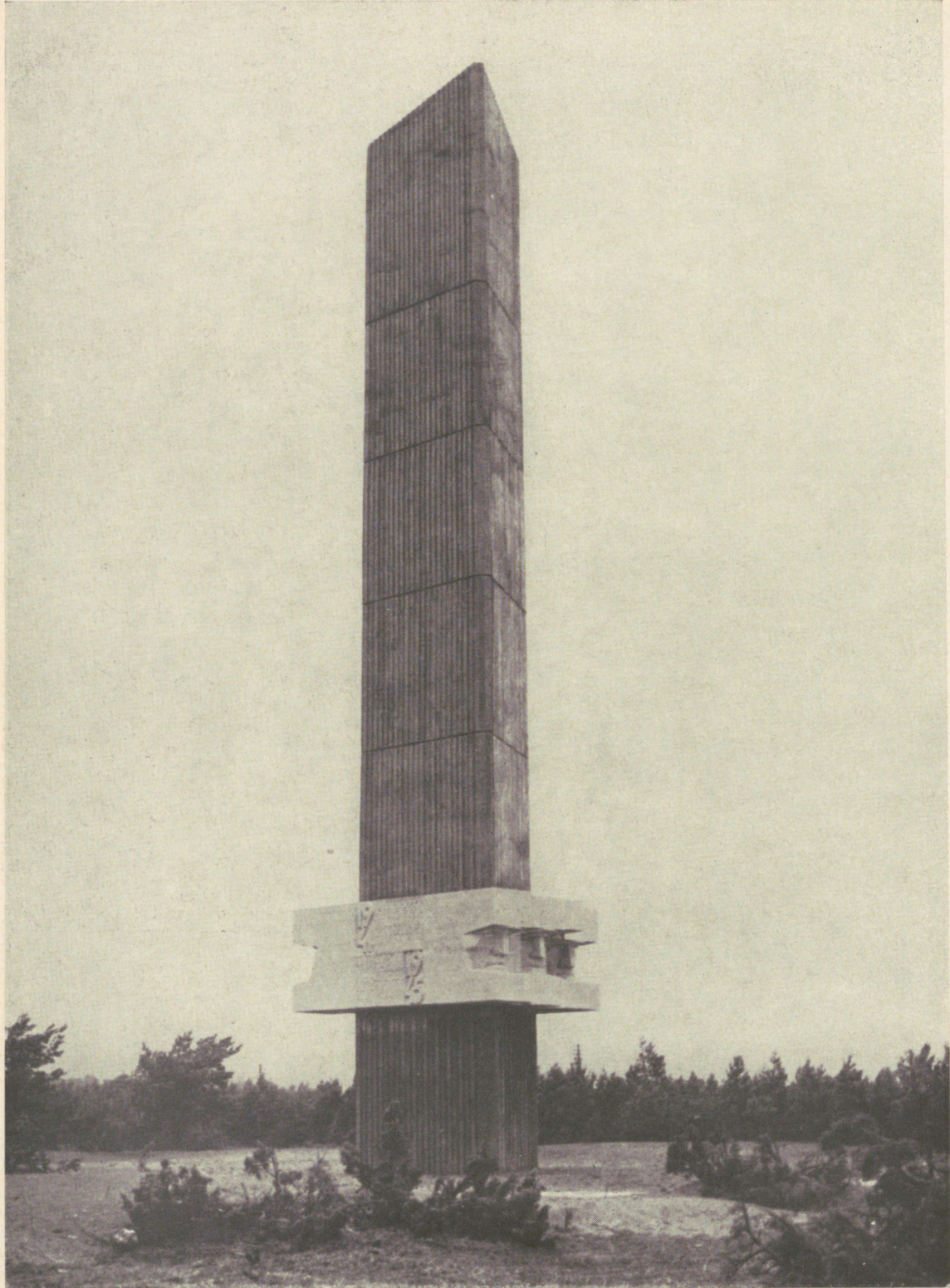

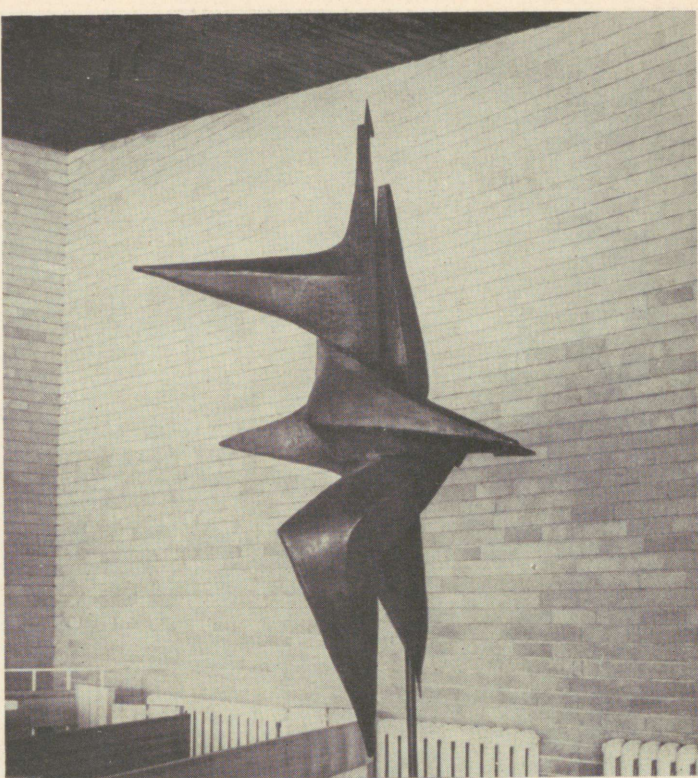

soofia põhikategooriaks kujunes eespool nimetatud eksistentsi-
kategooria, mille erinevad käsitused nii või teisiti jõudsid välja
irrationalismi.

Eksistentsialismi nimetatakse sageli hirmu-, suremise- ja üksin-
dusefilosoofiaks. Tõepoolest, kõik eksistentsialismi teooriad räägivad
inimese üksindusest, tema hirmutundest, mis varitseb teda igal
sammul. Mis aga kõige kummalisem — inimene tunnetavat oma
tõelist «eksistentsi» ehk olemist alles surma palge ees. Seega surma
karta ei maksa, surm tuleb tingimata, sest tema on ainuke, milles me
kindlad võime olla. Näeme, et eksistentsialism pöörab inimese elu-
mõtte pea peale: selle õpetuse järgi tuleb välja, et elul polegi mõtet,
mõte on ainult surmal.

Eksistentsialism on mõjutanud ka esteetika kujunemist. Nii
kohtame tänapäeva kodanlikus esteetikas arvukalt eksistentsialist-
like teooriaid.²¹ Kuigi äärmiselt vastuolulised, pakuvad nad huvi
inimese sisemaailma uurimise seisukohalt. Oleks vale arvata, et
eksistentsialismi filosoofiale tuginevad kunstiteosed on tõelisest
kunstist kaugel. Sageli kohtame vastupidist: ka eksistentsialismi
filosoofiast kantud teostel on sageli tugev ühiskonnakriitiline kaal.
Toogem siinkohal näiteks F. Fellini, I. Bergmani, V. de Sica filmid
või A. Camus' ja J.-P. Sartre'i teosed.

Ka esteetilise maitse saatus kuulub kaasaja eksistentsialismi
huviskaalasse. Nii näiteks on eksistentsialismi progressiivsemad esin-
dajad A. Camus ja J.-P. Sartre tõsiselt mures inimeste esteetiliste
maitsete pärast, eriti seoses massikommunikatsiooni vahendite laial-
dase levikuga. Huvitav on siinkohal meenutada, mida palju aega
enne raadio, kino ja televisiooni avastamist kirjutas massikunstist
A. Herzen: «Kõik muutub hulgivisiiliseks, massiliseks, karjaviisili-
seks, peaaegu kõigile kättesaadavaks, kuid kõik see ei soodusta ei
esteetilist viimistlemist ega isiklikku maitset. Siinsamas, nurga taga,
igal pool ootab saja tuhande pealine hüdra, olles valmis ilma valikuta
kõike kuulama, kõike vaatama, igati riides käima, kõike sööma...
kes ostab kõike ja omab sellepärast kõike, — mass, kes ei ole täiesti
harimata, kuid ei ole ka haritud; just temale kunst kisendab, vehk-
leb, valetab, liialdab või siis pöörab inimestele meeletehes selja...»²²
Tänapäeval on tendents inimeste esteetilist maitset nivelleerida,
nagu rõhutab J.-P. Sartre, veelgi suurenenud. Ühelt poolt põhjusta-
vat seda mahasurutud klasside seisundist tulenev haridusepuudus
(näit. on Itaalias tänapäeval üle 3 miljoni kirjaoskamatu!), teisalt
aga asjaolu, et valitsev eliit teeb suuri jõupingutusi selleks, et
pidevalt massikunstiga rikkuda juba olemasolevat maitset.²³

Maitsetuse tekkimise põhjused peituvad juba kodanliku ühiskonna
olemuses endas. K. Marx rõhutas korduvalt, et kapitalistlik toot-
mine on äärmiselt vaenulik kõigi vaimse tootmise alade, eriti kunsti
ja poesia suhtes.²⁴

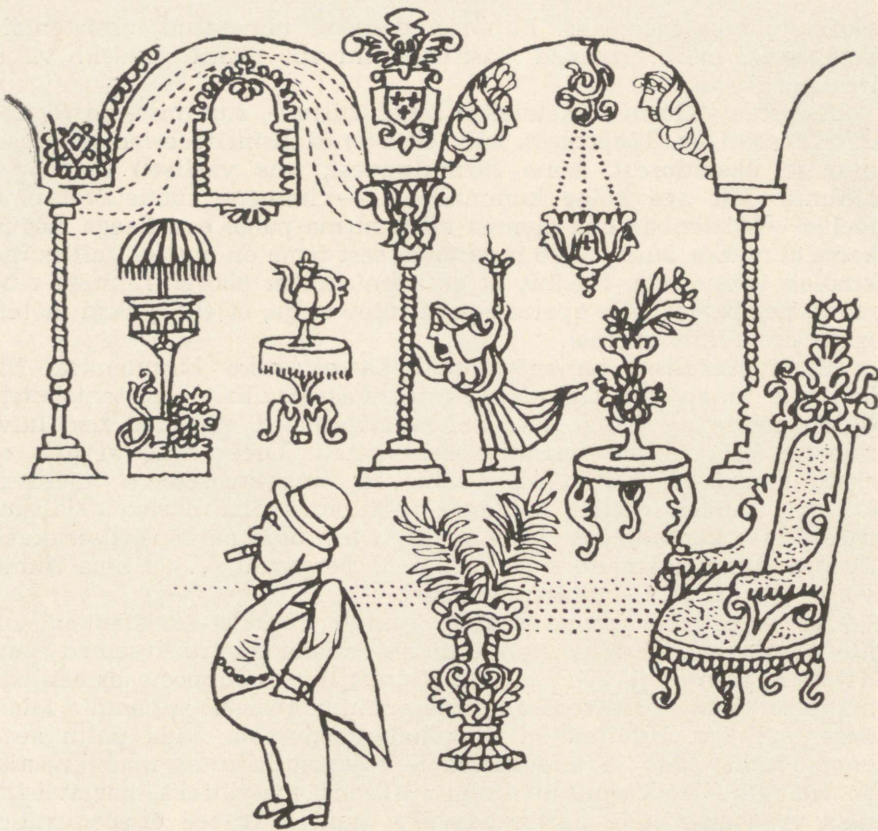
²¹ Vt. Критика основных направлений современной буржуазной эсте-
тики. М., 1968.

²² А. Герцен. Соч., т. 7, стр. 473—474.

²³ Vt. J.-P. Sartre. Situations, II. Paris, Gallimard, 1948, p. 130.

²⁴ Vt. К. Маркс и Ф. Энгельс об искусстве, т. I, М., 1957, стр. 250.

Üheks olulisemaks kodanliku ühiskonna tekkimise ja arenemisega kaasnevaks nähtuseks sai asjaolu, et raha muutus selliseks fenomeniks, mille vastu võis välja vahetada kõiki teisi väärtusi. «Kuivõrd raha,» kirjutas K. Marx, «kui eksisteeriv ja toimiv väärtuse mõiste segab ja vahetab kõiki asju, siis kujutab ta endast kõikide asjade segunemist ja asendamist, s. t. pahupidi pööratud maailma, kõigi looduslike ja inimlike omaduste võltsimist ja asendamist.»²⁵ See omakorda põhjustas kõrgete esteetiliste ideaalide puudumise. Üleüldiseks ideaaliks sai raha. Kõike, olgu need siis materiaalsed väärtused, eetilised tõekspidamised või kunstilooming, võis osta ja müüa. «See, mis on minu jaoks olemas raha tõttu, see, mida saan kinni maksta, s. t. see, kui palju raha suudab osta, nii palju olen mina ise, rahaomanik väärt. Kui suur on raha jõud, nii suur on ka minu jõud. Raha omadused on minu kui rahaomaniku omadused ja kõik minu jõud. Sellepärast seda, mis ma olen ja mis ma olen suuteline tegema, ei määra sugugi minu individuaalsus... Kas ei muuda minu raha minu igasugust võimetust selle otseseks vastandiks?»²⁶ Seetõttu saigi loosungiks jõukus iga hinna eest.

²⁵ K. Маркс и Ф. Энгельс об искусстве, т. I, стр. 170.

²⁶ Sealsamas, lk. 168.

Kodanluse jõukuse kasvuga muutus tüüpiliseks püüe järele aimata möödunud aegade stiile ja kadunud hiilgust — viimast peamiselt mööbli ja teiste tarbeesemete abil. Ettevõtjad tulid otsekohe vastu tarbija nõudeile, hakates suurel hulgal tootma pseudobarokki, -roko-kood või -klassitsismi. Neid ei huvitanud kaugeltki toodetud esemete esteetilised väärtused, neid huvitas ainult raha. Nii hakkaski maitse-lagedus erakordselt kiiresti olustikku tungima.

Siitpeale võime märgata ka moe ülisuurit osa inimeste esteetiliste maitsete mõjutamisel. Moe taotlused jõudsid aga pahatihti täieliku mõttetuseni, saades sel kombel omakorda halva maitse soodustajaks.

Kodanliku ühiskonna arenguga kaasneval maitsetuse levikul olid sügavad sotsiaalsed juured, mis tulenesid otseselt või kaudselt ühis-konna sotsiaal-majanduslikust olemusest ning sellest johtuvast ideoloogiast. Seepärast pole õige XIX sajandi lõpu ja XX sajandi alguse maitsetuse vohamise põhjendamisel piirduda vaid tööstusliku tootmise kasvu kui argumenti esiletoomisega, nagu seda teeb A. Kusak oma raamatus «Raamat heast maitsest».²⁷

Kõik ülalnimetatud nähtused on jätnud sügavaid jälgi inimeste teadvusse ja nende avaldustega me puutume kokku veel tänapäe-valgi. Meie nõukogude ühiskonnas esinevate halbade maitsete põh-jusi tuleks tihti otsida minevikust, ent ega tänapäevgi ole vaba mait-setuse põhjustest.

Kuigi nõukogude ühiskonnas on loodud soodsad tingimused selleks, et igapäev saaks välja kujuneda tõeliselt hea esteetiline maitse, kohtame ometi nii sageli veel maitsetust. Kust tuleks otsida selle tekkimise ja esinemise põhjusi? Tihti peetakse meil esineva halva maitse põhjuseks kapitalistliku ühiskonna mõju inimeste tead-vusele. See oleks probleemi vulgaarne lahendamine, kuna kapitalist-liku ühiskonna mõjust esteetilisele maitsele võime kõnelda ainult sel määral, kui võrd see on seotud inimese maailmavaate ja eetiliste tõekspidamistega, vahel ka moest väära arusaamisega. Kaasajal esi-neva halva maitse põhjusi tuleb otsida mitte ainult teadvuse sfäärist, vaid ka objektivsete asjaolude hulgast.

Üks olulisemaid maitsetuse põhjusi tuleneb tarbeesemete toot-misest enesest: veel tänini pole lahti saadud vanadest käsitöõndus-likest arusaamadest hoopis uutest tingimustes, tööstusliku tootmise olukorras. Sellest tulenevalt suhtutakse uutesse materja-lidesse sageli nii nagu vanadesse klassikalistesse materjalidesse. Näiteks plastmassist tarbeesemete valmistamine à la kristall (!).

Kahe teraga mõõgaks on ka liigse standardsuse taotlus. See võimaldab küll mõningal määral kiiremini korvata tarbeesemete puudust, kuid teisalt muudab meie olustiku liiga monotoonseks. Tulemuseks on hall tänavapilt ja üksluised kodused interjöörid.

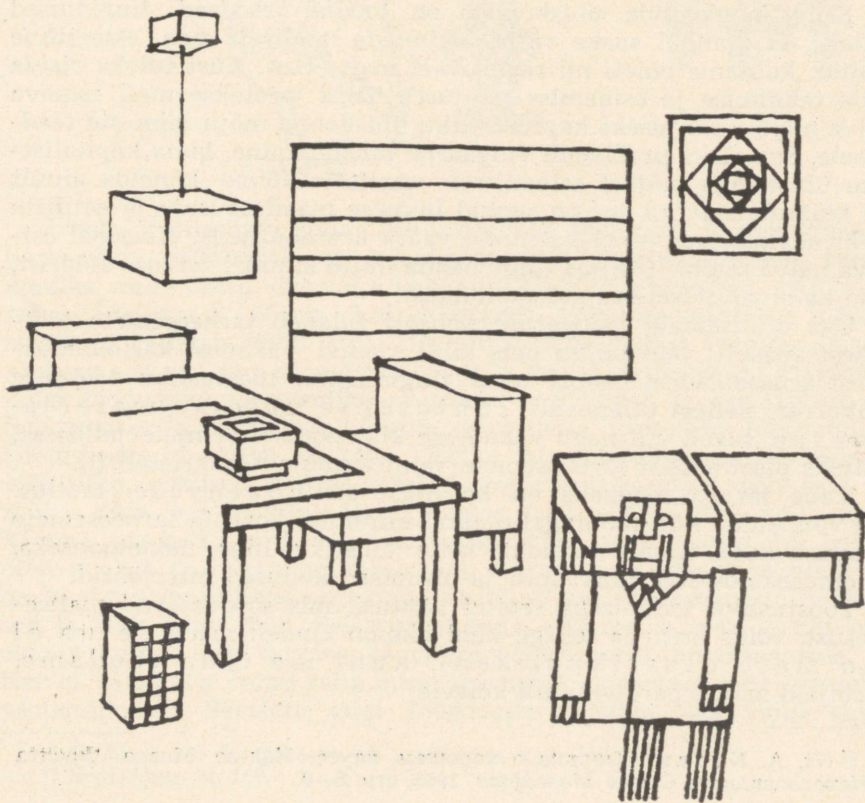
Tööstusliku tootmisega seotud nähtusi, mis soodustavad maitse-vaesust, võiks loetleda teisigi, kuid üks on kindel: maitsetus ei kao meie olustikust seni, kuni me teda toodame. Tarbijaid leidub paratamatult kõigele.

²⁷ Vt. А. Кусак. Книжка о хорошем вкусе. Изд-во Млада Фронта Чехословацкого Союза Молодежи, 1963, стр. 8—9.

Kaaluvaks halva maitse põhjuseks on sagedane moeküsimustest väär arusaamine. Sõna «mood» oma esialgses tähenduses (ladina k. modus — mõõt) peab silmas mõõdutunnet. Niisiis sisaldab juba termin eneses mõtet, et mood ja hea maitse langevad kokku vaid siis, kui osatakse parajal määral mõõtu pidada. Ent kui sageli liialdatakse moega, haaratakse moest kinni juhuslikult, ei osata moodi seostada oma isiku ega erinevate olukordadega, matkitakse pimesi mitmesuguseid eeskujusid! Erandlik pole ka vastupidine nähtus — moejoont ignoreeritakse täielikult või peetakse kaasaegset rõivastust isegi kergemeelsuse väljenduseks. Õeldu puudutab mitte ainult rõivastust, vaid ka kõiki teisi olustikukultuuri külgi.

Meie nõukogude ühiskonna kohus on, ühelt poolt, kaotada maitsetuse tekkimise objektiivsed võimalused. Tähendab, tuleb välja selgitada põhjused, miks toodetakse nii, aga mitte teisiti, ja need likvideerida. Teiselt poolt aga on inimestel vaja kujundada õigeid arusaamasid heast, arenenud maitsest. Viimane on esteetilise kasvatus ülesandeks. Ent esteetilise kasvatus meetodid sõltuvad suurel määral sellest, kuivõrd on tundma õpitud esteetilise maitse olemust. Ühesõnaga — on vaja asuda esteetilise maitse teooria juurde. Järgnevalt tutvumegi olukorraga, mis valitseb nõukogude esteetikas esteetilise maitse probleemi uurimise alal.

TEINE VESTLUS

ESTEETILISE MAITSE KUI HINNANGUKATEGOORIA TEOREETILINE KÄSITLUS

Mis on esteetiline maitse? Nagu põgusast esteetilise maitse probleemi ajaloolisest ülevaatest nähtub, pole olnud kerge sellele vastust leida. Esteetilise maitse spetsiifika üle on teoreetikud-filosoofid ja praktikud-kunstnikud vaieldnud tänini ja jätkavad seda edaspidigi. Miks?

Vaidlus on seletatav filosoofia enda olukorraga, kuna dialektilise materialismi väljakujunemiseni oli esteetilise maitse keerukat vastuolulist olemust äärmiselt raske tabada. Mitmed filosoofid märkasid küll esteetilise maitse vastuolulist iseloomu, näit. I. Kant, kuid polnud võimelised selgitama, miks see nii on. Kant jõudis esteetilise maitse dialektilise olemuse mõistmisele õige lähedale, sõnastades oma kuulsa maitseantnoomia, ent subjektiivse idealisti ja metafüüsikuna jäi ta peatuma poolele teele. Seega sai esteetilise maitse olemusse tungimisel üheks oluliseks takistuseks metafüüsiline meetod. Seda puudust ei suutnud kõrvaldada ka filosoofid-materialistid.

Teiseks takistuseks maitse olemuse selgitamisel sai ühekülgusus ja asotsiaalsus gnoseoloogia vallas. Kuni XVII sajandi lõpuni ei kohta me esteetilise maitse käsitlustes seost tunnetusprobleemidega. Alles peale J. Locke'i sensualistliku gnoseoloogilise õpetuse levimist hakati huvituma ka sellest, mis osa mängivad meeelorganid inimese suhtumisel ilusse. Ent seejuures vaadeldi ainult inimese kui isoleeritud indiviidi suhtumist tegelikkusse ega märgatud veel neid keerukaid sotsiaalseid suhteid, mille viljaks inimene tegelikult on.

Kolmandaks komistuskiviks esteetilise maitse olemuse lahkamisel sai maitse psühholoogiline aspekt. Paljud filosoofid märkasid, et esteetiline maitse on lahutatamatult seotud inimese emotsioonidega. Seega, kui taheti midagi olulist maitse kohta öelda, siirduti paratamatult psühholoogia valdkonda. Teatavasti on psühholoogia kui teadus suuri edusamme teinud alles kõige hilisemal perioodil ja peamiselt inimese üksikute psüühiliste protsesside uurimisel. Ent esteetilise maitse analüüsi väga oluline aspekt, nimelt inimese kui tervikliku isiksuse kompleksne uurimine kuulub paraku veel psühholoogide tulevikuülesannete hulka.

Neljaks põhjus, miks esteetiline maitse on tänini vaidlusobjektiks, tuleneb selle seosest aksioloogia probleemidega. Juba ammu täheldati, et maitse on hinnangukategooria, ent koos sellega kerkis üles terve rida uusi raskesti lahendatavaid küsimusi, nagu — mis on

esteetiline väärtus, milline on väärtuse ja hinnangu vahetamine jt. Nimetatud probleemid, muide, on kaasaegses nõukogude esteetikas akuutsemaiks.

Põhjuste loetelu, miks esteetilise maitse üle veel tänini vaieldakse, võiks jätkata, ent käesolevaga piirdume meetodi ning gnoseoloogilise, psühholoogilise ja aksioloogilise momendi rõhutamisega.

Arvestades mõne esteetikaalase kirjutise stiili, peaks siinkohal järgnema umbes taoline resüme: loetletud puudused olid omased vaid marksismieelsele esteetikale — nõukogude esteetikas on nad ületatud.

Seejärel antakse kena «ümmargune» definitsioon, mis omakorda saaks esteetilise kasvatuselise tegevusprogrammiks: tähendab, kui esteetiline maitse on... siis hea maitse on niisugune ja halb maitse seesugune... «Kasvatuse» tulemus — ilmetu, isikupärase maitseta inivid. Taoline didaktika pole kahjuks utopia, vaid on pahatihti kurja vilja kandnud.

Ent käesolevaga ei taotleta maitse retseptide andmist, vaid esteetilise maitse teoreetiliste aspektide iseloomustamist. Nõukogude esteetikale on tõepoolest kõige enam eeldusi jõuda esteetilise maitse olemuse tunnetamiseni. Esteetikute käsutuses on materialistlik dialektika, leninlik peegeldusteooria, teaduslik ühiskonnafilosoofia, eriteaduste uusimad saavutused jne. Kuid ometi on just nõukogude esteetikas arvukalt nn. valgeid laiuke, millest üks on kindlasti esteetilise maitse kategooria. Miks? Suurel määral seetõttu, et veel tänaseni annab end valusalt tunda nõukogude esteetilises kirjanduses aastakümneid kestnud vahemik. Pole ju saladus, et esteetikaalane teoreetiline mõte hakkas meil taas elustuma alles kümmekond aastat tagasi. Kuigi käesoleva ajani on ilmunud rea autorite sulest arvukalt esteetikaalaseid raamatuid, märkame alles viimastel aastatel uuriva vaimu hoogustumist.

Esteetilist maitset on seni oma töödes puudutanud mitmed nõukogude esteetikud, nagu V. Vanslov, A. Burov, L. Stolovitš, N. Dmitrejeva, I. Maza jt. Spetsiaalsed maitseuurimused pärinevad A. Moltšanovalt ja L. Šultsilt, kes mõlemad on vaadelnud probleemi gnoseoloogilist aspekti.

Pea igaüks nimetatud autoreist jõuab välja esteetilise maitse defineerimiseni. Kuid tänu probleemi erilisele komplitseeritusele on iga autoril omamoodi õigus ja ei ole ka: õigus — osa suhtes, maitse kui terviku suhtes aga mitte.

Ka sellised teatmeteesed, nagu «Suur Nõukogude Entsüklopeedia», «Filosoofia leksikon» ja «Väike esteetika leksikon» annavad igaüks erineva esteetilise maitse määrangu. Näiteks SNE-st leiame seisukoha, et esteetiline maitse on teadlik võime teha otsustusi looduse, ühiskonna ja kunstiteoste esteetiliste külgede üle. Maitsete erinevusi põhjendatakse samas ainult ühiskondade ja klasside maailmavaate erinevusega. Taoline küsimusele lähenemine kannab ilmset lihtsustamise pitsereid.

«Filosoofia leksikon» teeks nagu sammu edasi, nimetades esteetilist maitset võimeks emotsionaalselt hinnata tegelikkuse nähtuste mitmesuguseid esteetilisi omadusi.

«Väikeses esteetika leksikonis» öeldakse, et esteetiline maitse on inimese võime mõista ja hinnata looduse ja ühiskonna elu objektide ning nähtuste esteetilisi iseärasusi. Samas lisatakse, et esteetiline maitse avaldub vahetult hinnangute kujul.

«Marksistlik-leninliku esteetika alustes» saadakse esteetilisest maitsest aru kui objektiivsete sümpaatiate ja antipaatiate väljendusest ning kui vahetust emotsionaalsest suhtumisest ilusasse ja inetusse.

A. Moltšanova määratleb maitset kui isiksuse vahetut võimet anda nähtustele hinnanguid selliselt, et viimased ei oleks vastuolus esteetiliste ideaalidega. Huvitavalt käsitleb sama autor maitsete mitmekesisust oma raamatus «На вкус, на цвет» (Moskva, 1966).

L. Šul'tsi kandidaadidissertatsiooni autoreferaadist võime lugeda, et esteetiline maitse on esteetiline tunne, mis võimaldab tõepärast ja pretendeerib tõesele esteetilisele hinnangule, mis iseloomustab esteetilist objekti. Hinnatav on sama autori väide, et esteetilisest maitsest peegeldub mitte iga ilus ese või nähtus, vaid ainult see, mis vastab subjekti võimetele.

Eri määrangute loetelu võiks jätkata, ent ka öeldust selgub, et esteetilise maitse üldtunnustatud definitsiooni pole veel leitud. Sellest järeldub, et maitseotsustus on äärmiselt keeruka struktuuriga, ühendades endas palju erinevaid momente, pealegi selliseid, mis esteetikateaduse seisukohalt on veel ise täpselt piiritlemata, näiteks esteetiline, väärtus, hinnang, mõõt ja paljud teised mõisted. Seepärast tundub, et seni on esteetilist maitset defineeritud «tundmatute suuruste» kaudu. (Võrdluseks meenutagem kas või eespool toodud «Väikeses esteetika leksikoni» esteetilise maitse määrangut.)

Eespool öeldu olgu toodud vaid olukorra tutvustamiseks, mis valitseb esteetilise maitse uurimisel. Järgnevalt asume esteetilise maitse kategooria teoreetiliste aspektide lähemale vaatlemisele.

Esteetilise maitse kategooria puhul võib eristada nelja põhilist aspekti: gnoseoloogilist (s. t. tunnetuslikku), psühholoogilist, aksioloogilist ja sotsiaalset. Kõik need eri küljed või aspektid on omavahel läbi põimunud. Kõneldes näiteks maitse aksioloogilisest momendist, ei saa arvestamata jätta tema gnoseoloogilist aspekti, suhtumisest millesse oleneb kogu edasine käsitlus. Näiteks pole subjektiivse idealismi seisukohalt maitse tunnetusliku iseloomuga ja seetõttu tehakse järeldus, et maitseotsustus ei sisalda endas mingit informatsiooni tegelikkuse kohta. Nii arutles omal ajal Immanuel Kant, ent ka pragmatismi ja eksistentsialismi esteetikas ollakse tänapäeval analoogilisel seisukohal.

Nõukogude esteetika, vastupidiselt subjektiivsele idealismile, väidab, et esteetiliste nähtuste vaatlemine aksioloogia aspektist ei välista gnoseoloogilist. Väärtuse ja hinnangu vahekord, vastupidi, eeldab tunnetusliku momendi arvestamist, sest just gnoseoloogilises mõttes väärtus erinebki hinnangust.²⁸

Maitseotsustuse uurimisel ei saa ka psühholoogilist külge lahutada gnoseoloogilisest, sotsiaalset aksioloogilisest, viimast omakorda

²⁸ Vt. Л. Столович. Красота как ценность и ценность красоты. Труды по философии ТГУ, XI, Тарту, 1968.

psühholoogilisest jne. Kui uurimise käigus eraldatakse üks esteetilise maitse aspektidest teistest, siis saab seda teha vaid teoreetiliselt — tegelikkuses põimuvad nad üksteisega. See asjaolu muudabki maitse nii keerukaks nähtuseks.

Esteetiline maitse on hinnangukategooria. Maitseotsustus sisaldab endas alati hinnangu andmise momenti, ükskõik missuguse objekti kohta see ka ei käiks. Maitset avaldatakse põhiliselt otsustuse «meeldib» — «ei meeldi» abil. Vahel öeldakse ka «huvitab» — «ei huvita». Kuid oma mahult ja nüansirikkuselt on need otsustuste paarid erinevad. Huvitada võib inimest ka see, mis ei meeldi, kuid talle ei saa meeldida teda mitte huvitav nähtus või asi. Tähendab — meeldimise eelduseks on huvi. Seega väljendab esteetilist maitset täpsemalt otsustuste paar «meeldib» — «ei meeldi».

Kuigi peaaegu kõik maitseuurijad tunnistavad esteetilise maitse hinnangulist iseloomu, pole seni maitse aksioloogilist (s. t. väärtus-õpetuse) aspekti ometi lähemalt käsitletud. Käesolevaga püütakse esteetilist maitset vaadelda just aksioloogia valguses.

Ükskõik millise nurga alt esteetilist maitset ka vaatlema hakataks — esmalt on vaja võtta teatav seisukoht esteetilise enese suhtes: s. t. tuleb anda esteetikateaduse põhikategooria nii- või teistsugune lahendus. Esteetilise probleem on üks keerukamaid küsimusi, tema üle on pead murtud Antiik-Kreekast alates kuni tänase päevani. Ka nõukogude esteetikas käib veel praeguse momendini vaidlus esteetilise suhtes üles kerkinud kolme eri seisukoha pooldajate vahel. Käesolevas töös pole võimalik seoses esteetilise uurimisega üleskerkinud vaidlusküsimusi lahendada, sest see viiks meid raamatu peateemast kõrvale. Küll aga tuleb autoril esitada teatav esteetilise kategooria käsitlus, mis saaks aluseks arutlusele esteetilise maitse küsimuses.

Antud juhul jagab autor terve rea nõukogude esteetikute seisukohta, mille järgi esteetiline on suhe objekti ja subjekti vahel.²⁹

Viidatud artiklis väidab L. Stolovitš, et esteetiline esineb kui objekti ja subjekti vastastikune suhe, s. t. kui inimese esteetiline suhe tegelikkusesse. Seejuures rõhutatakse, et selle suhte objekt on nähtus, mis eksisteerib objektiivselt, sõltumata sellest, kas inimele momendil seda tunnetab või mitte. Näiteks heliülesvõte magnetofonilindil on olemas sõltumata sellest, kas me seda kuulame või mitte.

M. Kagan rõhutab, et esteetiline, olles suhe objekti ja subjekti vahel, sisaldab kahesugust informatsiooni: nii objekti kui ka subjekti kohta. Tema arvates on esteetiline suhe, piltlikult väljendades, elektrisäde, mis tekib kahe vastandliku pooluse vahel.³⁰

Nõukogude esteetikaalase kirjandusega kursis olev lugeja on kindlasti kogunud, et suurim oht esteetilise määratlemisel on nn.

²⁹ Esteetilise suhte mudel on huvitavalt esitatud L. Stolovitši artiklis «Опыт построения модели эстетического отношения». Труды по философии ТГУ, VI. Тарту, 1962.

³⁰ Vt. M. Kagan. Лекции по марксистско-ленинской эстетике. Часть I, Л., 1963, стр. 36 и 48.

suletud ringi sattumine — esteetiliselt määratletakse tema enda kaudu. Milles aga seisneb esteetilise suhte spetsiifika, tema erinevus kõikidest teistest suhtumisviisidest — selles seisabki küsimus. Enne kui püüame sellele küsimusele vastust leida, selgitame, mida me peame esteetilise suhte objektiks, mida — subjektiks.

Objekti moodustavad tegelikkuse nähtuste esteetilised omadused ehk esteetilised väärtused.

Subjektina vaatleme inimest, inimeste rühma, klassi või lõppkokkuvõttes kogu ühiskonda.

Siinkohal rõhutame, et subjekt ja subjektiivne pole analoogilised mõisted. Mitte kõik subjektis pole subjektiivne, vaid ta sisaldab endas ka objektiivseid seoseid. Eriti vajalik on esteetilise maitse uurimisel arvestada seda, et subjekt, näiteks indiviidi tähenduses, on teatavate objektiivse iseloomuga sotsiaalsete suhete viil. Ka subjekt klassi või koguni inimkonna mõttes on lõppkokkuvõttes objektiivse arenguprotsessi tulemus.

Küsimuse raskuspunkt seisab järgmises: kas esteetiline suhe, s. t. suhe objekti ja subjekti vahel tekib igasuguse objektiivse nähtuse puhul? Vastus on eitav, sest sellisel juhul oleks tegemist vaid tavalise tunnetusega, mitte esteetilise suhtega. Tuletame siinkohal meelde Lenini, kes objektiivse ja subjektiivse vahekorda vaadeldes tsiteerib oma «Materialismis ja empiriokrititsismis» L. Feuerbachi: «... Minu maitseärv on samasugune looduse toode nagu sool, kuid sellest ei järeldu, et soola maitse kui niisugune oleks vahetult soola objektiivne omadus, — et see, mida sool on (ist) aistimise esemena, oleks ta ka iseenesest (an und für sich), — et soola aisting keelel oleks soola omadus, niisugusena nagu meie mõtleme soola ilma aistinguta (des ohne Empfindung gedachten Salzes)...» Ja Lenin jätkab oma arutlust, öeldes, et «aisting on objektiivse maailma — maailma an und für sich — subjektiivne kujund»³¹. See Lenini kuulus tees on dialektilis-materialistliku tunnetusteooria nurgakiviks, mis võimaldab ainult lõppkokkuvõttes otsustada tegelikkuse esteetilise tunnetuse üle. Viimane aga eeldab, et oleks vastatud küsimusele — milles seisneb esteetilise objekti spetsiifika?

Nähtuste keemilised, füüsikalised jne. omadused ei saa meis omaette võetuna esile kutsuda esteetilist tunnet. Seda märkas juba Tšernõševski, kuid ometi võib isegi nõukogude esteetikas veel tänapäeval kohata taolist naiivmaterialistlikku seisukohta (N. Dmitrijeva, I. Astahhov jt.).

Ent nähtuste keemilised, füüsikalised jt. omadused võivad muutuda esteetilisteks, nad võivad omandada esteetilise tähenduse. «... tänu inimolendi esemeliselt avalduvale rikkusele areneb, osaliselt aga sünnib alles esmakordselt inimese subjektiivse aistilisuse rikkalikkus: musikaalne kõrv, vormi ilu tajuv silm — lühidalt öeldes niisugused meeled, mis on võimelised inimlikeks naudinguteks ning jaatavad end inimese olemuslike jõududena.»³²

³¹ Vt. V. I. Lenin. Materialism ja empiriokrititsism. Teosed, 14. kd., lk. 103.

³² К. Маркс и Ф. Энгельс. Из ранних произведений. М., 1956, стр. 593.

Inimese olemusliku, ainult inimesele omase võimena vaatles Marx ilu tunnetamist ja loomist. Oma 1844. a. majanduslik-filosoofilistes käsikirjades näitas Marx, et just seesugune võime eristabki inimest kõikidest teistest elusolendeist.

«Loom vormib materiat ainult selle liigi mõõdu ja nõudmiste järgi, millisesse ta kuulub, samal ajal kui inimene oskab rakendada esemele vastavat mõõtu; selletõttu,» järeldeb Marx, «vormib inimene materiat ka ilu seaduste põhjal.»³³

Inimajaloo käigus selgus, et just need, aga mitte teised nähtuste keemilised, füüsikalised jt. omadused said esteetilise tähenduse. Nähtuste mitmesugused, objektiivselt eksisteerivad omadused, piltlikult öeldes, murduvad sotsiaalsete nähtuste prisma, omandades sel teel inimeste elus teatava kindla tähenduse, s. t. muutudes väärtuseks, antud juhul esteetiliseks väärtuseks. Viimane on aga inimühiskonna loomingu, väljaspool seda kaotab ta oma mõtte.

Nähtuste esteetilised omadused ja esteetilised väärtused on analoogilised mõisted.³⁴ Siinkohal kerkib esile terminoloogiline raskus. Nimelt sisaldab esteetilise teooria endas mitmesuguseid mõisteid, nagu ilus, inetu, traagiline, koomiline, ülev, madal. Nimetada esteetiliseks väärtuseks inetut, madalat või koomilist pole nagu sobiv. Seepärast soovivad mõned autorid esteetiliste väärtuste (ilus, ülev) kõrval kasutada antiväärtuse (inetu, madal) mõistet. Seesugune arutlus aga tundub olevat skolastiline, kuna kõik esteetilised nähtused on nii või teisiti seotud ilu kategooriaga, inetu on selle vastandiks, traagiline on olemas, kui teose kangelane hukkub üllaste ideaalide nimel jne. Kunstis kujutatakse ka inetut ja madalat. Teose kunstiväärtus aga oleneb juba sellest, kuidas ja mille nimel seda tehakse.

Osa nõukogude esteetikuid on arvamusel, et esteetiline on vahetu kontakt objekti ja subjekti vahel (M. Kagan). See kontseptsioon võimaldab küll selgitada esteetilise tunde allikat, kuid selliseid esteetilise suhte vorme nagu esteetiline hinnang, maitse ja ideaal mitte.

Esteetiline ideaal ja maitse pole ainult vahetu kontakti väljenduseks objekti ja subjekti vahel, neil on suhteliselt iseseisev loomus.

Esteetiline tunne tekib tõepoolest ainult vahetus kontaktis näiteks mõne kunstiteosega, kuid maitseotsustus on sageli püsivama iseloomuga. Teatav maitse või maitseid saavad inimese esteetiliste töökspidamiste aluseks ja mõjutavad isiksuse kujunemist üldse.

M. Kagani printsiip esteetiline kui vahetu kontakt objekti ja subjekti vahel ei võimalda esteetilise väärtuse ja hinnangu vahetada usaldusväärselt lahendada. M. Kagani arvates omab nähtus esteetilist väärtust ainult vastastikusel toimes tunnetava subjektiga. Tähendab väärtus on vahetu hinnangu tulemus, hinnang

³³ К. Маркс и Ф. Энгельс. Из ранних произведений. М., 1956, стр. 566.

³⁴ Вt. Л. Столович. Красота как ценность и ценность красоты. Труды по философии ТГУ, XI Тарту, 1968, стр. 180.

loob väärtuse.³⁵ Sellest tuleneb, et väärtus ise on subjektiivne ning kaob piir väärtuse ja hinnangu vahel.

Tundub, et siinkohal on esteetilise suhte objekt ja subjekt segamini aetud mõistega objektiivne ja subjektiivne.

Tuletagem meelde, mida K. Marx pidas silmas objektiivse ja subjektiivse vahekorra vaatlemisel.

K. Marx arutles nii: inimese tundmuste ja elamuste allikaks on nn. inimestatud loodus. Mida aga tähendab inimestatud loodus? Algul inimene, et end kui liiki säilitada, on paratamatult sunnitud loodust muutma. See on objektiivne vajadus. Hiljem aga hakkas inimene ka iseennast selles tegevuses tunnetama, s. t., ta hakkas ennast enese poolt loodud maailmas tunnetama kui subjekti. Seega kujuneb subjektiivne faktor välja inimese ajaloolise arenemise käigus. Tänapäeva inimesel on raske oma tegevust ette kujutada üksnes objektiivse protsessina — seda on võimalik teha ainult mõtteliselt. Ainumõeldav on inimese nn. subjektiivne suhe inimese poolt mõjustatud või ümberkujundatud tegelikkusesse. Siit tuleneb põhjus subjektiivse faktori sagedaseks ülehindamiseks või isegi tema ainuvõimalikuks tunnistamiseks. Väärtuse komplitseeritud mõiste haarab nii subjektiivseid kui ka objektiivseid asjaolusid, see väljendab praktika külge, mis seisneb liikumises subjektilt objektile ning objekti vastavuse määras subjekti vajadustele, huvidele ja eesmärgile.

Inimkonna tegevuse üldse võime liigitada ühelt poolt objektiiv-praktiliseks ja teiselt poolt — subjektiiv-hinnanguliseks.³⁶ Seejuures tuleb praktika all mõelda objekti ja subjekti seaduspärasest vastastikust suhet, mille puhul domineerivaks osutub objektiivne alge nii tegevuse protsessis endas kui ka selle lõpptulemuste iseärasustes.³⁷ Siinkohal oleks kasulik meenutada Lenini teesi praktika kui töö kriteeriumi kohta, mis eeldab praktika objektiivsust. Vastasel korral poleks seda võimalik töö kriteeriumiks pidada (teoreetilise tunnetuse juures). Ent praktika objektiivsust ei saa unustada ka inimese esteetilise suhtumisviisi puhul.

Subjektiiv-hinnanguline tegelikkusesse suhtumine on objektiiv-praktilise tegevuse peegelduseks. Meie hinnangud (kui subjektiivsed) võivad tegelikkusega (kui objektiivsega) olla kooskõlas või sellest erineda (s. t. olla mittevastavuses ehk väärad). Esitatud seaduspärasus võimaldab väärtusi objektiivsete ja hinnanguid subjektiivsete nähtuste valdkonda paigutada. See aga ei tähenda, et väärtused esineksid tegelikkuses valmis kujul. Väärtussuhet tuleb käsitleda protsessina. Nimetatud seos aga kuulub käesoleval momendil nõukogude filosoofiakirjanduse probleemküsimumuste hulka, mistõttu ka käesolev käsitlus saab endast kujutada vaid põhimõttelist skeemi, mille üksikasjades ja seostes võib arvukalt küsimusi kerkida.

Inimkond loob pidevalt mitmesuguseid väärtusi, nii materiaal-

³⁵ Вт. М. Каган. Лекции по марксистско-ленинской эстетике. Ч. I. Л., 1963, стр. 36—37.

³⁶ Л. Столович. Красота как ценность и ценность красоты. Труды по философии ТГУ, XI. Тарту, 1968, стр. 172.

³⁷ Sealsamas, lk. 177.

seid kui vaimseid. Esteetikuid huvitab, mida endast kujutavad esteetilised väärtused, ehk teisiti öeldes: milles seisneb esteetilise väärtuse spetsiifika.

Nõukogude esteetikaalases kirjanduses kuulub nimetatud küsimuse üks põhjendatumaid käsitlusi L. Stolovitšile, kes selgitab, et esteetilise väärtuse eripära väljendub nii selle sisus kui ka vormis. Ta väidab, et esteetilise väärtuse sisuks ei saa olla asjade ja nähtuste looduslikud omadused, vaid esteetilise väärtuse sisuks on ühiskondlik-ajaloolise praktika käigus kujunenud inimese ja ühiskonna, vabaduseriigi avardumise, inimese vaba arenemise ning ühiskonna vaheline objektiivne suhe. Selle suhte vormiks on nähtuste ja asjade need omadused, mida inimene tajub nägemis- ja kuulmismeele abil, sest just viimaste kaudu saab inimene asjade mitmesuguste omaduste hulgast kõige paremini tabada nende ühiskondlikku tähendust.³⁸

Seega lähtutakse esteetilise väärtuse spetsiifika määratlemisel selle konkreetsest sisust ja vormist, mis aitabki teda eristada kõikidest teistest, näiteks utilitaarsetest, kõlbelistest jt. väärtustest. Milline aga on esteetilise väärtuse ja hinnangu vahekord? Kas nad üldse erinevad teineteisest, ja kui, siis milles see erinevus seisneb? Nende küsimuste selgituseks pöördume veel kord tagasi eespool esitatud arutluse juurde. Esteetilise suhte objektiks saavad objektiivse maailma nähtuste teatavad omadused sel määral, kuivõrd need vastavad inimeste olemuslikele vajadustele (K. Marx). Esteetilise tähenduse omandavad need või teised omadused inimkonna ajaloolise praktika käigus. Inimkond, s. t. esteetilise suhte subjekt üldises mõttes areneb ise objektiivsete seaduspärasuste järgi. Ka esteetiliste väärtuste sisu ei olene ainult ühest või teisest individuaalsest arvamusest, vaid inimkonna arengu käigus kristalliseerunud teekspidamistest. Esteetilise väärtuse ühiskondlik-praktiline iseloom võimaldab teda paigutada objektiivsete nähtuste hulka.

Niisiis, väärtus on selles mõttes objektiivne, et ta tähistab looduse ja ühiskonna nähtuste teatavaid objektiivseid seoseid ning tema sisu muutub inimkonna objektiivse arenemise protsessis.

Analoogiliselt teoreetilise tunnetusega, kus objektiivseks mõisteks osutub tõde, omab esteetilises tunnetuses väärtus objektiivset tähendust. Omal ajal kirjutas V. I. Lenin, et küsimus on selles, «kas objektiivne tõde on olemas, s. o. kas inimese kujutlustes võib olla sellist sisu, mis ei sõltu subjektist, ei sõltu ei inimesest ega inimkonnast»³⁹. «Olla materialist,» väitis Lenin, «tähendab tunnustada objektiivset tõde, mille avastavad meie meelegaorganid.»⁴⁰ Siinkohal väärib meenutamist ka Lenini arutlus meie teadmiste süvenemisest. Ta kirjutas: «Tänapäeva materialismi, s. o. marksismi, seisukohalt on ajalooliselt tingimuslikud meie teadmiste objektiivsele, absoluutsele tõele lähenemise piirid, kuid tingimatu on selle tõe olemasolu, tingimatu on see, et me talle läheneme. Ajalooliselt tingimuslikud

³⁸ Л. Столович. Красота как ценность и ценность красоты. Труды по философии ТГУ, XI. Тарту. 1968, стр. 181—182.

³⁹ V. I. Lenin. Teosed, 14. kd., lk. 106.

⁴⁰ Sealsamas, lk. 116.

on pildi kontuurid, kuid tingimatu on see, et see pilt kujutab objektiivselt olemasolevat modeli.»⁴¹ Muidugi teoreetiline ja esteetiline tunnetus ise pole samaväärsed, neil on erinevad eesmärgid, spetsiifiline tõestusviis jne. Ent kuskil tunnetuse sügavustes on neil hulgaliselt kokkupuutepunkte, mille üheks avalduseks on kindlasti objektiivse ja subjektiivse vahekord.

Hinnang, väljendades subjektiivset suhtumist väärtusesse, on suhe, mille objektiks on teatav väärtus (või väärtused) ja subjektiiks inimene, klass või koguni ühiskond (teataval konkreetsel epohhil). Hinnang on subjektiivne, kuid mitte absoluutse, vaid suhtelises mõttes. Seega sisaldab hinnang endas absoluutse ja suhtelise, üksiku ja üldise, objektiivse ja subjektiivse vahelist dialektikat. Selles pole midagi imelikku, kuna juba Hegel selgitas, et dialektika sisaldab endas alati relativismi momente, aga ei taandu relativismiks.

Kui väärtusena vaadeldakse harilikult individuaalsest arvamusest sõltumatu, indiviidi teadvuse suhtes objektiivseid, aga tunnetatavaid seoseid, siis hinnangut käsitatakse kui individuaalset, konkreetset, ent samal ajal ka sotsiaalselt determineeritud suhtumisviisi.

Hinnangu tõesus või ebatõesus oleneb tema väärtusele vastavusest või mittevastavusest.

Üks olulisemaid järeldusi esteetilise maitse küsimuses tuleneb väärtuse ja hinnangu vahekorra. Nimelt võimaldab see järeldus lahendada esteetilise maitse kriteeriumi küsimusi teisiti, kui seda seni teoreetilisest kirjandusest on tehtud. Ent selle juurde asume veidi hiljem. Enne vaatleme ka teisi esteetilist maitset iseloomustavaid jooni.

Igapäevases kõnepruugis kasutatakse mõisteid halb maitse — hea maitse. Nii määratletakse esteetilise maitse teatavat taset. Selles mõttes eristame maitse kvalitatiivset külge.

Esteetiline maitse on alati teataval kvalitatiivsel tasemel, ka siis, kui see seisneb maitse puudumises ehk maitsetuses. Ka viimane oleks esteetilise maitse tase, kuigi kõige madalam. Tühja kohta siin tekkida ei saa.

Esteetilise maitse kvantitatiivne külg aga avaldub selles, et esteetilise maitse kvalitatiivne aste (olgu see siis kõrge või madal, arenenud või vähearenenud) jääb paljudel erijuhtudel looduse, tehnika ja kunstiga kokkupuutumisel samaks. Piltlikult öeldes iseloomustab kvalitatiivne külg esteetilist maitset vertikaalselt, kvantitatiivne — horisontaalselt.

Teatavasti haarab maitsekategooria inimeste ümbritsevasse keskkonda suhtumise kõige erinevamaid külgi — loodust, olustikukultuuri mitmekesiseid avaldusi, kunsti. Esteetilisest maitsest võib kõnelda laiemas või kitsamas tähenduses. Kitsamas mõttes peetakse maitse objektiks vaid kunsti, mille puhul kasutatakse terminit kunstimaitse. Mõnikord piirduaksegi ainult viimase käsitlemisega, lihtsustades niimoodi maitse mõistet ja taandades esteetilise kasvatusena ainult

kunstilisele kasvatusel. Vahel jagatakse maitse ka elementaarseteks esteetiliseks maitseks ja kunstimaitseks, kusjuures viimast peetakse sügavamaks, täiuslikumaks (L. Šults).

Vaadeldes esteetilist maitset kui tervikut, võime maitsete erinevusi näha järgnevas:

- 1) arenenud ja vähearenenud maitsete erinevused;
- 2) nn. tervete ja ebatervete ehk rikutud maitsete erinevused;
- 3) maitsete normaalsed erinevused.⁴²

Silmas pidades seda, mis oli öeldud esteetilise kui objekti ja subjekti vahelise suhte kohta, võime esteetilise maitse (kui teatava esteetilise suhte avalduse) objektina vaadelda loodust, ühiskonnanahtusi, kunsti ja olustikukultuuri eri külgi.

Tegelikkuse esteetilise tunnetuse üheks väljenduseks on ka esteetiline otsustus, kusjuures objektiks võivad olla samad nähtused mis esteetilise maitse korralgi. Seepärast võib tekkida küsimus: milles seisneb nende otsustuste erinevus? Esteetilise otsustuse ja maitseotsustuse vahele me jääka piirjoont tõmmata ei saa, ent erinevusi võib näha järgnevas.

E s i t e k s. Esteetiline otsustus on kitsam mõiste kui maitseotsustus. Viimase aluseks on esteetiline tunne, kuid peale esteetilise aspekti sisaldab ta veel eetilisi, emotsionaalseid, ideoloogilisi jt. momente.

T e i s e k s. Erinevust võime näha ka nn. teadlikkuse astmes. Kui esteetiline otsustus on enam-vähem teadlik, põhjendatav esteetiline hinnang, siis esteetiline maitse, olles sageli raskesti argumenteeritav, on suurel määral esteetilise hinnangu intuiitiivse ehk vahetu tunde avaldus.

Esteetilise maitse peamine iseärasus seisneb aga selles, et ta on inimese v õ i m e esteetiliseks suhteks. Just sellest, milline on meie esteetilise maitse kui erilise v õ i m e tase, sõltub meie orienteerumine esteetiliste väärtuste valdkonnas. Seega toimib esteetiline maitse esteetilise hinnangu subjektiivse kriteeriumina. Seepärast võimegi öelda, et inimese sisemist vajadust ilu järele reguleerib tema esteetiline maitse.

Esteetilise maitse kui subjektiivse kriteeriumi vaatlemine suunab meid subjekti lähemale uurimisele. Kes on siis üldse esteetilise maitse otsustuse subjektiks?

Keda me vaatleme subjektina, see sõltub meie käsitluse üldistuse astmest. Kõnelda võib ju ühe inimese esteetilisest maitsest, ajastu maitsest jne. Vastavalt sellele vaadeldaksegi kas indiviidi, teatava klassi või ühiskonna esteetilist maitset.

On loomulik, et erilist tähelepanu peab esteetilise maitse uurija pöörama indiviidi kui tervikliku isiksuse küsimusele, mis seab teda terve rea teoreetiliste raskuste ette. Üheks keerukamaks probleemiks on vahetu tunde osa esteetilise maitse otsustuse puhul. Eelnevalt me väitsime, et esteetiline maitse erineb esteetilisest otsustusest

---

⁴² S. t. esteetiliste maitsete seesugused erinevused, mis ei välju arenenud ja terve maitse piiridest.

peamiselt just selle tõttu, et esteetilise maitse otsustus tehakse vahetu tunde põhjal.

Mitte kõik esteetilise maitse uurijad ei omista talle vahetut iseloomu. See on ilmselt tingitud kartusest subjektivistide või intuiivistide kilda sattuda. Ent selliseks kartuseks pole põhjust, esiteks, sellepärast, et mõiste «vahetu» ei välista objektiivsete seoste olemasolu, ja teiseks, esteetilise maitse otsustuse struktuur ise võimaldab ka kõige vahetumat esteetilise maitse otsustust sotsiaalselt determineeritud nähtusena vaadelda. Esteetilise maitse otsustus on küll vahetu tunde resultaadiks, ent see vahetu tunne on inimese endal olemuse kaudu esteetilise objektiga vahendatud. Kuidas? Inimene, antud juhul esteetilise maitse otsustuse subjekt, sisaldab endas nii subjektiivseid kui ka objektiivseid seoseid. Eeldab ju inimese kui sotsiaalse olendi vaatlemine, et tema teadvuses kajastuvad mitte ainult subjektiivsed, vaid ka objektiivsed asjaolud: ta on teatavate ühiskondlike suhete, teatava keskkonna, kasvatus jne. saadus. Kõik nimetatud nähtused mõjutavad inimese kujunemist ja kajastuvad tema arvamustes ja otsustustes, muuhulgas ka esteetilise maitse otsustuses. Seepärast ongi esteetilise maitse vahetu iseloom lõppkokkuvõttes alati ühiskondlikult vahendatud iseloomuga.

Kuna esteetilise maitse otsustus tehakse vahetu tunde põhjal, siis on seaduspärane, et selle uurimine nõuab inimese psüühiliste iseärasuste arvestamist. Peamine raskus psühholoogilise aspekti vaatlemisel peitub paraku selles, et maitse iseloomustab inimest terviklikult, iseloomustab teda kui isiksust. Kahjuks on psühholoogiateaduses isiksuse kui terviku psüühika seni põhjalikumalt läbi uurimata, mis avaldab mõju ka inimese esteetilise tunde ja esteetilise maitse uurimise tasemele.

Huvitav on tundmuse ja mõistuse vahekorra probleem esteetilise maitse otsustuse puhul. Kuna maitse on sageli vahetu emotsionaalse suhtumise avaldus, on maitseotsustuse langetamisel ülekaalus emotsioonid. Ent täiskasvanud inimese teadvuses on emotsionaalne ja ratsionaalne teineteisega läbi põimunud. Seepärast tuleb esteetilisest maitsest näha mitte ainult tundmuse avaldumist, vaid arvesse võtta ka teatavat mõistuse osa. Kui see poleks nii, kaotaks oma tähtsuse esteetiline kasvatus, mille ülesanne ei seisne mitte ainult esteetilise tunde kasvatamises, vaid ka teoreetiliste tõekspidamiste kujundamises, kunsti- ja kultuurialase informatsiooni andmises jpm.

Vahel märkame, et ühele inimesele mingi kunstiteos lihtsalt meeldib, kusjuures ta ise ei oska põhjendada — miks, teisele aga sellepärast, et ta teab, et see teos peab meeldima, kuna nii on väitnud autoriteedid. Esimesel juhul on tegemist inimese esteetilise maitse väljendusega, teisel — esteetilise otsustusega, mis jätab kõrvale inimese isikliku arvamuse. Ent jääka piiri esteetilise maitse otsustuse ja esteetilise otsustuse vahele tõmmata siiski ei saa, sest esteetiline otsustus võib mõjutada, mõnikord isegi aluseks olla esteetilise maitse kujunemisel. Nii see tavaliselt esteetilise kasvatusel puhul ongi.

Vahel ei taha ratsionaalne argumentatsioon kuidagi kokku sobida esteetilise maitse otsustusega. Näiteks pole vist keegi võimeline sel-

gitama, miks talle meeldib just see või teine lilleliik, miks talle meeldib päikesetõus või -loojang, vaikne või mässav meri jne. Ka kunsti puhul on raske põhjendada, miks ühele meeldib muusika, teisele — näitekunst, kolmandale — arhitektuur. Ilmselt on seejuures tegemist tundmuste kaaluka osaga, nn. läbielamise momen- diga. Emotsionaalse ülekaal viitab esteetilise maitse intiimsusele. Viimane eeldab alati ka teiste inimeste ühtimist teatava maitse- otsustusega. Selles seisnebki esteetilise maitse agressiivsus, millest esimeses vestluses seoses Kantiga juba veidi juttu oli. Veel enam: siit tuleneb soov oma maitset argumenteerida, põhjendada. Siin ongi moment, mis sunnib emotsioonide vallast ratsionaalse valdkonda siirduma. Edu esteetilise maitse õigustamisel oleneb sellest, kui võrd seda põhjendada osatakse. Ratsionaalne mõjutab esteetilise maitse kujunemist ja astub õigustesse ka siis, kui teatavat maitset on vaja põhjendada. Seega on esteetiline maitse emotsionaalse ja ratsionaalse momendi läbipõimimise tulemus.

Tihti võib kuulda arvamust, et teatav kunstiteos ei meeldi inimesele selletõttu, et ta ei saa sellest aru. Eriti sageli kohtame taolist seisukohta kaasaja muusika või kujutava kunsti puhul. Küsimus kunsti «arusaadavusest» viib meid jällegi esteetilise tunnetuse emotsionaalse ja ratsionaalse külje vahekordade juurde.

Kunstist «arusaamisega» patustatakse meil pahatihti, kuna unustatakse, et kunst on spetsiifiline tegevus, mille resultaatidest «arusaamine» nõuab vastavat ettevalmistust. Siinkohal võidakse muidugi küsida, kui võrd kunstist üldse on vaja «aru saada», kui võrd temast otsida esteetilist elamust? Kunsti tunnetamisel on kindlasti esiko- hal esteetiline elamus. Viimane aga ei teki tühjal kohal. Selleks et tekiks esteetiline elamus, on vaja nn. äratundmise hetke, kus inimene kohtab midagi sellist, mis talle on väga lähedane, ent mis samal ajal sisaldab ka n.-ö. avastust, s. t. ta ei korda ammutuntut, vaid loob uusi, seni avastamata seoseid. Nii nagu kunsti loomine, nii ka tema tunnetamine on loomine, mis eeldab inimese aktiiv- set suhet kunstiteosega. Sellist suhet kunstiteosega on väga oskus- likult kirjeldanud J. Lotman: «Juba kinno minnes on teie teadvuses mingi ootus, mis tekkis afišside kujundusest, stuudio nimetusest, režissööri ja peaosatäitjate nimedest, filmi žanrist, teie tuttavate, kes juba filmi vaadanud, hinnangutest jne. Määratlenud filmi enne vaatamist kui «detektiiv», «psühholoogilise draama», «komöödia», «Kiievi Dovženko-nimelise filmistuudio filmi», «Fellini filmi», «filmi Igor Iljinskiga», «Chaplini filmi» jne., olete te sellega välja joonis- tanud ka oma ootuse kontuurid, millel on teatud kindel, teie eelneval kunstikogemusel põhinev struktuur. Demonstreeritava filmi esime- sed kaadrid võtate te vastu selle struktuuri suhtes, ning juhul, kui kogu film ühtib teie aprioorse struktuuriga, väljute te saalist sügava rahulolematuse tundega. See teos ei andnud teile mitte midagi uut, autori maailmamudel osutus stambiks.

On võimalik asja teistsugune kulg: teatud momendil satuvad filmi tegelik areng linal ja teie aprioorne ettekujutus sellest oma- vahel konflikti. Taoline konflikt on oma loomult vana maailma-

modeli — mõnikord vale, mõnikord lihtsalt tuntud, omandatud ning stambiks muutunud teadmise purunemine ja uue, ajakohasema tege-
likkuse mudeli sünd.»⁴³

«Kui sa tahad kunsti nautida,» rõhutas K. Marx, «pead olema kunstiliselt haritud inimene.»⁴⁴ Kunsti nautimist tuleb õppida. «Äratundmise» ja «avastamise» hetk ei saabu iseenesest, vaid see on järjekindla visa töö tulemus. Küllap paljud on kogenud, et esimene põgus kokkupuude mõne kunstiteosega ei kutsu vahel esteetilist elamust esile. Ka kunstnikud ise on hoiatanud esimese mulje põhjal kunstiteose üle otsustamast. Näiteks kirjutas R. Schumann, et see, mis meeldib esimesel silmapilgul, võib külmaks jätta hiljem, või vastupidi. Seega uus kontakt sama teosega võib hoopis vastupidise tunde esile kutsuda. S. Prokofjevi helikeel on nii mõnelegi esimesel kokkupuutel raskepärane tundunud. Ent korduv kontakt ja süvenemine Prokofjevi teostesse, näiteks balletti «Romeo ja Julia», on muutnud Prokofjevi üheks armastatumaks heliloojaks.

Vahetult pärast sotsialistliku revolutsiooni võitu, vestluses K. Zetkiniga ütles V. I. Lenin: «Kunst kuulub rahvale. Tema sügavamad juured peavad asuma otse laiade tööraha hulkade keskel. Ta peab olema neile hulkadele arusaadav ja neile meeldima. Ta peab ühendama ja tõstma nende hulkade tundeid, mõtteid ja tahet. Ta peab ellu äratama neis hulkades kunstnikke ja arendama neid.»⁴⁵ Meil tsiteeritakse pahatihti selle ütluse esimest poolt, mis aga tähendab Lenini mõtte lihtsustamist, mille järgi «hea kunst» on ainult kergesti «arusaadav» kunst. Ent Lenini põhimõte oli vastupidine, ta nõudis kunstilt ja kirjanduselt mitte halvale või arenematule maitsele vastutulemist, vaid rahva väsimatut ning järjekindlat kasvatamist. Samu mõtteid leiame A. V. Lunatšarski tödest, kes kirjutas: «Arvestada... inimese esteetiliste nõudmistega — see ei tähenda, et omades ettekujutust praeguse aja maitsest, tuleks ainult selle järgi joonduda, vaid seda maitset tuleb ka endal kujundada. Halb on see kunstnik, kes peab oma kohuseks publiku, kas või kultuursegi publiku pilli järgi tantsida. Ja hea kunstnik on see, kes püüab mingil määral tõsta oma kaaskodanike maitset, kellele ta esteetilist mõju avaldab.»⁴⁶

Suur kunst taotleb alati maitse kujundamist, arendamist, seda vastavalt iga kunstiliigi väljendusvahendite spetsiifikale. Kunst on tõeline siis, kui ta kutsub inimeses esile emotsioone ja alles viimaste kaudu mõjutab tema mõttemaailma. Emotsioonid omakorda tekivad aga siis, kui kunstiteos kui tervik on mõistetav, arusaadav. Maitseotsustus kunsti puhul on sageli vahetu, emotsionaalse iseloomuga, ent mõistus pole sellest siiski täielikult välja lülitatud. Teisiti öeldult:

⁴³ Ю. Лотман. Лекции по структуральной поэтике. Уч. зап. ТГУ, вып. 160. Труды по знаковым системам I. Тарту, 1964, стр. 171—172.

⁴⁴ К. Маркс и Ф. Энгельс об искусстве, т. I, стр. 171.

⁴⁵ V. I. Lenin. Kirjandusest ja kunstist. Tallinn 1964, lk. 647.

⁴⁶ А. В. Луначарский. Очерки марксистской теории искусств. Москва, 1926, стр. 19.

meile meeldib see, millest me aru saame ja mis meis kutsub esile emotsioone. Niisiis maitseotsustuse langetamisest võtavad osa nii tundmused kui ka mõistus. Seega nende dialektilise seose arvestamine vastavalt konkreetsele olukorrale avabki meile esteetilise maitse ühe olulise iseärasuse.

Kuna maitse iseloomustab isiksust tervikuna, siis ei saa me tema uurimisel arvestamata jätta inimese eetilisi, poliitilisi, filosoofilisi jt. vaateid, mis kujunevad keskkonna, kasvatusel, haridusel ja paljude muude asjaolude kompleksel toimetel. Isiksus aga kujutab endast alati midagi konkreetset, seepärast puutume kokku ka mitmesuguste vanuseliste ja sugudevaheliste erinevustega. Võivad ju inimeste maitse eluea jooksul diametraalselt muutuda. Huvitavalt on selle üle arutlenud L. Schücking oma teoses «Kirjandusliku maitse sotsioloogia».⁴⁷ Kuigi Schücking viitab maitse mõningale konservatiivsusele, väidab ta, et maitse läbib inimese eluea vältel teatavad kindlad etapid. Näiteks vaatab laps meeleldi pilte, kus on kujutatud temale lähedasi sündmusi tavalisest lapse argipäevast; kui tal areneb kujutlusvõime, ahvatleb teda muinasjutumaailm; noorukis tärkab huvi seikluste vastu, sest ta ise unistab korda saata kangelas-tegu; murdeas aga ilmneb kalduvus unistavalt sentimentaalse vastu; küpsus omakorda toob kaasa soovi tungida nähtuste olemuse, õppida elu tundma kogu selle keerukuses jne. Sellist maitsete arengut on kindlasti igauks ise kogenud.

Esteetiline maitse mitte ainult ei arene, vaid omab ka konservatiivsuse momenti. Eriti raskesti mõjutatav on arenenud, individuaalne maitse nn. keskeas, mil valitseb suur oht jääda harjumuste ohvriks. Sellel konservatiivsusel on teatud plussid, kuid ka rohkesti miinuseid. Esteetilise maitse püsivus võib positiivseks osutada ainult siis, kui kaitstakse tõeliselt kaunist. Negatiivseks muutub maitse jäikus sel puhul, kui kogu aeg muutuvast tegelikkusest, sealhulgas ka kunstist ei osata leida kauni uusi avaldusvorme.

Õeldakse, et nii palju kui on erinevaid inimesi, niisama palju on ka erisuguseid maitseid. Seepärast arvatakse sageli, et maitse on niivõrd iga inimese isiklik asi, et tema üle pole mõtet vaielda. Tõepoolest, pole võimalik leida kaht inimest, kelle maitse absoluutselt kokku langeksid, isegi siis, kui neil märkame kvalitatiivselt sama astme maitseotsustusi, sest ka heal maitsele, samuti nagu halvale, võib olla tohutult palju erinevaid avaldusvorme.

Millest on tingitud selline kirevus? Vastust sellele tuleks otsida nii esteetilise maitse objektist kui ka subjektist, veel täpsemalt — nende vastastikustest suhetest. Seega oleme jõudnud esteetilise maitse olemuse selgitamisel ühe olulisema seose — objekti ja subjekti vahekorra juurde, mille puhul on oluline silmas pidada esteetilise suhte, s. t. esteetilise objekti ja subjekti vahelise suhte dialektilist iseloomu.

Esteetilise maitse objekti moodustavad tegelikkuse ja kunsti esteetilised omadused e. väärtused avalduvad kõige mitmekesisemal

⁴⁷ Vt. L. Schücking. Die Soziologie der literarischen Geschmacksbildung. München, 1923, S. 112.

kujul ning keerukais seoseis. Seda võimaldab asjaolu, et ilusal, inetul, üleval, traagilisel, koomilisel jt. esteetika valdkonda kuuluvatel nähtustel võib olla lõpmatul hulgal avaldusvorme ja nüansse.

Ka esteetilise maitse otsustuse subjekt, s. t. isiksus on äärmiselt keerukas nähtus. See ilmnes juba eespool. Siinjuures aga rõhutame veel kord, et maitse on subjekti võime ja nimelt selline võime, mis suunab teda tegelikkuse nähtuste esteetiliste omaduste hulgas valikut tegema. Seepärast ei kajastu esteetilises maitstes mitte iga kaunis ese, nähtus, vaid just see, mis vastab subjekti võimetele. K. Marxi seisukoht, mille järgi «ma saan asjasse suhtuda inimlikult ainult siis, kui asi inimlikult suhtub minusse»,⁴⁸ kehtib teataval määral ka esteetilise maitse otsustuse puhul.

Esteetilise maitse otsustuse objekti ja subjekti omavahelisi suhteid vaadeldes näeme, et subjekt avaldab aktiivset tagasimõju objektile. Selle tagasimõju olemust aitab selgitada esteetilise maitse väärtusõpetusealane käsitlus.

Kuigi me esteetilisi väärtusi vaatleme objektiivseina, ei tähenda see, et nad oleksid midagi lõplikult püsivat, jäävat. Kohtame hoopis vastupidist: ühiskonna arengu käigus väärtused muutuvad pidevalt — neid hinnatakse ümber ja luuakse juurde. Kuidas see võimalik on?

Näiteks loob kunstnik skulptuuri, mis on tema teatavate esteetiliste maitsete, ideaalide jne. väljenduseks. Loodud kunstiteos võib väljendada teatud perioodi esteetilist ideaali, kuid ta võib selle ka hüljata. Kunstniku ülesandeks ei ole ju vana kordamine, vaid uute seoste, uute esteetiliste omaduste leidmine. Kui on tegemist geeniusega, siis loodud skulptuur võib saada uue esteetilise ideaali aluseks. Ent ideaali kaudu võib ta omakorda mõjutada ka väärtuste ümberhindamist. Tähendab individuaalne maitse võib luua uue i d e a a l i ja lõppkokkuvõttes isegi esteetilise väärtuse. Sellest seost võidakse vahel jõuda subjektiiv-idealistikule järeldusele, mille kohaselt väärtus on subjektiivne, ainuüksi subjekti teadvusest sõltuv nähtus.

Nõukogude esteetika lähtub väärtuse ja hinnangu vahekorra vaatlemisel dialektilis-materialistlikust printsiipest, mille järgi ühiskondlik-ajaloolise p r a k t i k a käigus väljakujunevaid inimese ja looduse ning inimeste endi vahelisi suhteid vaadeldakse objektiivseina. Nii nagu utilitaarne, teoreetiline, religioosne ja eetilise suhtumisviisi, nii ka inimese esteetiline suhe tegelikkusesse omab objektiivset iseloomu. Seega eeldab esteetiline suhe objekti ja subjekti o b j e k t i i v s e t vahekorda, mille r e g u l e e r i j a k s ongi p r a k t i k a. «Sidudes objektiivselt inimest loodusega, reguleerides «ainevahetust» looduse ja ühiskonna vahel,» ütleb L. Stolovitš, «liitub praktika ühtlasi esteetilise taju ja elamuse objekti enesega.»⁴⁹ Just seesugune praktika lahtimõtestamine annab võtme väärtuse ja hinnangu vahekordade keerukuse avamiseks. See võimaldabki pidada praktikat mõodupuuks, mis määrab, kuidas või

⁴⁸ К. Маркс и Ф. Энгельс об искусстве, т. I, стр. 140.

⁴⁹ L. Stolovitš. Ilu ja ühiskond. Tallinn 1969, lk. 32.

missugusel määral individuaalne maitse kujundab esteetilist ideaali ja mõjutab isegi esteetilise väärtuse ümberhindamist.

Esitatud vahekorra tõendusena võib tuua rohkesti fakte kunsti ajaloo vallast. Näiteks polnud paljude silmapaistvate kunstnike elu oma kaasajal eriti kiiduväärt. Sageli leidis kunstnik tunnustust alles pärast surma või isegi põlvkondi hiljem. Kujukas selles mõttes on hollandi maalikunstniku Vincent van Gogh'i elu, kes oma kümme-kond aastat kestnud loominguga löi terve aja jastu kunstis ja sai tunnustuse alles aastaid pärast surma.

Toodud fakt olgu ühe kunstniku ja ühiskonna vahelise seose selgituseks. Esteetilise suhte subjekti ja objekti läbipõimimine on äärmiselt keerukas, mis põhjustabki esteetilise maitse erakordse kirevuse. Teisiti öeldult tingivad maitsete mitmekesisuse nii objekti kui ka subjekti iseärasused ning nende vastastikused dialektilised suhted.

Võib kohata inimesi, kellel on hea maitse, samuti neid, kelle maitse jätab soovida. Ent erandlikud pole olukorrad, kus ühe ja sama isiku maitse on ühes suhtes hea, teises — halb. Näiteks võib kõrge vaimse kultuuriga ja hea kunstimaitsega inimene osutada olustikukultuuri suhtes ükskõikseks. Ja vastupidi: inimene võib küll maitsekalt rõivastuda ja oma kodu hea maitse kohaselt sisustada, ent samal ajal vähearenenud või isegi halba kunstimaitset omada.

Esteetilise maitse igasuguseid kombinatsioone ja variatsioone võib esineda lõputult. See aga ei tähenda, et esteetilise maitse üle ei saaks vaielda, nagu omal ajal I. Kant arvas. Nõukogude esteetika on seisukohal, et maitse üle saab ja tuleb vaielda. See osutub eriti vajalikuks maitsetuse vastu võitlemisel. Selleks aga, et vaidlused meid mingi positiivse tagajärjeni viiksid, tuleb kõigepealt määratleda maitse kvaliteet. Kuidas seda teha? Kust peaksime otsima esteetilise maitse usaldusväärset kriteeriumi?

Eespool oli juttu sellest, et juba XVII sajandi mõtlejad püüdsid avastada maitse kriteeriumi, kuid see jäi neil puhtobjektiivsete asjaolude tõttu saavutamata, sest ühiskonna enese arenemise seaduspärasusi polnud veel suudetud lahti mõtestada. Tänu sellele, et K. Marx andis filosoofilisele mõistele «praktika» erinevalt Hegelist uue sisu, väites teesides L. Feuerbachi kohta, et oma olemuselt on ühiskonna elu praktiline, ja küsimus, kas inimese mõtlemine on esemeliselt tõene, pole üldse teooria küsimus, vaid praktika küsimus, ei tee marksistlik-leninlikule esteetikale maitse kriteeriumi leidmine põhimõttelisi raskusi. Ka esteetilise maitse objektiivseks kriteeriumiks saab olla lõppkokkuvõttes inimeste ühiskondlik praktika.

Ent inimkonna praktika on erakordselt lai mõiste: ta on inimeste kõikide tegevusalade kriteeriumiks. Esteetikat aga huvitab esteetilise maitse kriteerium, mis arvestab esteetilise sfääri spetsiifikat. See-suguse kriteeriumi otsingud on viinud paljusid teoreetikuid esteetilise ideaali valdkonda.

Näiteks nimetab O. Larmin esteetilist ideaali esteetilise tunnetuse kõrgeimaks emotsionaal-hinnanguliseks kategooriaks: «... esteetiline ideaal, kord tekkinud, saab kõikide järgnevate muljete emot-

sionaalse esteetilise hinnangu kõrgeimaks kriteeriumiks, selleks «maagiliseks kristalliks», mille läbi kunstnik (samuti ka vaataja, lugeja, kuulaja) vaatab, muudab ja hindab tegelikkust.»⁵⁰

Esteetilisel ideaalil ja maitasel on muidugi lähedased seosed. Esteetilist maitset ei saa vaadelda lahus ideaali mõistest. Nagu väga õigesti märgib Larmin, ei eksisteeri esteetilised ideaalid inimeste teadvuses omaette võetuna, n.-ö. puhtal kujul, vaid esteetiliste maitsete kaudu, nende mitmekesisuses.⁵¹ Seega leiavad esteetilised ideaalid kehastust esteetilistes maitsetes. Teoreetiliselt me ei kohta kaht inimest, kellel oleksid täiesti ühesugused maitsete, kuid praktiliselt esineb inimeste grupe, rühmitusi, kelle maitsete teataval ajal ja teatavas mõttes võivad väga lähedased olla. Maitsete teatav sarnasus, nende teatav suunitus kujundabki üldistatud ettekujutuse «ideaalsest» maitsest, mis saabki (tänu oma abstraktsusele) ideaali tähenduse. See teatav ettekujutus ideaalsest maitsest, mida hakatakse esteetiliseks ideaaliks pidama, avaldab omakorda tagasimõju individuaalsete maitsete väljakujunemisele, määrates esteetiliste maitsete kvaliteedi. Ideaal on sageli ka piiriks, mille raames teataval ajajärgul väljenduvad hea maitse kõige mitmekesisemad nüansid. Ideaalid muutuvad konkreetseteks maitseotsustustes, maitsete omakorda üldistatakse ideaalides. Seepärast võibki öelda, et esteetiline ideaal kujundab ajastu maitset. Tuleb märkida, et antagonistlike klassidega ühiskonnas kohtame sügavat vastuolu valitsevate ja individuaalsete esteetiliste maitsete vahel. Ühiskonna antagonistide kaotamisega peaks põhimõtteline vastuolu esteetiliste ideaalide ja maitsete vahel kaduma, erinevused aga jäävad ning objektiivselt peaks tekkima soodus pinnas individuaalsete maitsete õitsenguks arenenud esteetiliste maitsete piirides.

Esteetiline ideaal nagu esteetiline maitsegi on hinnangukategooria, ainult maitsest üldisem ja püsivam. Seega, kui esteetilise maitse kriteeriumiks pidada esteetilist ideaali, oleks see üldisema hinnangu suhe vähem üldisesse. Täheleb — üldisem hinnang oleks vähem üldise kriteeriumiks. Siinkohal autor ei eita, et üldisema iseloomuga hinnang (nagu seda on esteetiline ideaal) ei võiks vahel olla esteetilise maitse kui subjektiivse hinnangu kriteeriumiks. Ent kõige usaldusväärsemat kriteeriumi tuleb otsida ikkagi objektiivsete nähtuste valdkonnast. Siinjuures saabki meid aidata väärtuse kui objektiivse ja hinnangu kui subjektiivse nähtuse vahel. Pidades silmas varemöeldut võime väita, et esteetilise maitse kui subjektiivse hinnangu objektiivseks kriteeriumiks saab olla esteetiline väärtus.

Seni oleme tutvunud esteetilise maitse mitmesuguste aspektidega ja nende omavaheliste keerukate seostega. Oleme viidanud ka valdkonnale, kust otsida esteetilise maitse kriteeriumi. Ent kuidas esteetilist maitset määratleda? Ka sellele küsimusele tuleks vastus leida.

⁵⁰ О. Лармин. Эстетический идеал и современность. Изд-во МГУ, 1964, стр. 58.

⁵¹ Sealsamas, lk. 133.

Siinjuures kohtume jällegi raskustega, sest anda mingit lõplikku määrangut sellisele liikuvale ja muutuvale kategooriale, nagu seda on esteetiline maitse, pole võimalik. On täiesti selge, et määrang, mis käesoleval momendil näib küllaldasena, võib teatud aja möödumisel meid mitte rahuldada. See on tingitud absoluutse ja suhtelise tõe dialektilisest vahekorrast, s. t., et objektiivse tegelikkuse nähtusi ja seoseid me võime küll põhimõtteliselt tunnetada, kuid iga tunnetuse aste moodustab ikkagi suhtelise tõe, mida tulevikus on võimalik asendada ja asendataksegi uue tõe, mis eelnevaga võrreldes on täiuslikum aste. Ent ka see tõde muutub teatava aja möödudes suhteliseks. Ja nii lõpmatult, sest selline ongi tegelikkuse tunnetamise dialektiline tee.

Õeldu kehtib täielikult ka esteetilise maitse määrangu suhtes. Esteetilise maitse määrang ei saa seetõttu kujuneda mingisuguseks retseptiks, vaid ta peab avama esteetilise maitse kui dialektilise olemusega nähtuse kõige olulisemad seosed.

Kui nüüd kokku võtta kõik see, mida esteetilise maitse teoreetiliste aspektide kohta öeldud, võib teha järelduse, et esteetiline maitse on subjekti vahetu individuaalne (isikupärane) võime diferentseeritult emotsionaalselt hinnata tegelikkuse nähtuste esteetilisi omadusi e. esteetilisi väärtusi.

Kui esteetilise maitse otsustuse objektiks osutub kunstiteos, kasutatakse kunstimaitse mõistet.

Antud määrang paigutab esteetilise maitse aksioloogiliste probleemide hulka. Siinkohal vajab veel kord rõhutamist, et esteetilise maitse vaatlemine aksioloogia seisukohast ei välista tema gnoseoloogilist (tunnetuslikku) momenti, kuna materialistliku dialektika järgi on hinnang suunatud teatud objektile, mis eksisteerib objektiivselt, s. t. sõltumata hinnangu andjast. See printsiip kehtib samuti esteetilise hinnangu, muu hulgas ka esteetilise maitse kui hinnangukategorია suhtes. «Inimlik taju,» kirjutab L. Stolovitš, «ei omista esemele ilu, inimene tajub eseme juba olemasolevat ilu. Just asja meelelises konkreetsuses avalduv ilu ise väljendab tema objektiivset väärtust inimese ja inimühiskonna jaoks. Seejuures ei tohi ära segada esteetilist väärtust selle hinnanguga, mida ta tajumisel meilt saab. Ilu on objektiivne kui nähtuste ja esemete väärtuseline omadus. Tema hinnang aga, mis antakse esteetilise maitse ja ideaali vahendusel, omab paratamatult subjektiivset iseloomu ja võib osutada selle väärtusega vastavuses olevaks (siis on tegemist tõese hinnanguga) või sellele vastukäivaks (siis on hinnang väär).»⁵²

Õeldu on vastandiks neopositivismi, pragmatismi või eksistentialismi kui subjektiividealistlike filosoofiliste kontseptsioonide printsiipidele, mille järgi hinnang on subjekti teadvuse teatavate seisundite vili, mis tegelikkuse enese kohta ei sisalda mitte mingisugust informatsiooni.

⁵² L. Stolovitš. Ilu ja ühiskond. Tallinn 1969, lk. 31—32.

Teatavasti viitas V. I. Lenin oma teoreetilistes töodes korduvalt asjaolule, et mitmesuguste idealistlike kontseptsioonide gnoseoloogiliseks aluseks on sageli nähtuste eneste ja nendevaheliste seoste eriline komplitseeritus. Ent ka igapäevases praktikas peame pahatihti tõdema, et näilikkust võetakse tõe pähe. Seepärast peetaksegi hinnanguid, muuhulgas ka maitseotsustusi täiesti subjektivistlikeks eneseavaldusteks. Taolist küllaltki levinud näilikkust peaks aitama hajutada väärtuseprobleemi üksikasjalik läbitöötamine, mis käesoleval momendil, muide, ongi nõukogude filosoofide ja esteetikute üks aktuaalsemaid uurimisvaldkondi.

MAITSE KUJUNEMISEST

Niisiis oleme andnud esteetilise maitse määrangu ja viidanud sellele, et maitse objektiivse kriteeriumi leiame väärtuste valdkonnast. Samuti teame, et esteetiline maitse avaldub kõige mitmekesisemal kujul: on olemas hea, arenenud maitse, ent ka halb, vähearenenud, isegi rikutud maitse pole erandlik nähtus. Esteetilise maitse ükskõik milline aste pole püsiv, tardunud, vaid ta on väga liikuv, muutuv, ja mis peaasi — suunatav.

Esteetilise maitse olemuse selgitamise loogiliseks jätkuks on järelikult maitse kujunemise probleem, mis viib meid esteetilise kasvatus valdkonda.

Esteetilise kasvatuses senised kogemused näitavad, et tema puhul peetakse silmas kaht omavahel lahutamatu eesmärki: 1) inimese väärtusorientatsiooni suunamist ja 2) inimese loominguuliste võimete kujundamist. Neile esteetilise kasvatuses eesmärkidele ehk külgedele on eri ühiskondlik-ajaloolistes süsteemides lähenetud erinevalt. Põhipuudusena märkame, et tähelepanu on osutatud vaid ühele küljele, teist samaaegselt ignoreerides. Kõigel sellel on omad põhjused.

Platoni esteetilise kasvatuses süsteem pidas näiteks silmas ainuüksi «vabade inimeste», mitte-orjade esteetiliste töekspidamiste kujundamist, s. t. peaarõhk oli asetatud inimese väärtusorientatsiooni suunamisele. Viimane aga oli täielikult allutatud teatavas vaimus teostatavale kõlbelsele kasvatusesele.

Platon ei saanudki esteetilise kasvatuses küsimust vaadelda inimese loomevõime seisukohalt, sest tema arvates oli kunstilooming üliinimlik võime. Platon oli ka nähtavasti esimene, kes väljendas mõtte, et elu peegeldab kunst vormis mitmekülgsest arenenud inimest. Kuid just sellepärast pole niisugune kunst tema ideaalsele riigile vastuvõetav («meil inimene ei kahestu ning ei lahuta oma meelt paljude asjadega, vaid igaüks teeb midagi üht»⁵³).

Järgides vaid üht — kõlbelises vaimus tehtavat esteetilise väärtusorientatsiooni suunamist, määras Platon täpselt kindlaks isegi muusikalised žanrid, mis pidid soodsalt mõjutama inimeste esteetilisi tundmusi. Seepärast hindaski Platon esteetilise kasvatuses vahendina eriti kõrgelt hümne jumalate auks. Selline kasvatus sai

---

⁵³ L. Stolovitš. Ilu ja ühiskond. Tallinn 1969, lk. 111.

osaks ainult äravalituile, sest Platoni arvates pole jumaliku Ilu idee rahvamassidele kunagi kättesaadav.

K. Marxi sõnade järgi toimus antiikühiskonnas vabade kodanike harmooniline ja vaba kasvatus teisel pool materiaalse tootmise sfääri, s. t. esteetiline kasvatus oli orjanduslikus ühiskonnas vaid vähese osa inimeste — orjapidajate esteetiliste tundmuste kujundamise vahendiks.

Esteetilise mõtte ajalugu tunneb ka Platoni õpetusele vastandlikku esteetilise kasvatusesüsteemi, milles pearõhk on inimese loomevõime kujundamisele asetatud. Nimetatud seisukoha filosoofilise aluse panijaks oli I. Kant, kelle õpetuse kohaselt inimese esteetilise rahulduse allikaks on ta tunnetusvõime väba mäng ja harmoonia: aru ning kujutlusvõime mäng otsustustes kauni üle, mõistuse ning kujutlusvõime mäng kujutlustes üleva kohta.⁵⁴

F. Schiller, arendades edasi I. Kanti esteetikateooriat, nägi esteetilises kasvatuses ainsat abinõu inimeseksuse terviklikkuse saavutamisel. Ta unistas «esteetilisest riigist», kus kunst peab aitama ühendada tunnet ja mõistust, naudingut ja tööd, pingutust ja tasu.⁵⁵

I. Kanti ja F. Schilleri esteetilise kasvatusesüsteemid, mis olid rajatud kunsti toimele kui inimese esteetiliste võimete arendamise erilisele abinõule, kujutavad endast omapärast esteetilist utopismi, mille kaudu pidid lahenema ka kõik teised sotsiaalsed probleemid. Taolise vaate viljelejaid leidub ka tänapäeval, näit. H. Read'i, J. Dewey' näol.

Marksistlik-leninliku esteetika järgi kuulub esteetiline maitse sotsiaalse probleemina ühiskonna pealisehituslike nähtuste hulka, seetõttu võib ta küll avaldada teatavat tagasimõju ühiskonna baasile, kuid pole ühiskonna arengu suhtes otsustava tähtsusega. Ent ühiskonna esteetilise kultuuri tase võib kaasa aidata või pidurdada ühiskonna üldist arengut, olenevalt sellest, millises vahekorras on selle ühiskonna esteetilised maitse ja ideaalid kui hinnangukategoriad esteetiliste väärtuste enestega. Seega esteetilise kultuuri kujundamine, s. t. esteetiline kasvatus «ei saa asendada võõrandumisest haaratud ühiskondlike suhete revolutsioonilist ümberkujundamist»⁵⁶.

Viimatiöeldu kehtib ka sotsialistide-utopistide esteetilise kasvatuses teooria kohta, mis on üks huvitavamaid õpetusi marksismieelses filosoofias. Sotsialistid-utopistid tõstatasid igakülgselt arenenud isiksuse probleemi ning seostasid esmakordselt esteetilise kasvatuses materiaalse tootmisega, s. t. inimese füüsilise tööga. Eriti tähtis on aga see, et Saint-Simon, Fourier ja Owen nägid töös eneses inimest õilistavat tegevust, seda aga senistest ühiskondadest täiesti erineva — kommunistliku ühiskonna tingimustes. Seega just esteetilise kasvatuses õpetuses kohtame kommunistliku kasvatuses üldise teooria kujunemise eeldusi. Kommunistliku kasvatuses

⁵⁴ И. Кант. Критика способности суждения. Соч. в 6-ти томах, т. 5. М., 1966, стр. 219 (§ 9), 266 (§ 27).

⁵⁵ Ф. Шиллер. Статьи по эстетике. М.—Л. 1935, стр. 291.

⁵⁶ L. Stolovitš. Ilu ja ühiskond. Tallinn 1969, lk. 112.

teaduslikud loojad K. Marx ja F. Engels on korduvalt rõhutanud sotsialistide-utopistide õpetuse tohutut ajaloolist tähtsust.

Kahjuks jäid kõik marksismieelsed esteetilise kasvatus teooriad ikkagi utopistlikeks, kuna neid polnud toleaegete sotsiaalsete suhete tingimustes võimalik rakendada. Selleks, et geniaalsete mõtlejate ideid realiseerida, oli vaja esmalt ühiskonda ennast muuta. Alles kvalitatiivselt täiesti uues, klassiantagonismidest vabas ühiskonnas saab inimene igakülgseks areneda. Esmakordselt inimkonna ajaloos kujuneb selliseks ühiskonnaks teaduslikul teorial põhinev kommunistlik ühiskond, mis loob optimaalsed tingimused inimesikuse öitselepuhkemiseks.

Uue inimese — kommunistliku ühiskonna inimese kasvatamisega tegeleb nõukogude pedagoogika. Viimase lahutamatu osa moodustab esteetilise kasvatus süsteem, mille printsiipide väljatöötamisel lähtutakse kommunistliku kasvatus üldisest õpetusest ja peetakse silmas nõukogude esteetikateaduse teoreetilist pagasit. Kommunistliku kasvatus kui üldise teooria ja esteetilise kasvatus kui spetsiifilise teooria aluseks on Marxi ja Engelsi seisukohad inimese ja töö vahekorrrast, ühiskonna arengu üldistest seaduspärasustest, pealisehituse ja baasi, vabaduse- ja paratamatuseriigi vahekorrrast jne. Esteetiline kasvatus moodustab küll ainult osa üldisest inimesikuse kasvatussüsteemist, ent seejuures lahutamatu ja väga olulise osa.

Nõukogude esteetika vaatleb esteetilise kasvatus eesmärke, s. t. esteetilise tunde arendamist ühelt poolt ja loomevõime kujundamist teiselt poolt dialektilises ühtsuses, sel kombel paljude esteetikateooriate põhipuudust vältides.

Esteetiline kasvatus algab inimese esteetilise tunde kujundamisega. Esteetilise tunde aluseks on inimese eriline — esteetiline suhe tegelikkusesse. See on v a h e t u suhe subjekti ja objekti vahel, mis tekib nägemis- ja kuulmismeele vahendusel. Inimese esteetiline suhe tegelikkusesse on alati konkreetne, nähtuste väliste külgede nn. sisukas seos.⁵⁷ Esteetilist tunnet loetakse tegelikkusesse esteetilise suhtumisviisi kõige elementaarsemaks avalduseks. Selle suhte palju keerukam avaldusvorm on esteetiline maitse.

Näiteks tekib inimesel esteetiline emotsioon kunstinäitusel, teatris või kontserdil, vahetus kontaktis mõne kunstiteosega. Seega esteetiline emotsioon tekib sel momendil, kui inimene tajub esteetilist objekti, antud juhul mõnd kunstiteost. Hiljem, kui enam pole vahetat kontakti esteetilise objektiga, pole ka esteetiline emotsioon taastatav. Siis me võime küll arutleda nähtu-kuuldu üle, ent seda juba n.-ö. teisel tasapinnal. Esteetilise maitse otsustuse võib inimene langetada samuti otsekohe, vahetus kontaktis esteetilise objektiga, ent mis veel olulisem: just hilisemates arutlustes väljendab inimene oma maitset, väites, et see teos või nähtus meeldib, too ei meeldi. Seega on esteetiline maitse küll esteetiline tunne,

⁵⁷ «Sisuka seose» all tuleb mõista nähtuste sisu ja vormi lahutamatu ühtsust esteetilises tunnetuses. Näiteks saab punane värv olla kaunis neiu pöskedel, mitte ninal, nagu väga tabavalt on keegi esteetikutest väitnud.

ent ta on suhteliselt püsivam, vahendatum ja iseseisvam kui elementaarne esteetiline tunne.

Esteetilise kasvatusel olulisima eesmärgi — väärtusorientatsiooni, mille üheks väljenduseks on esteetiline maitse — mõjutamine toimubki esteetilise tunde arendamise kaudu. Ent esteetiline tunne on aluseks ka esteetilise kasvatusel teise eesmärgi — loomevõime arendamise puhul. Pealegi pole loomevõime mõeldav ilma arenenud esteetilise maitseta. Niisiis ühendab just esteetiline maitse endas nii väärtusorientatsiooni kui ka loomevõime teatavaid külgi. Seepärast ei saagi maitse kujundamine esteetilise kasvatusel omal eesmärgiks olla. Pigem tuleb esteetilises maitsete esteetilise kasvatusel eesmärkide ristumispaika näha.

Esteetiline kasvatus moodustab teatavate konkreetsete meetodite süsteemi, milles võib eristada rida erinevaid valdkondi. Need oleksid järgmised: 1) esteetiline suhtumine töösse (või õppimisse); 2) esteetiline suhtumine olustikku (kodukultuur, rõivastuskultuur); 3) inimestevahelised esteetilised suhted (käitumiskultuur); 4) esteetiline kasvatus kunstilise vahendusel (kunstiline kasvatus).

Loetletud esteetilise kasvatusel valdkonnad hõlmavad mõisteid esteetilise kasvatusel laiemas ja kitsamas tähenduses. Esteetiline kasvatus laiemas mõttes haarab kõiki tema valdkondi. Esteetiline kasvatus kitsamas mõttes tähendab kunstilist kasvatusel. Kõik ülal loetletud esteetilise kasvatusel valdkonnad moodustavad lahutamatu terviku: ainult üheskoos aitavad nad inimisiksuse kujunemist esteetiliselt suunata.

Mitte juhuslikult pole esteetilise kasvatusel eri külgede loetlemisel esikohale asetatud inimese suhtumine töösse. See esteetilise kasvatusel valdkond moodustabki kommunistliku kasvatusel tuuma: töö muutumine inimese esmaseks vajaduseks on võimalik ainult siis, kui tööprotsess ise kätkeb endas esteetilisi algeid ja loominguulist momenti. Sellele asjaolule viitasid omal ajal utopistid-sotsialistid, ent alles K. Marxi käsituses sai vaba loominguulise töö idee teadusliku põhjenduse.

1844. a. majanduslik-filosoofilistes käsikirjades kirjutas K. Marx, et «nimelt esemelise maailma ümbertöötamises inimene konstituuerib end esmakordselt tõeliselt kui soo-olend»⁵⁸. Veel enam — ta rõhutas, et «see tootmine on ta praktiline soo-elu. Tänu sellele tootmisele osutub loodus ta (inimese) loominguks ja ta tegelikkuseks. Töö objekt on seetõttu inimese soo-elu esemestamine: inimene omandab iseennast juba mitte ainult intellektuaalselt, mis leiab aset teadvuses, vaid ka realselt, praktiliselt, ja vaatleb iseennast ta enese loodud maailmas.»⁵⁹ Töö võõrandumine, mis Marxi arvates paratamatult tuleneb eraomanduslikest suhetest, võtab inimeselt lõppkokkuvõttes ära ta eelise looma ees, ning muudab selle inimese jaoks «millekski eitavaks, kuivõrd inimeselt võetakse ära ta mitteorgaaniline keha, loodus»⁶⁰.

⁵⁸ К. Маркс и Ф. Энгельс. Из ранних произведений. М., 1956, стр. 566.

⁵⁹ Sealsamas.

⁶⁰ Sealsamas.

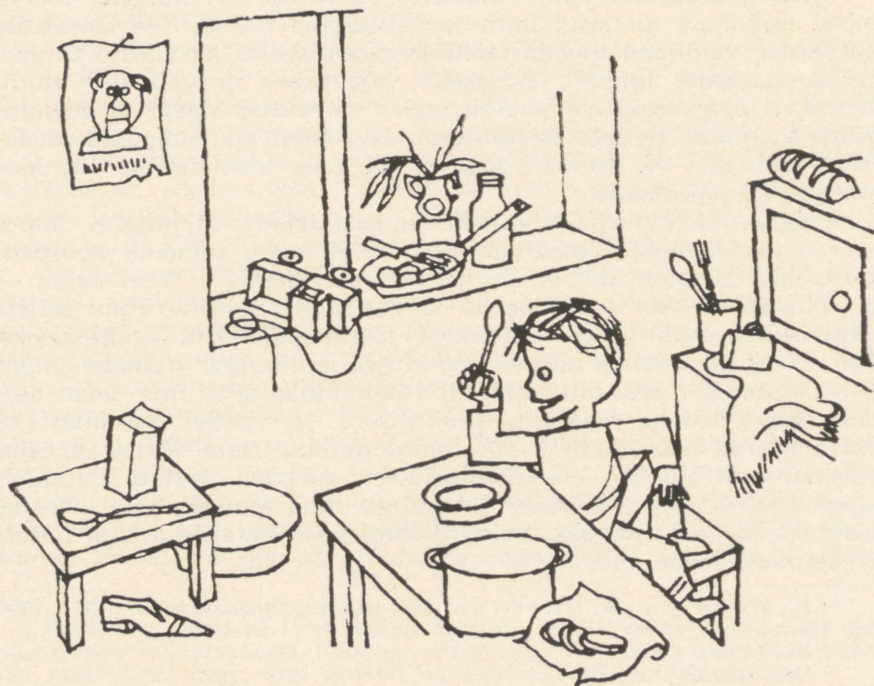

Tõeliselt inimlik saavutatakse siis, kui inimene minetab tema tegevust aheldavad põhjused. See tingib eelkõige inimest ja tema tegevust moonutavate eraomanduslike suhete purustamist. Marxi arvates on inimese olemuslikuks jooneks vaba loominguiline töö. Seepärast pole juhus, et just loominguilise töö idee on üks kommunistliku kasvatuselise juhtmotiive.

Inimese esteetilise maailma kujundamise ja esteetilise kasvatuselise süsteemi terviklikkuse seisukohast on töösse loominguiline suhtumine küll üks olulisemaid küsimusi, ent esteetilise maitse kujundamisega on ta vaid kaudselt seotud (näiteks tööstusestetika aspektist). Vahe-tult aga mõjutab inimese esteetilist maitset keskkond ehk olustik, mis moodustab esteetilise kasvatuselise erakordselt laiaulatusliku valdkonna.

Inimest ümbritsev keskkond jaguneb mikro- ja makrokeskkonnaks. Mikrokeskkond on lähim ümbrus, mis mõjutab inimest tema elu sel või teisel etapil: see on kodu, lähedased inimesed jne. Makrokeskkonna moodustab aga olustik laiemas mõttes, s. t. kõik see, millega inimene puutub kokku kaudsemalt. Selleks on teatava ühiskonna käitumis-, rõivastus- ja kodukultuur; linnade, asulate, ühiskondlike asutuste jt. kujundus, heakorrastus jne.; samuti teatavate laiatarbekaupade kvaliteet, nende vastavus iluprintsiipidele jne. Seega makrokeskkonna moodustab ühiskonna nii materiaalne kui ka vaimne kultuur, mis kõik kokku nii või teisiti mõjutavad inimese esteetilise maitse taset.

Arvukad esemed, asjad, nähtused, alates gigantsetest suurehi-

tustest kuni igapäevaste tarbeesemeteni omavad kindlat kohta inimese elus. Esteetika seisukohast omandavad asjad aga erilise tähenduse: nad muutuvad nagu elavaiks, hingestatuiks, hakates oma olemasoluga märkamatuks juba varasest lapseast peale kujundama inimese arusaamasi, töekspidamisi, fantaasiat, ja seda sageli kogu eluks. Seepärast polegi esteetilise kasvatuses jaoks tähtsaid või vähem tähtsaid asju. Veel enam: erilist kohta esteetilises kasvatuses omavad just pisiasjad.

Vahel küsitakse: millal alustada lapse esteetilise kasvatuses? Vastus sellele saab olla üks: lapse ilumeele kujundamine algab tema esimestest elukuudest peale. On teaduslikult tõestatud, et lapse meeleorganid arenevad eriti tormiliselt teisest kuni viienda eluaastani. Ent nägemis- ja kuulmismeel — esteetilise tunnetuse vahendid — hakkavad jõudsasti arenema juba lapse elu esimesel poolaastal. Seepärast peabki just siis algama lapse emotsioonide mõjutamine. Laps usaldab kõiges oma ema või isa, seepärast sõltub esteetilise kasvatuses mõju suurel määral nende oskustest, järjekindlusest ja tahtest. Mis aga veel olulisem — see, kuidas areneb lapse vastuvõtlikkus teatavate värvi- ja helikombinatsioonide suhtes, sõltub ema ja isa esteetilise maailma rikkusest.

Kuna esteetilise maitse kasvatamise aluseks on esteetilise tunde arendamine, siis võime öelda, et just varases nooruses luuakse eeldused hea, arenenud esteetilise maitse kujunemiseks. Ent neid eeldusi tuleb pidevalt soodustada. Siinkohal kujuneb äärmiselt oluliseks see, milline on lapse kodu, missugused suhted valitse-

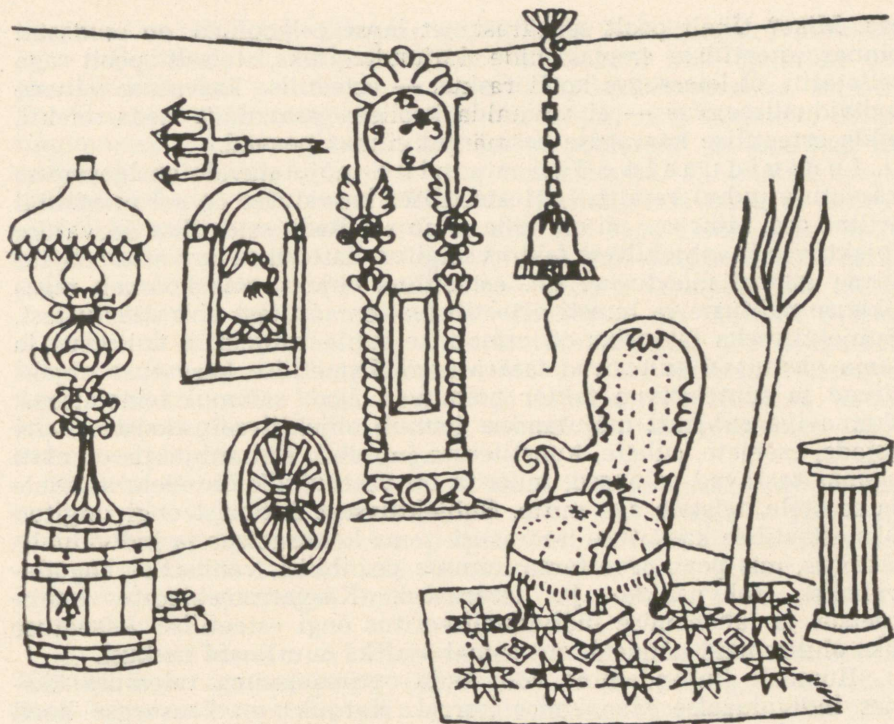
vad vanemate inimeste vahel, missuguseid harjumusi lapses kasvatatakse jne. Tähendab, kindlat osa hakkavad kujuneva inimese elus mängima teatavad olustikukultuuri küljed: kodu-, käitumis- ja rõivastuskultuur. Seepärast pole kaugeltki ükskõik, kuidas on kodu kujundatud, missugused esemed ümbritsevad last, kuidas käitatakse ja rõivastatakse. Kõik see kokku moodustabki need tuhanded pisiasjad, mille suhtes inimene peab teatava seisukoha võtma.

Esteetiliseks kasvatusesks ideaalse kodu mudelit anda pole võimalik, küll aga saame kõnelda mõningatest põhimõtetest, mis tulevad inimese ilumeelt kujundavate teguritena arvesse. Eelkõige on sellisteks teguriteks ilu ja praktilisuse nõuete ühtsus, millega paratamatult kaasneb korrektsuse ja puhtuse nõue. Ükskõik kui kaunilt ka kodu kujundatud pole, kui seal valitseb korratus, ei pääse ilu mõjule! Mõned aastad tagasi kirjutas V. Panso, et ta võtab endaga kaasa «imetluse soomlaste puhtusest ning kodukultuurist, sellest, mida ei looda päevade ega käskkirja(de)ga, vaid mis imbub ja kinnitub põlvkondadega nagu nõgi saunalakke».⁶¹ Rõhutan seda suurepäraselt võrdlust sellepärast, et meil pahatihti unustatakse see eeltingimus, ilma milleta ei saa juttu olla olustiku esteetikast. Unustatakse ka lastelt — meie järglastelt — järjekindlalt korrektsust ja puhtust nõuda. Paljude inimeste arvates piirdub kodu mõiste oma korteri või majaga. Trepikoda, tänavat, parki jm. see enam ei haara. Seesuguse ebaperemehelikkuse resultaadid ongi meil käes: mustad trepikojad (näiteks Tallinna südalinna majades), koridoride ja majade täiskritseldatud seinad, praht tänavatel, parkides jm. Kõik see aga peegeldab inimeste ükskõiksust, hooletust ja osutab karuteene meie olustikuestetikale. Seda viga peab aitama kõrvaldada oskustlik esteetiline kasvatus, mille kaudu tuleb õpetada armastama ja hoidma mitte ainult seda, mida inimene isiklikult omab, vaid ka seda, mis on inimeste ühisvara ja mis kõik kokku moodustavad tänapäeva olustikukultuuri materiaalsed väärtused. Seega kodu ja selle kujundus pole kitsas mõiste, vaid seostub kogu meie tegelikkusega.

Igal ajastul on omad arusaamad ilust, muuhulgas ka kodukujundusest. Viimase suhtes võivad seisukohad üsnagi kiiresti muutuda. Nii erinevad kaasaegse kodu kujundamise printsiibid tunduvalt nendest, mis valitsesid meil alles kümnekond aastat tagasi. Tollal kombeks olnud ülilakoonilisuse asemel armastatakse tänapäeval oma kodu mitmesuguste isikupäraste esemetega hubaseks muuta. See aga polegi nii lihtne. Sageli unustatakse vana hea kuldne reegel, mille järgi pigem vähem on alati parem, ja kiputakse üle pakkuma näiteks kas või originaalkunstiga. Ent ärgem unustagem, et hea maitse eeldab mõõdukust! Kunstiteoste või «vanade asjadega» ülepakkumine võib meid lõpuks samasuguse maitsetuseni viia kui omal ajal maadam Muru nipsasjakeste maania, eriti siis, kui ei lähtuta tõelisest kunstihuvist, vaid pigem soovist olla kaasaegne, moodne. See on pinnas, millel kergesti võib libastuda ja hakata lõivu maksma väikekodanlikkusele.

⁶¹ V. Panso. Soomemaast, soomlastest ja Soome teatrist. «Sirp ja Vasar», 1965, nr. 38.

Raske on ülehinnata seda, missugust osa mängib lapse lähim ümbrus — kodu — tema esteetiliste tõekspidamiste kujunemisel. Ent kodu pole mitte ainult teatavate esemete ja asjade paiknemise koht, vaid kodu mõistesse kuuluvad ka seal elavate inimeste — isa, ema, vanaema jt. omavahelised suhted. Kodu on lapse põhiliste esteetiliste emotsioonide ja tõekspidamiste kujunemise koht. Määrava tähtsusega on seejuures eeskujud, s. t. esteetiline kasvatus ei seisne mitte niivõrd selles, kui võrd osatakse lapse käest teatavat suhtumist nõuda, vaid just selles, kui võrd ise ollakse oma nõudmiste kõrgusel. Lapseas on vaieldamatuteks eeskujudeks isa-ema harjumused, arusaamad, tõekspidamised ja esteetilised maitsed. Edaspidi kaasnevad kodu mõjule kooli, sõprade, teiste inimeste ja lõppkokkuvõttes kogu ühiskonna mõju.

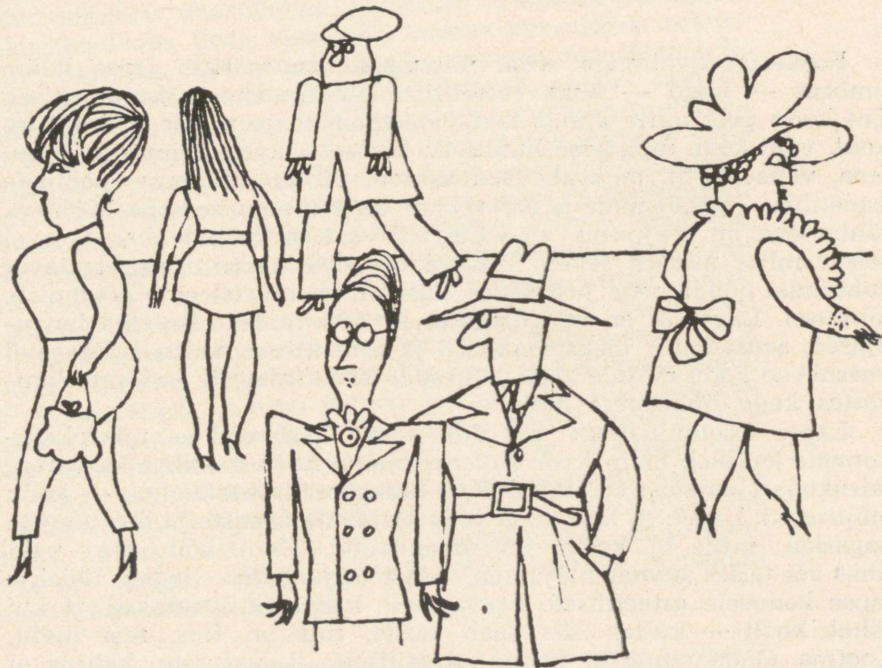
Lapse kooliminekuga avardub tema keskkond — mikrokeskkonnale kaasneb ka makrokeskkonna mõju. Ent esteetilise kasvatusse seisukohast omavad erilist tähtsust ikkagi mikrokeskkonna — kodu mõjutused. Läheb ju laps kooli juba teatavate oskuste ja harjumuste pagasiga, mille ta kodus on omandanud. Kool võib neid vaid ühes või teises suunas mõjutada, edasi kujundada. Sageli lüüakse lapse kodusele esteetilisele kasvatuselise käega ja arvatakse, et kui läheb kooli — küllap siis saab teada, mis on ilus, mis inetu. Lootma jääda ainuüksi kooli esteetilisele kasvatuselise kahjus ei

saa. Miks? Ühelt poolt seepärast, et lapse eelkooliiga on soodsaim pinnas esteetiliste emotsioonide kujundamiseks, teiselt poolt aga selle tõttu, et kaasaegse kooli raskus — esteetilise kasvatusena vähene individualiseeritus — ei võimalda koolieas saavutada seda efekti, mida esteetilise kasvatusena eesmärgid silmas peavad.

Individuaalne lähenemine mõjutatavale on igasuguse kasvatusena puhul vajalik, ent esteetilises kasvatusena on sel printsiibil eriline osa. Miks see nii on, seda aitab selgitada esteetilise kasvatusena objektiivse ja subjektiivse faktori selgitus. Esteetilise kasvatusena objektiivse faktori moodustab nn. esteetiline objekt, mis koosneb tege- likkuse nähtuste ja kunsti esteetilisest omadustest ehk väärtustest. Subjektiivseks faktoriks on esteetilise suhte subjekt, s. t. isiksus ja tema olemusest tulenevad iseärasused. Esteetilise kasvatusena objek- tiivne ja subjektiivne faktor põimuvad igal sammul teineteisega. Tunnetava subjekti mõjutamine toimub objektiivselt eksisteerivate asjade, esemete, suhete, kunstiteoste jm. abil. Ent subjektis on alati olemas teatavad eeldused, miks ta on vastuvõtlik ühtedele asjadele ja seostele, teistele aga mitte. Subjektiivsest faktorist ongi tingitud üks esteetilise kasvatusena iseärasusi, tema konkreetsus ja individuali- seeritus, mis peab arvestama inimese psüühilisi, vanuselisi, sugude- vahelisi, rahvuslikke jt. iseärasusi. Kasvatusmetodite konk- reetsus ja lähenemise individualiseeritus ongi esteetilise kasvatusena üks olulisemaid nõudeid, ent samal ajal ka suurimaid raskusi.

Ilumeele kujundamine võib anda optimaalseima tulemuse üks- nes individuaalse lähenemise korral. Kahjuks on kaasaegse kooli

tingimustes niisugune printsiip praktiliselt läbiviidamatu ainuüksi juba sellepärast, et õpilaste arv (30—35) klassis käib õpetajale üle jõu. Ükskõik kui püüdlikult õpetaja ka õpilasi ei suunaks, esteetiline kasvatus jääb ikkagi nn. grupiviisi mõjutamise tasemele. Eelistingimustes on kunstilise kallakuga õppeklassid ja muidugi ka spetsiaalsed kunsti-, muusika- ning tantsukoolid. Nimetatud tingimustes õpib aga suhteliselt väike osa koolikäivate laste ja noorukite üldarvust. Seepärast ei või ka siis, kui laps koolis käib, kodu jääda esteetilise kasvatus küsimustes kõrvaltvaataja ossa. Vastupidi — kodu peab kujunevale inimesele olema arvestatavaks toeks.

Esteetiline kasvatus keskkonna vahendusel on tihedalt seotud olustikukultuuri ühe külje — käitumiskultuuriga, mis peegeldab inimeste ja esemete ning inimeste omavahelisi suhteid. Viimased nagu kasvaksid välja keskkonnast, kus inimene elab. Need nn. kauni käitumise reeglid on lahutamatult seotud inimese esteetiliste arusaamade ja maitse kujunemisega.

Selleks et otsustada, milline on ühe või teise inimese esteetiline maitse, pole meil tingimata vaja tutvuda tema koduga — juba inimese välimuse ja käitumise põhjal võime teha järeldusi tema esteetilise maitse taseme üle. Siinkohal puutume kokku inimese kultuursuse küsimusega, mis kätkeb endas välise ja sisemise ilu problemaatikat.

Iga inimese sooviks on kultuurne olla ja enda arvates ta seda ka on. Kuidas lugu aga tegelikult välja näeb, see on muidugi teine küsimus. Inimene ise on siin paratamatult kõige ebaobjektiivsema hinnangu andja.

Mida üldse mõista inimese kultuursuse all? Kõneldes kultuuri mõistest, rõhutas M. Kalinin selle kõige laiemat diapasooni — alates näo pesemise oskusest kuni inimõtte kõrgeimate avaldusteni. Seega kätkeb kultuursus inimese oskust igas olukorras kaunilt käituda, kusjuures kombekusel pole sugugi väiksem tähtsus kui üllastel esteetistel ja eetilistel printsiipidel. Tähendab, kultuurne on inimene siis, kui tema käitumises sisemine ja väline ilu on harmoonilises kooskõlas.

Nii rõivastumis- kui ka käitumisprintsiipide selgitamine kuulub esteetilise kasvatus raskeimate ülesannete hulka. Raskus seisneb siin selles, et teatavad printsiibid peavad muutuma inimese sisemiseks veendumuseks, harjumuseks. Eriti käib see käitumiskultuuri kohta. Rääkida sellest, mis kultuursus on, ei tee raskusi, kuid kaugeltki nii lihtne pole inimestel omandada harjumusi, mis võimaldaksid neil muutuda kultuurseks.

Võtame näiteks kas või inimeste oskuse kõnelda. Teatavasti koosneb kõne mitte üksnes sõnadest ja lausetest, vaid tähtsat osa etendab siin toon, intonatsioon, millega väljendutakse. Tõepoolest, kui sageli me võime veenduda, et räägitakse küll õigeid sõnu, kuid intonatsiooniga, mis mõnikord paneb lausa jahmatama. Kas saab tõeliselt intelligentseks nimetada inimest, kes ei oska valitseda oma emotsioone?! Kindlasti mitte. Mõnel on kalduvus igal sammul demonstreerida oma halba tuju, olgu tänaval, kaupluses, trammis, tööl või kodus. Morni ilmega ja ebasõbraliku rääkimismaneeriga

mürgitavad säärased inimesed pidevalt oma ümbrust ning lõppude lõpuks püütakse neid vältida, mis aga alati pole võimalik. Halb meeleolu aga kandub nagu ahelreaktsioon teistele edasi.

Meeleolu mitmesugused avaldused kuuluvad küll psühholoogia valdkonda, kuid õige kasvatuse ja enesekontrolliga saab ka siin palju ära teha. Milleks näidata oma virilat nägu või anda teistele tunda, kui teil isiklikult midagi on äpardunud? Kui inimest rõhub tõeliselt sügav mure, leidub alati osavõtlikke sõpru, kes on valmis kas aitama või lohutama. Kui aga lihtsalt iga pisiasja tõttu ei suudeta ennast vaos hoida, tuleb see kanda juba kasvatamatuse lahtrisse.

Inimest kaunistab optimism ja elurõõm, oskus ennast valitseda igas olukorras, oskus ka kõige raskematest olukordadest väljapääsu leida. See kõik aga nõuab iseloomutugevust ja enesedistsipliini. Mis veelgi olulisem — neid võimeid peab kasvatama ja sisendama juba maast-madalast, et nad muutuksid inimesele omaseks kogu eluks.

Käitumist võib vaadelda mitmest aspektist: poliitilisest, juriidilisest, esteetilisest ja eetilisest. Siinjuures märkame, et käitumises on tihedalt seotud esteetiline ja eetiline. Ent samastada esteetiliselt ja eetilist me ei saa. Näiteks inimese kõige tavalisem toiming — bussipileti lunastamine — kuulub kindlasti eetilise valdkonda, kuigi me seda iseenesestmõistetavaks loeme. Sedasama toimingut kauniks nimetada oleks ilmne liialdus. Kaunis ja eetiline langevad kokku alles siis, kui tegemist on eetiliste printsiipide kõrgemate avaldusvormidega — kangelaslikkuse, ülluse, ennastsalgavusega jne.

Vaadeldes lähemalt käitumise ilu, näeme, et viimase sisu moodustavad eetilised printsiibid. Nõukogude inimeste käitumise määravad kommunismiehitaja moraalikoodeksi põhimõtted, millest kõige olulisem on põhimõte — inimene on inimesele sõber, seltsimees ja vend. Kõiki teisi tõekspidamisi me saame eelnimetatuga seostada. Siit tulenevad ka käitumise nõuded, nagu austav suhtumine kaaskodanikesse, eriti vanematesse inimestesse, usalduslikud ja vastastikuse abistamise suhted inimeste vahel, tähelepanelikkus teiste ja nõudlikkus enese suhtes, taktitunne, lihtsus, tagasihoidlikkus.

Nõukogude inimene elab ja töötab kollektiivis. Teda kasvatatakse kollektiivi jaoks ning selle kaudu. Seepärast on meile vastuvõetamatud mitmesugused halvas mõttes individualismi avaldused, mis kodanlikus ühiskonnas on üsnagi levinud. Inimese käitumise ilu ilmneb seega ka tema suhtumises kollektiivi (austus enese ja teiste suhtes, printsiipiaalsus, sirgjoonelisus jne.). Võitlus individualismi vastu ei tähenda aga kaugeltki isiksuse alahindamist. Kodanlikud teoreetikud püüavad väita, et nõukogude ühiskond kultiveerib inimest, kes on kaotanud oma isikupäraseid jooned ning kaob nagu tolmutera halli inimassi. Tegelikult võimaldab ainult kommunistlik ühiskond inimisiksusel tõeliselt õitsele puhkeda, luues selleks vajalikud objektiivsed tingimused. Kommunistlikus ühiskonnas võib iga inimene kujuneda huvitavaks, omapäraseks isiksuseks, kui tal selleks on vastavad subjektiivsed eeldused. Isiksus tulevikuühiskonnas ei

eralda end kollektiivist, vaid rakendab kõik oma anded ja eeldused kogu ühiskonna teenistusse. Just selles seisnebki isiksuse käitumise ilu kõrgeim avaldus.

Käitumise sisu moodustavad eetilised printsiibid on seotud inimese maailmavaatega. Poliitilised tõekspidamised, mis kujundavad maailmavaate, määravad viimase kaudu inimese suhtumise teistesse inimestesse, laiemalt võttes aga kogu ühiskonda. Inimeste käitumise ilu määrab antud juhul see, kuivõrd nad võitlevad progressiivsete ideede ja üllaste ideaalide eest.

Igasugune sisu saab realiseeruda konkreetsetes vormis. Nii on lugu ka käitumisega, mille vormiks, väliseks avalduseks ongi teatud kommete täitmine. Ühiskonna ajalugu tunneb mitmesuguseid kombeõpetusi, mis tihti tunduvad meile isegi veidratena, kuid mida omal ajal nõuti ja täideti. Kahjuks võis Nõukogude riigi loomise algpäevil kohata halvustavat suhtumist mineviku kultuuri. Muuhulgas püüti eitada ka välist kombekust, ilmnegu see siis heade maneeride või moodsa ja korrektse rõivastuse kujul. Oldi vääral seisukohal, nagu tuleks noort nõukogulikku kultuuri hakata looma täiesti tühjal kohal. V. I. Lenin esitas noil aegadel mineviku kultuuripärandisse suhtumise põhiseisukohad, mis nägid ette, et tuleb säilitada, läbi töötada ja kaasajal rakendada kõike progressiivset, mida inimkond senini on loonud. Siin peitub võti ka eelnevate põlvkondade käitumisharjumiste lahtimõtestamiseks: kõik hea, praktiline ja kaunis tuleb läbi vaagida ning otstarbekalt ära kasutada. Samal ajal seisab nõukogude ühiskonna ees suur ülesanne — kujundada kommunismiehitaja väärilised kauni käitumise normid.

Vahel võib veel tänapäevalgi kohata käitumise välise külje, nn. etiketi alahindamist. Eks selles ole süüdi pikk ajavahemik, mil meil esteetikaküsimustega, ka käitumiskultuuriga tegeldi väga ühekülgiselt või hoopiski mitte. Seepärast on meil käitumise sisu ja vormi probleem teoreetiliselt veel tänini lahendamata. Samuti pole jõutud kindlatele seisukohtadele, milline peab olema nn. nõukogulik etikett. Tõsi küll, viimastel aastatel on nimetatud küsimuses ilmunud hulgaliselt artikleid ja raamatuid, kuid nende autorid on käitumise ilu vallas harilikult alles ise otsijad.

Palju vaieldakse inimese käitumise välise ja sisemise ilu vahetõrja üle. Teatavasti esinevad sisu ja vorm dialektilises ühtsuses, s. t. et neid on võimalik lahutada ainuüksi teoreetiliselt, praktiliselt mitte. Nii on lugu ka käitumise vormi ja sisu vahelise seosega. Inimeste käitumise suur ja üllas sisu saab täielikult avalduda ainult kauni välise vormi kaudu. Seepärast pole õige alahinnata käitumise välist avaldusvormi.

Mis puutub koolides tehtavasse kasvatustöösse, siis märkame, et pearõhk on siin pandud üllaste eetiliste tõekspidamiste kujundamisele, s. t. käitumise sisule. See muidugi on väga oluline, kuid kasvatustöös ei tohiks unustada ka käitumise vormi. Kahjuks jääb välise kombekuse kujundamiseks jällegi väga vähe aega. Kõige halvem on aga see, et üldhariduslike koolide õppeprogrammid ei näegi ette aega etiketi õpetamiseks. Seetõttu peavad agaramad klassijuha-

tajad ja aineõpetajad selleks aega mujalt näppama. Kõrgemates õppeasutustes on kujunemisvõimelised noored hoopis omapead. Siin peab end igaüks ise jõudumööda aitama. Võtame näiteks kas või sellise käitumiskultuuri osa nagu lauakombed. Millal meie noor inimene omandab isegi kõige hädavajalikuma — noa ja kahvli õige kasutamise oskuse —, kui ta puutub toidulauas kokku põhiliselt lusikaga, heal juhul ka kahvliga?! Siinkohal näeme jällegi kodu otsustavat osa esteetilise kasvatuses selleski lõigus. Ent kui sageli pole kodus loodud tingimusi elementaarsete etiketinõuete omandamiseks! Siin ongi peapõhjus, miks nii sageli võime kohata noori inimesi, kes ei oska korrektselt käituda ei tänaval, seltskonnas ega söögilauas, rääkimata paljudest teistest olukordadest.

Vahel võib kohata ka teist äärmust — inimesi, kes on suurepäraselt omandanud välise kombekuse peenemadki nüansid. Lähemalt nendega kokku puutudes aga näed, et nad on sisemiselt tühised või isegi pahelised inimesed. Tahtmatult meenub siin rahvatarkus välimuse petlikkusest. Harilikult püüavad sellised inimesed oma sisemist tühjust peita välise kassikulla taha, kuid varem või hiljem paljastavad nad ise ikkagi oma tõelise olemuse. Kaasaegse väikekodanliku maitse iseloomulikuks jooneks ongi sisu ja vormi vastandlikkus. Väikekodanlus on paindlik nähtus, mis võib juurduda ka meie ühiskonnas. B. Bernštein kirjutab, et tänapäeva väikekodanlust ei saa ilmtingimata siduda traditsiooniliste atribuutidega — luikede, paberlilled, nikerdatud puhvetkappidega —, ta sobib suurepäraselt kaasaegsesse interjööri ja tunneb end üpris sundimatult kõige moodsamas riietuses. Olustikukultuur omaette ei suuda hävitada väikekodanlust tema imetlusväärse kohanemisvõimega.⁶² Tõepoolest, väikekodanlane kohaneb erakordselt kiiresti mitmesuguste olukordadega, olles nii kodu kujundamisel kui ka rõivastumisel isegi ülimalt kaasaegne. Eriliselt püüdlik on ta käitumise välise etiketi täitmisel. Sisuliselt aga iseloomustab väikekodanlast kasuahnus, egoism, vaenulik ja alaväärivastav suhtumine teistesse inimestesse. Nende paheliste joontega kaasneb selgepiirliste poliitiliste veendumuste puudumine. Väikekodanlane asendab tõelise ilu, tõeliselt hea esteetilise maitse näiliselt ilusaga — välise ilutsemisega.

Seni vaadeldud inimeste esteetiline mõjutamine olustiku kaudu moodustab esteetilise kasvatuses sfääri laiemas mõttes. Peale selle on olemas veel eriline esteetilise kasvatuses valdkond — kunstiline kasvatus, mida peetakse esteetiliseks kasvatuses kitsamas mõttes. Inimese esteetilisel kasvatamisel saavutatakse maksimaalset edu vaid siis, kui kõik kasvatuses valdkonnad vastavalt oma vahenditele mõjutavad tema ilumeelt. Üks suuremaid vigu, mis vahel esteetilisest kasvatuses tehakse, seisneb selles, et piirduakse ainult ühe kunstilise kasvatusesega. Arvatakse, et kui õpetada näiteks õpilast armastama neid või teisi kunstiteoseid (sageli piirdub see

⁶² Vt. B. Bernštein. Veel kord esteetilisest kasvatuses. «Looming», 1965, nr. 1, lk. 119.

vaid standardsete näidetega kirjanduse, muusika või maalikunsti valdkonnast), siis ongi kõik korras. Mis kasu aga on suurepärase kunstiteostega tutvumisest, kui see näiteks toimub ümbruses, mis jätab esteetilises mõttes soovida! Või vastupidi: me ei kujuta ette kaunist interjööri ilma kunstiteosteta. Ka inimestevahelised suhted oleksid vaesemad, kui poleks nende suhete erilist peegeldamist kunstis. Niisiis esteetiline kasvatus ei saa piirduda ainult kunstilise kasvatusega, ent kõik teised esteetilise kasvatus vahendid on mõjusamad tänu kunstile. Just selles mõttes ongi kunstiline kasvatus hädavajalik ja teistest esteetilise kasvatus valdkondadest lahutamatu ala.

Kunst kui tegelikkuse esteetilise suhtumisviisi kõrgeim avaldus kätkeb endas ilu kõige mitmekesisemat käsitlust. Iga kunstnik püüab avastada tegelikkuse nähtuste uusi esteetilisi omadusi, külgi, seoseid ja valada neid kunsti spetsiifilisse keelde. Kunstnik, omades «tähelepanelikumat silma» ja «tundlikumat kõrva», näeb ja kuuleb seda, mis tavaliselt inimesele jääb sageli tabamatuks. Kunstiteos on kunstniku maailmasuhtumise ja ilu nägemise ainulaadseks, kordumatuks teostuseks. Peale ilu leiavad kunstis kajastamist ka teised esteetilised nähtused, nagu inetu, ülev, madal, traagiline ja koomiline. Kõik nimetatud kategooriad on iluga lähedalt seotud. Näiteks saame inetust kõnelda kui ilu vastandist. Ülev nähtus on ilus, ent eriliselt, palju jõulisemalt ja laiahaardelisemalt kui tavaline ilus nähtus. Madal on üleva vastand. Traagiline on nähtus seevõrd, kuivõrd ülla, kauni nimel toimub kangelase füüsiline või vaimne hukkumine. Ka koomiline, omades palju nüansse heatahtlikust huumorist kuni sarkasmini, on nii või teisiti seotud ilukategooriaga. Seega kõike, mida kunstis ka ei kujutataks, ükskõik millist esteetilist külge silmas ka ei peetaks — tehakse seda alati ilu nimel. Õeldust selgubki kunsti eriline koht esteetilise kasvatus süsteemis.

Kunstiline kasvatus on seotud esteetilise maitse kujundamisega kunstimaitse arendamise kaudu. Ent kunstilise kasvatus eesmärgiks pole ainult kunstimaitse kujundamine, vaid ka tema esmaseks ülesandeks on inimese esteetilise tunde arendamine.

Esteetilise maitse aluseks on alati esteetiline tunne, ent kunstimaitse eeldab esteetilise tunde erilist arenemistaset. Tähtis on silmas pidada, et mitte ainult kunstniku looming, vaid ka kunstitunnetamine, tajumine, hindamisoskus on looming. Raamatu «Homme ja täna» autor I. Vaisfeld, rääkides filmikunsti olemusest, rõhutab, et kujundi (s. t. kunstilise kujundi) loomine kujutab endast protsessi, mille käigus kunstnik avastab tõe enda jaoks, tunnetamine aga on kunstniku avastuse avastamine vaataja poolt.⁶³ Inimene kas avastab enda jaoks kunsti ime, või jääb see talle tabamata: teile meeldib ju teie loomusele kõige lähedasem kunstiliik, s. t. niisugune, mille suhtes te olete kõige vastuvõtlikum. Näiteks võib oletada, et kui inimesel on eriti arenenud, peen värvitaju, meeldivad talle ja on lähedased need kunstiliigid, mille väljendusvahen-

dite hulka kuulub värv (maalikunst, akvarell, tarbekunst jne.), kui aga inimesel on enam arenenud kuulmismeel, siis saab tema lemikharrastuseks kindlasti muusika.

Kunsti mõistmiseks ei piisa ainult normaalsest nägemisest-kuulmisest, vaid selleks on vaja ka põhjalikumalt tunda kunsti spetsiifilisi väljendusvahendeid, s. t. erilisi kunstilisi kujundeid. Kunsti ilma vastava ettevalmistuseta täiuslikult tunnetada pole täpselt samuti võimalik, nagu pole võimalik luua geniaalseid kunstiteoseid ilma pingelise eeltöota (kunstipärandit ja kunsti väljendusvahendeid tundmata).

Pahatihti kohtame selliseid inimesi, kes väidavad — see teos talle ei meeldi, sest ta ei saa sellest aru. Järelikult teos pole hea. See on tavaline «loogika», mille järgi kunsti hindamisel tuuakse argumendina ette oma arusaamad. Eriti kategoorilisi otsustusi teevad need inimesed, kelle arusaamad kunstist on paindumatud või primitiivsed. Mulle meenub ebakõlana tunduv sissekirjutus näituse «Ruum ja vorm» külalisraamatus, kus huvitava ja fantaasiaküllase ekspositsiooni puhul esitatakse küsimus: «Kui seda loetakse heaks, mis on siis halb?!» Omamoodi vaimukas olla taotleb seisukoht iseloomustab küllaltki hästi selle esitajat kui kategooriliste otsuste tegijat ja uue taotlusi mittemõistvat inimest.

Kunsti tunnetamine on leib eelkõige suurel määral «mina» emotsionaalsetest võimetest ja arengutasemest, mille reguleerijaks ongi eriline mõõduvahend — kunstimaitse. Oma «mina» seisukohast ollakse harilikult väga suur asjatundja. Arvatakse, et kunstis peab kõik ilma igasuguse pingutuseta «arusaadav» olema. Üks levinumaid väärarvamusi kujutava kunsti suhtes on näiteks seisukoht, et «kunst peab olema nagu elu ise», mille järgi kunstitöde tahetakse elutõega samastada. Esitaksin siinkohal mõned väljakirjutised ENSV Riikliku Kunstimuseumi külalisraamatust, mis kujutab endast küll anonüümset, ent põnevat materjali maitseurijale. Keegi näitusekülastaja kirjutab: «Hea on, kui ilma kunstikooli erihariduseta näed midagi maali alalt, mida mõistad ja millest aru saad. Ka neil on Köhleri jt. töedes nagu elu ise (minu sõnendus — E. R.), kui neid vaatad. Aga miks kipub meie noorem kunstnikkond pakkuma niisugust, mille kohta ilma kunstikooli hariduseta ei oska muud ütelda, kui et kunstnikud ei oska vist hästi värvidega ümber käia.» (Sissekirjutus pärineb 1965. a.) Samas külalisraamatus on järgmine sissekanne: «Vana kuulus kunst on eluvõõrast hiilgust täis, kaasaegne maal aga põlgab lihtsat looduse ilu. Kui kurb! Selles peitub tänapäeva eesti maalikunsti peaprobleeme. (!) Ollakse tohutult eemaldunud minevikust. Tehakse ja püütakse kõigest väest olla kaasaegsed (või moodsad) kas või elutõe ja ilu hinnaga.» Keegi ehitusinsener kirjutab: «Olen veendunud, et E. Okka kaootilistest joontest ja mõttetutest konstruktsioonikesetest valmistatud Kunda tehase ehitus variseb kokku. Soovitaksin autoril asja olemusse tungimata ehitusküsimustega mitte tegelda.» Ilmselt tahab sissekande autor leida tehnilisi joonistusi, mis arvatavasti kõige rohkem vastavad tema «kunstimaitsele!» Siinkohal lausa hämmastab võhikluse ja kategoorilisuse aste.

Kohata võib ka eriti «valvsaid kunstientusiaste», kes tunnevad «muret» isegi nõukogude kunsti saatuse üle. Toogem näiteks kas või järgmine märkus: «Mulle tundub, et A. Gutaitise (leedu kunstnik — E. R.) tööd ei ole mõistetavalt normaalsele inimesele, see on juba midagi läänelikku, abstraktset, mida meie ühiskonnas peaks vältitama.» On ebaselge, millist tabu peetakse antud juhul silmas sõnade «läänelik» ja «abstraktne» kasutamisel, kuid aimata võib, et tegemist on tavalise «väärvalvsusega» ja kunstinähtuste keerukuse mittemõistmisega.

Need on tüüpilised väärarusaamad kunsti ja tegelikkuse vahetusest. Õnneks leidub arvukalt inimesi, kes kunsti lihtsustajatega astuvad võitluse isegi kunstinäituse külalisraamatu veergudel, mille tunnistuseks olgu järgmine mõtteavaldus: «Eespool on kaas-aegset kunsti kõvasti maha tehtud... Tõepoolest, hea on alla neelata seda pehmet pala, mis sulle valmis on nämmutatud! Tuleks ikka vaeva ka näha ja püüda kaasaegsest aru saada.»

Kunst on tõepoolest selline valdkond, mille üle võib vaielda lõp-matuseni. Kuidas argumenteerida oma seisukohti, kuidas põhjendada oma kunstimaitset, kellel on õigus kunstialastes vaidlustes — seda aitab selgitada esteetilise maitse kriteerium, s. t. hinnangu (kui subjektiivse) ja väärtuse (kui objektiivse) vahetuse. Kunstilise kasvatus üheks eesmärgiks ongi inimese väärtusorientatsiooni kujundamine, mille reguleerijaks osutub tema kunstimaitse. Üks keerukamaid probleeme, mis seoses kunstimaitse arendamisega üles kerkib ja mille lahendust aksioloogia otsib, on küsimus kunstiväärtusest. Praegusel momendil saab kunstiväärtusi vaid põhimõtteliselt käsitleda kui ühiskonna arengu käigus kujunenud objektiivseid nähtusi. Kuidas väärtused konkreetselt kujunevad, sellele vastust anda pole veel võimalik. Üks on aga selge, et individuaalne kunstimaitse kui subjektiivne kategooria võib väärtusi kas peegeldada või mitte. Õnneks on inimkond loonud kunstiväärtusi sellisel hulgal, et kunstimaitsetel on tohutult palju võimalusi varieeruda ja kõige mitmekeisemaid nüansse omandada.

Orienteeruda kaasaegses kunstis pole kaugeltki kerge ülesanne, sest kogu kunstipraktika oma hea ja halvaga on ju n.-ö. käega katsuda, kuna peaaegu kõik kunstnike loomingust jõuab vaatajani ja kuulajani. Eks tõeliseks hindajaks ole siin aeg, mille käigus selgub, milline kunstiteos on tõeliselt hea, milline halb. Ent abistada saab meid põhimõtte, mille järgi maitseorientiiriks on sisemine tunne, mis suunab inimese esteetilis-emotsionaalset suhet. Kui inimene on vastuvõtlik kaunile, heale, siis otsib ta ka kunstis kaunist. Ent ainult tundele lootma jääda pole võimalik. Tunnet ennast tuleb arendada, pealegi on inimesel küllaltki hästi vaja tunda kaasaegse kunsti väljendusvahendeid ja arengusuundi. Meenutagem siinkohal poeet Žukovski mõtet: arenenud maitse tugineb tundel, mõistus võib seda ainult suunata. See mõte tuleks aluseks võtta esteetilisest kasvatuses ka kunstimaitse arendamisel. Näeme, et seejuures koh-tume jälle meile juba tuttava teoreetilise raskusega — esteetilise kasvatus individualiseerimise vajadusega.

nad kõik on nii või teisiti seotud esteetilise emotsiooni kujundamisega. Sellest asjaolust tuleneb rida nii teoreetilisi kui ka praktilist laadi raskusi, mis end esteetilise kasvatuselise praktikas peaaegu igal sammul tunda annavad.

Esteetilise kasvatuselise sõlmprobleemiks on ühtse esteetilise kasvatuselise teooria puudumine. See annab end praktikas valusasti tunda. Eriti ohtlik on asjaolu, et senised kasvatusmeetodid on sageli juhusliku iseloomuga.

Teiseks valusaks küsimuseks on asjaolu, et üldhariduslike koolide õppeprogrammid ja elulised nõuded pole kaugelki vastavuses. Õpetajaid-kasvatajaid piirab ka ajapuudus. Seetõttu ongi esteetiline kasvatus pealiskaudne ja omab paratamatult nn. grupiviisilist iseloomu.

Kolmas ja erakordselt tähtis esteetilise kasvatuselise kasuteguri pisendaja on küllaldaste materaalsete võimaluste puudulikkus. Viimane mõjutab kogu meie olustikku alates linnade heakorras- sest kuni tarbeesemete esteetiliste külgedeni.

Neljandaks kitsaskohaks, mis suurel määral tuleneb eelmis- test, on asjaolu, et esteetiline kasvatus taandatakse tihti ainult kunstilisele kasvatuselisele.

Viies esteetilisest kasvatuselise töödest takistav põhjus seisneb olemas- olevate materaalsete võimaluste puudulikkuses rakendamises. Selle tingib kas ükskõiksus või küllaldaste oskuste puudumine. Viimane sõltub suurel määral heade spetsialistide — näiteks kvalifitseeritud muusika- ja joonistamisõpetajate vähesusest.

Puudujääke esteetilises kasvatuselises ei saa korvata üleöö. Et esteetilise kasvatuselise olukorda otsustavalt parandada, oleks esmalt vaja sotsioloogiliselt uurida esteetiliste maitsete taset. Uurimuste tulemused aitaksid suuresti kaasa täiusliku esteetilise kasvatuselise teooria loomisel.

Meie ühiskonna kohuseks on kaotada nii objektiivset kui ka sub- jektiivset laadi kitsaskohad, mis seni on olnud takistuseks inimeste esteetiliste tundmuste, maitsete ja töökspidamiste kujunemisel. Kõik see aga peab kuuluma mitte ainult kaasaegse pedagoogika, esteetika, eetika, psühholoogia, sotsioloogia jt. teaduste, vaid ka ühiskondlike asutuste, organisatsioonide ja kõigi kodanike esmajärguliste üles- annete hulka. Teisiti pole võimalik ellu viia geniaalsete mõtlejate Marxi, Engelsi, Lenini unistust tulevikuühiskonnast — kommunis- mist, kus esmakordselt inimkonna ajaloo löövad tõeliselt õitsele inimese loomulised võimed, kus inimene kujuneb isiksuseks, kelle kõrgelt arenenud esteetiline maitse on talle sisemiseks kompassiks ilu vallas orienteerumisel, kes seetõttu oskab ilu hinnata ja teda ka ise luua.

INIMENE ON MÕÖDUKS KÕIKIDELE ASJADELE...

Protagoras

*

HALVA PILDI VÕIB ÄRA PEITA, INETU SKULPTUURI — PURUKS PEKSTA, ENT
KUIDAS TOIMIDA PALEE FASSAADIGA?

D. Diderot

*

POLE MIDAGI KOHUTAVAMAT, KUI ETTEKIJUTUSVÕIME (FANTAASIA), MILLEL
PUUDUB MAITSE.

J. W. Goethe

*

ARENENUD MAITSEGA KAASNEB HARILIKULT SELGE MÕISTUS, TUNNETE
VASTUVÕTLIKKUS, MÕTLEMISE VABADUS JA ISEGI VAARIKAS KÄITUMINE.
KUID VÄHEARENENUD MAITSEGA SEOSTUB HARILIKULT VASTUPIDINE.

F. Schiller

*

ÄRGENE TEHKEM VAHET ILU JA TÕE VAHEL!

A. Rodin

*

... JA NIMELT TANU SELLELE TÖÖSTUSLIKULE REVOLUTSIOONILE ON INIMESE
TÖÖ TOOTLIK JÕUD SAAVUTANUD SELLISE KÕRGE TASEME, ET ESMAKORDSELT
INIMSOO EKSIISTEERIMISE VÄLTEL ON KÕIKIDE VAHEL TOIMUVA ARUKA
TÖÖJAOTUSE JUURES SAANUD VÕIMALIKUKS MITTE AINULT TOOTA NII PALJU, ET
SEDA JÄTKUB KÜLLALDASELT KÕIGI ÜHISKONNALIHKMETE RIKKALIKUKS
TARBIMISEKS JA PIISAVA TAGAVARAFONDI LOOMISEKS, VAID VÕIMALDADA KA
IGACHELE KÜLLALDASELT JÕUDEAEGA, ET OSA SAADA KÕIGEST SELLEST
ÄJALLOOLISELT PÄRANDATUD KULTUURIST — TEADUSEST, KUNSTIST,

KOOSLUVORMIDEST JNE. —, MILLEL ON TÕELISELT VÄÄRTUST, JA MITTE AINULT
OSA SAADA, VAID KA MUUTA SEE VALITSEVA KLASSI MONOPOLIST KOGU
CHISKONNA ÜLDISEKS HÜVEKS JA SOODUSTADA SELLE EDASIST ARENGUT. JUST
SELLES SEISABKI OTSUSTAV PUNKT.

F. Engels

*

KUI SA TAHAD NAUTIDA KUNSTI, PEAD OLEMA KUNSTILISELT HARITUD INIMENE.

K. Marx

*

INIMENE ON OMA LOOMULT KUNSTNIK. KÕIKJAL, NII VÕI TEISITI, PÜÜAB TA OMA
ELLU ILU TUUA.

M. Gorki

*

SEE ON KÜTKESTAV JA KAASAKISKUV MAAILM — KERAAMIKUTE MAAILM.
ÜHES VÄIKESES SAVITOOSIS VÕIB OLLA ROHKEM MUUSIKAT KUI MÕNES
HELITEOSES, ROHKEM SOOJUST KUI SÕNAS, JA KÄSITSI VORMITUD SAVINÕUDEL ON
HING. SAVILOOMING KÄTKEB RAHVA ETNOGRAAFIAT, KULTUURI JA
TSIVILISATSIOONI, VANU JA UUSI AEGU, ÜHKEID KÖRGPERIOODE JA KURBI
LANGUSI. TA ON NAGU MAAKIHTIDE LÄBILÕIGE, MILLE JÄRGI VÕIB MÄÄRATA
AJASTUID.

L. Promet

*

INIMESE ILU KESTAB NIMELT NIKAUA, KUNI SEE ON VAJALIK INIMESELE, KES
SEDA ILU NAUDIB... IGA PÕLVKONNA ILU EKSISTEERIB JA
PEAB EKSISTEERIMA SELLESAMA PÕLVKONNA JAOKS: JA
MITTE SUGUGI EI RIKUHARMOONIA, MITTE SUGUGI EI
RÄÄGI SELLE PÕLVKONNA ESTEETILISTELE VAJADUSTELE
VASTU SEE, KUI TEMA ILU NÄRTSIB KOOS TEMAGA. — JÄRELTULEVATEL
PÕLVKONDADEL ON OMA ILU, UUS ILU, NING KAEVATA POLE SIIN KELLELEGI
EGA MILLEGI ÜLE.

N. Tšernõševski

*

KUI ME PEAME SILMAS TARBIMISVÄÄRTUST, SIIS VÕIB TÄIE KINDLUSEGA
OELDA, ET ESEMEID, MIDA ÜRGRAHVAD KAUNISTAMISEKS KASUTASID,
TUNNISTATI ALGUL KASULIKEKS VÕI SIIS TÄHISTASID NAD
NENDE VALDAJA OMADUSI, MIS HÕIMULE ON KASULIKUD,
JA ALLES PÄRASTPOOLE HAKATI NEID PIDAMA ILUSAKS.
TARBIMISVÄÄRTUS KÄIB ESTEETILISE VÄÄRTUSE EEL. KUI AGA
ANTUD ESEMED OLID ÜRGINIMISE SILMIS SAANUD TEATAVA ESTEETILISE
VÄÄRTUSE, SIIS PÜÜDIS TA NEID OMANDADA JUBA ESTEETILISE VÄÄRTUSE
ENDA PÄRAST, UNUSTADES SEEJUURES NENDE VÄÄRTUSE GENEESI JA ISEGI
SELLELE MITTE ENAM MÕELDES.

G. Plehhanov

KOMMUNISM ON TAIUSLIK ÜHISKOND MITTE AINULT TEHNILISELT JA MAJANDUSLIKULT, MITTE AINULT KÕIGE MORAALSEM — ÖILSAM, ÖIGLASEM, VAID KA KAUNITE INIMESTE KAUNEIM ÜHISKOND. ÜHISKONNA ILU SAAB INIMESE ILU, INIMESE ILU — ÜHISKONNA ILU ALLIKAKS.

L. Stolvits

*

AGA TÕEOTSIMINE ON KUNSTNIKU AINUS ÖIGUSTUS OLEMASOLUKS, NAGU ÜTLEB TAMMSAARE. MISKI EI MAKSA KUNSTNIKULE NII JULMALT KÄTTE KUI ELUTÕEST MÖÖDAHIILIMINE. SÜDAMETUNNISTUS EI HARJU MILLEGAGI KERGEMINI KUI TÕEST MÖÖDAHIILIMISEGA. SEE NÕUAB AINULT PISUT TREENINGUT JA SIIS ALGAB MUGAV, ÜMAR JA TOLMUNE RAHU. SEE MEENUTAB MILLEGIPÄRAST PLÜÜSI. KAS TE POLE TAHELE PANNUD, KUIDAS PLÜÜS TUNGIS MEIE ELLU JA TEATRISSE. PLÜÜSIST EESRIIDED, PLÜÜSIST SOFITID, PLÜÜSIST KARDINAD JA PLÜÜSMÖÖBEL. PLÜÜS PUHKETOAS, PLÜÜS GARDEROOBIS, PLÜÜS PUHVETIS, PLÜÜS DIREKTORI JA PEANÄITEJUHI KABINETIS. PALJU MAKSEV JA ODAVALT MÖJUV PLÜÜS, PUNANE, SININE, ROHELINE, KOLLANE, RASKE JA TOLMUKOGUV, KASSIKULLANE JA VÄIKEKODANLIK, PLÜÜS, PLÜÜS, PLÜÜS. PLÜÜS DRAMATURGIAS, PLÜÜS DEKORATSIOONIS JA KOSTÜÜMIS, PLÜÜS SÕNADES JA MÖTETES, PLÜÜS MANEERIS JA MAITSES. KOGU TEATRI VIIMASTE AASTATE ARENG ON VABANEMINE PLÜÜSIST NII LIIKUMISES, RÄAKIMISES, GRIMMIS KUI KA MÖTTES. EDASILIKUMINE ON PROTEST MILLEGI VASTU. VÕRRELGE MEIE PARIMAD SAAVUTUSI PLÜÜSI TARDUNUD PROVINTSIALISMIGA JA TE TAIPATE, ET MEIE ARENGU PROTEST ON PROTEST PLÜÜSI VASTU.

V. Panso

*

ALLES SOTSIALISTLIKUS (KOMMUNISTLIKUS) ÜHISKONNAS LUUAKSE TINGIMUSED, KUS «IGAÜHEL, KELLES PEITUB RAFFAEL, PEAB OLEMA VÕIMALUS TAKISTAMATULT ARENEDA».

K. Marx

Kunst on esteetilise suhte täiuslikumaid vorme. Mis on kunst? Sellele vastata pole lihtne. Kõik senised määrangud, mille kaudu on kunsti olemust tabada püütud, ei anna sellele küsimusele ammendavat vastust. Üks on aga selge — kõikidest teistest inimese tegelikkusesse suhtumise viisidest, s. t. utilitaarsest, teoreetilisest, religioosest, eetiliseist ja poliitilisest on kunst täiesti erinev nähtus, kuigi ta loetletud suhtumisviisidega nii või teisiti seostub. Selgitada kunsti omapära, selles peitubki peamine teoreetiline raskus. Kunsti on vaadeldud küll tegelikkuse peegeldusena, küll tegelikkusest isoleeritud nähtusena, kui ainuüksi kunstniku vaba fantaasia saadust. Ei üks ega teine vaatenurk suuda kunsti olemust lahendada. Kunsti vaatlemine ainuüksi tegelikkuse peegeldusena on tema lihtsustatud käsitus ja viib paratamatult isegi rea kunstiliikide olemasolu eitamiseni. Näiteks, kuivõrd on võimalik arvestada arhitektuuri või tarbekunsti võimalusi tegelikkuse reprodutseerimise seisukohast? Kunsti täielik reaalsusest isoleerimine pole samuti võimalik, sest kunstniku teadvus, ükskõik kuivõrd seda vahel püütakse eitada, on lõppkokkuvõttes ikkagi tegelikkuse teatavate suhete ja seoste resultaat. Niisiis, kunst ei ole puhtakujuline tegelikkuse peegeldus ja ta ei ole ka ainuüksi fantaasia vili. Õigem on kunstis näha tegelikkuse ja kunstniku, objekti ja subjekti keerukate vastastikuste seoste ühtsust.

Kunst loob uue, illusoorse tegelikkuse, mis pole võimalik tegelikkuse lihtsa kopeerimise teel, vaid kunstniku aktiivse «mina» kaudu. Olulised on mõlemad komponendid: nii tegelikkus kui ka kunstniku isiksus, sest, nagu väga kujukalt väljendus A. Camus⁶⁴, selleks et sünniks natüürmort, on vajalik, et õun ja kunstnik kokku puutuksid ning täiendaksid teineteist.

Kunsti keeruka olemuse, tema iseärasuste selgitamine kuulub kunstilise kasvatuspeamiste ülesannete hulka. Mitte ainult ühe või teise kunstiliigi või konkreetse kunstiteose ühiskondlik-ajaloolise koha määramine ei pea moodustama kunstilise kasvatuspeamiste sisu, vaid pearõhk peab langema kunsti emotsionaalsele küljele, tema «läbielamise momendile». Kunsti tajumine, nagu selle loominegi on looming. Kunstiteos, moodustades esteetilise tunnetuse objekti, eksisteerib kui reaalne nähtus. Ent mitte igaüks ei saa temalt emotsionaalset laengut, mitte igaühele ei avane tema mõte, vaid ainult sellele, kes ise on vastuvõtlik kunstiteosesse kätetud mõtte ja vormi ilule. Seepärast ongi esteetilise kasvatuspeamiste üks ülesanne emotsioonide mõjutamise ja arendamise kaudu õpetada kunsti mõistma ning armastama. Kunsti vahendusel ei kujune

---

⁶⁴ A. Camus. Rootsi kõne, 1957. a.

inimesel mitte ainult vastuvõtlikkus teatava kunstiliigi suhtes, vaid kunst on ammendamatuks abivahendiks inimese loomevõime kujundamisel. Loomevõime arendamine algab nii nagu väärtusorientatsiooni, mille tähtsamateks kategooriateks on esteetiline maitse ja ideaal esteetilise tunde mõjutamisega. Kunstilise kasvatuse iseärasus seisneb selles, et esteetilise tunde kujundamine ja suunamine toimub inimkonna seniste kunstiväärtuste tundmaõppimise kaudu. Saadud kogemused ja teadmised peavad aitama kujundada inimese omapoolset emotsionaalset suhet tegelikkusesse ja kunsti. Peale selle on esteetilise kasvatuse ülesandeks tundma õppida iga kunstiliigi eri väljendusvahendeid, mis loomevõime arendamise puhul peab isegi treeninguks kujunema. Näiteks poleks võimalik kõnelda interpreteerimiskunstist, mis ei tugineks vaeva, tahtet ja püsivust nõudvale tööle, mis omakorda seisneb ühe või teise instrumendi valdamisioskuse omandamises. Baleriin, kes ei valitse tehnikat, pole oma ala virtuoos, ei suuda vaatajani tuua tantsu ilu. Ka maalikunst, skulptuur, arhitektuur, tarbekunst jne., ühesõnaga kõik kunstiliigid eeldavad, et selle ala esindaja — kunstnik — tunneks põhjalikult teatud kunstiliigi tehnikat ja väljendusvahendite võimalusi. Ainult siis on ta võimeline pakkuma midagi uut. Vana kordamine — see on küündimatus kunstis. Tõeline suur kunst pakub alati midagi uut, ainulaadset, ootamatut.

Käesolevas raamatus esitatakse näiteid kujutava, monumentaal-, dekoratiiv- ja fotokunsti valdkonnast. Toodud reproduktsioonide valik ei peegelda kaugeltki autori isiklikku maitset ega taotle ka hea maitse programmi esitamist. Siinkohal on eesmärgiks illustreerida teesi, et kunst pole «lihtne» tegelikkuse peegeldus, vaid keerukas dialektiline nähtus, mille puhul seosed tegelikkusega võivad olla kord selgemini, kord vähem tajutavad.

Kesksel kohal esitatud kujutava kunsti näidete hulgas on inimese teema käsitus läbi aegade. Egiptuse kunsti umbes 1370. a. e. m. a. esindab Thutmose poolt valmistatud Amenhotep IV abikaasa Nofretete (Nefert-iti) skulptuur (1). Klassikalise kreeka kunsti näitena on toodud «Kettaheitja» (2), Mironi samanimelise skulptuuri restaureeritud koopia. Teos pärineb 450 a. e. m. a. Skulptuuri üks suurimaid väärtusi seisneb selles, et kunstnikul on õnnestunud edasi anda mitte ainult inimkeha dünaamikat, vaid ka emotsionaalset pinget. «Kuldjuukseline ingel» (11), tundmatu kunstniku töö XII sajandist, esindab inimese omalaadset käsitust keskajal. Itaalia kõrgrenessansi kunstniku Giorgione «Puhkav Veenus» (3) pärineb umbes aastaist 1508—1510. Hollandi silmapaistvaima kunstniku-realisti Rembrandt van Rijn'i maal «Gany-medese röövimine» (4) valmis 1635. a. ja peegeldab kunstniku oskuslikku valguse-varju käsitust. Vene XIX s. teise poole kunstnik-portretisti, realisti V. Serovi teostes kohtame sageli teravaid sotsiaalseid probleeme. Üheks selliseks tööks on ka tema 1899. a. valminud maal «Lapsed» (5). Hollandi maalikunstniku, ekspressionismi eelkäija V. van Gogh'i «Vangide jalutuskäik» (6), maalitud 1890. a., viib meid kokku üsnagi kurva sotsiaalse nähtusega. Maali emotsionaalne mõju saavutatakse nii kompositsiooni, valguse-varju kui ka muserdatud inimfiguuride kujutamise teel. Nõukogude maalikunstniku, graafiku ja skulptori A. Deineka 1928. a. pärinev maal «Petrogradi kaitse» (7) loob võrreldes V. van Gogh'i maaliga, vastupidise meeleolu. Kui «Vangide jalutuskäik» jätab sünge mulje, siis A. Deineka maal sisendab optimismi, mis on suurepäraselt edasi antud teose omapärase kompositsiooni ja figuurisiluetide rütmi abil.

Käesoleva raamatu kunstinäidete hulgas esitatakse töid ka XX sajandi nn.

moodsast kunstist. Teatavasti iseloomustab selle sajandi algusaastaid paljude uute kunstivoolude teke: kohtame nimetusi kubism, futurism, abstraktsionism, ekspressionism, konstruktivism, primitivism, dadaism, sürrealism jpt. Kõigi nimetatud nähtuste iseloomustamine pole antud juhul võimalik, ent mõned näited, peamiselt abstraktsest ekspressionismist ja sürrealismist peaksid looma mõnesuguse ettekujutuse kunstinähtuste mitmekesisusest. Kaasaegses Euroopas küllaltki populaarne abstraktse ekspressionismi rajaja W. Kandinsky looming on esindatud maaliga «Sinises» (12), mis valmis 1925. a. Nimetatud teoses kohtame W. Kandinsky loomingu esimesele perioodile iseloomulikku värvidegammat. Tähelepanu väärib on ka teose kompositsioon ja rütm, mis saavutatakse mitmesuguste geomeetriliste figuuride omavahelise paiknemisega. Omapäraseks kunstnikuks on šveitsi päritoluga P. Klee, keda peetakse põhiliselt abstraktseks ekspressionistiks, ent kelle juures kohtame ka primitivismile ja sürrealismile omaseid jooni. P. Klee 1933. a. valminud «Õpetlane» (8) peegeldab selle suurte vastuokstustega kunstniku loomingulisi otsinguid.

Rahvuselt hispaanlane, ent põhiliselt Pariisis elanud ja loonud kunstniku P. Picasso nimi on meile küllaltki tuttav. Tema looming, mille kestus ületab tublisti pool sajandit, on äärmiselt mitmepalgeline. P. Picasso'd peetakse abstraktsionistiks, kubistiks, ekspressionistiks, realistiks jne. Pole kahtlust, et Picasso näol on tegemist erakordse andega ja suure kunstnikuga, kuigi ta ise end selleks ei pea, nimetades end tagasihoidlikult «inimeste lõbustajaks, kes on püüdnud aru saada oma ajastust». Siinjuures esitame P. Picasso loomingust paar näidet, milleks on 1939. a. valminud «Kalapüük Antibes'is» («La peche à Antibes») (15) ja 1956. a. pärit olev maal «Kaks naist plaažil» («Deux femmes sur la plage») (9).

Sürrealismi näiteina esitame hispaania päritoluga kunstnike J. Miro ja S. Dali loomingut. J. Miro «Arlekiinide karneval» («Le carnaval d'arlequin») (13) pärineb aastast 1924/25., S. Dali «Püha Antoniuse kiusatus» («La tentation de Saint Antoine») (10) — aastast 1946.

Toodud moodsa kunsti näidete «mõistmine» on keerukas küsimus, mis eeldab kunsti arenemise sisemiste seaduspärasustega kursis olemist. Seesugune kunst võib meeldida ja võib ka mitte meeldida, ent pole võimalik maha vaikida tema olemasolu fakti.

Käesolevaga esitatud graafika-näited on samuti inimese teema illustratsiooniks. Eesti silmapaistvaima graafiku Ed. Viiralti «Jutlustaja» (19) valmis 1932. a. S. Krasauskase, leedu kaasaegse graafika andekaima esindaja 60-ndatest aastatest pärinev «Noorus» (20) peegeldab suurepäraselt graafika olemust, mille kunstniku väljenduse kohaselt moodustab kahe värvi — musta ja valge vaheline võitlus.

Eesti kaasaegse maalikunsti valik peegeldab mitmesuguseid sisu ja vormi võimalusi maalikunsti vahendite seisukohalt. O. Subbi dekoratiivne, ent küllaltki emotsionaalne «Akt puu all» (14) valmis kunstnikul 1967. aastal. N. Kormašovi «Pruudid» (21), üks osa triptühhonist «Sõdade ohvritele», valminud 1969. aastal, haarab oma sugestiivsusega.

N. Guli «Naise portree» (16) (1967) ja L. Vallimäe-Marki «Tütarlapse portree» (17) (1968) peegeldavad kunstnike diametraalselt erinevat värvigamma käsitust.

Monumentaalskulptuuri näide A. Murdmaa, R. Kulla, M. Variku poolt dolomiidist ja tsemendist loodud Suures Isamaasõjas langenute monument Tehumardil (22) (1967), seostub inimese teema käsitusega, olles samaaegselt

ühaks õnnestunumaks monumentaalkunsti teoseks, mille väärtused saavad selgeks eriti siis, kui seda õnnestub näha kohapeal, vahetus kontaktis maastikuga.

Dekoratiivkunsti ülesandeks ei tarvitse olla konkreetne inimese käsitus, vaid inimesele keskkonna loomine ja selle keskkonna hubasemaks muutmine. Seepärast on inimese teema lahendust dekoratiivkunstis leida üsnagi raske. Ent ka sel puhul võib leida silmapaistvaid lahendusi. Üheks selliseks teoseks on kindlasti L. Kormašova «Keraamiline sein» (glasuurilahu, kõrgkuumus, valminud 1969. a.) (25). Puhtdekoratiivset laadi esindavad E. Viiese skulptuuri-grupp purskkaevu jaoks (pronks, 1965) (24) ja R. Kulla «Linnud» (raudplekk, 1966) (23). Ka S. Raudvee grupp komplektist «Sini-punane» (kahelisklaas, 1968/69) (18) taotleb puhtdekoratiivset eesmärki.

Paar näidet kunstfoto alalt viivad meid jällegi inimese käsituse juurde tagasi. Nendeks on sotsiaalselt kõlav P. Janik'i (Poola) «Käed» (26), esitatud Moskvas toimunud näitusel «Interpress-foto 1966» ja P. Bandholtz'i (Taani) «Tütarlaps» (27), mis samal näitusel tunnistati pronksmedali vääriliseks.

P. Picasso on öelnud: «Me kõik teame, et kunst pole tõsi. Ent kunst on seesugune vale, mis aitab tõtt realiseerida.» Suure kunsti ülesandeks ongi kuulutada tõde ja võidelda tõe eest. Kunst teeb seda oma vahenditega, oma spetsiifilisi seaduspärasusi arvestades. Osa saavad kunstist aga need, kes arvestavad kunstinähtuste omapära. Niisiis kunsti tunnetamine on raske, vaevanõudev töö, mille väärtused kanduvad meieni alles vaimse ja isegi füüsilise pingutuse tulemusena.

Э. Рэхе. БЕСЕДЫ О ВКУСЕ. На эстонском языке. Худ. оформление Х. Полберг.
Карикатуры Х. Валк. Издательство «Ээсти Раамат». Таллин, Пярнуское шоссе, 10.
Toimetaja S. Hallik. Kunstiline toimetaja S. Stern. Tehniline toimetaja L. Maidla. Kor-
rektorid E. Toots ja A. Kiho.
Laduda antud 27. IV 1970. Trükkida antud 18. IX 1970. Paber 70+90/16. Trükipoog-
naid 4,0 + 12 kleebist. Tingtrükipoognaid 6,4. Arvestuspoognaid 6,49. Trükiarv
10 000. MB-08517. Tellimise nr. 3064. Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk tänav 2.
Hind 65 kop. 1—5—6.

65 kop.

